

**TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**KÜRESEL KAPİTALİZM BAĞLAMINDA
IRAK'IN YENİDEN İNŞASINI YORUMLAMAK**

**İBRAHİM TORAMAN
05716016**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. BURAK ÜLMAN**

**İSTANBUL
2008**

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KÜRESEL KAPİTALİZM BAĞLAMINDA
IRAK'IN YENİDEN İNŞASINI YORUMLAMAK**

İBRAHİM TORAMAN
05716016

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 11 Ağustos 2008

Tezin Savunulduğu Tarih: 20 Ağustos 2008

Tez Oy birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Unvan Ad Soyad

İmza

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Burak Ülman

Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Gencer Özcan
Yrd. Doç. Dr. Burak Ülman
Yrd. Doç. Dr. İsmet Akça

İSTANBUL
2008

ÖZ

Küresel Kapitalizm Bağlamında Irak'ın Yeniden İnşasını Yorumlamak

İbrahim Toraman

Temmuz, 2008

Bu çalışmanın temel amacı, 2003'teki işgalin ardından başlayan yeniden inşa süreciyle birlikte Irak'ta yaşanan değişimi anlamaktır. Bu değişim 1991'den beri devam eden bir sürecin parçasıydı ve 2003'teki işgalle birlikte ABD, Irak'a kendi ekonomik modelini dayatarak, Irak toplumunun bütün kurum ve kurumlarında, eğitimden, ekonomiye kadar halkının gündelik yaşantısının her alanında dönüşü olmayan bir süreci başlatma niyetiyle hareket etti. Sürecin 1991'de başladığı savunulduğundan, çalışma da Irak'taki değişimin izlerini 1991'den itibaren araştırmayı gerekli kıldı. Çalışma, 2003'teki işgalden kısa bir süre önce yayımlanan önemli çalışması *Yeni Emperyalizm* adlı eseriyle konuya yeni bir soluk getiren David Harvey'nin kuramının çizdiği yol haritasını takip ederek, Irak'ın işgali sonrasındaki yeniden yapılanma süreci arkasındaki saikleri incelemekle kalmıyor, aynı zamanda bugüne kadar Irak'ın işgaliyle ilgili yayımlanan çalışmaların pek çoğunun ortak noktası olan petrolden daha farklı ve önemli nedenler olabileceğini de göstermeyi hedefliyor. Çalışma, küresel kapitalizmde yaşanan aşırı birikim krizinin, kapalı bir ekonomiyi açarak, aşırı biriken sermaye fazlasını bu ülkenin altyapısının yeniden inşasına aktardığı görüşünden hareket ederek, Irak'taki yeniden inşa faaliyetlerine odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küresel kapitalizm, Irak'ın yeniden inşası, uluslararası şirketler, Amerika Birleşik Devletleri

ABSTRACT

Interpreting the Reconstruction of Iraq within the Context of Global Capitalism

İbrahim Toraman

July, 2008

The main aim of this study is to understand the change in Iraq after the initiation of reconstruction which took place after the invasion in 2003. This change was part of a process started in 1991 and with the invasion in 2003; the United States has intended to impose its economic model – from education to economy – in every aspect of the societal life in Iraq which would pave the way for the initiation of an irreversible process. Since the study claims that the process started in 1991, the track of this change has to be sought starting from 1991. The study does not only follow the roadmap drawn by David Harvey in his important book, *The New Imperialism* to analyze the real motives behind the reconstruction efforts, but also tries to put forward important reasons other than oil – the basic premise of many studies concerning the invasion of Iraq.

Key Words: Global Capitalism, reconstruction of Iraq, multinational companies, the United States of America

ÖNSÖZ

Bu çalışma Irak'ın 2003'te Birleşik Devletlerce işgalinden beri geçirdiği değişim sürecini anlamayı hedeflemektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de yeri geldikçe belirtileceği üzere, bu süreç aslında 2003'teki işgalle başlamadı. Kökleri Irak'ın Kuveyt'ten çıkartılmasının ardından bu ülkeye uygulanan ambargo ve askeri yıpratma savaşına dayanıyordu ve arkasındaki temel itki, küresel kapitalizmin aşırı birikim sorunuydu. Ancak aşırı birikim sorunu tek başına bu süreci açıklamakta yetersiz kalmaktadır. ABD'nin emperyal politikaları da bu süreçle uyumluluk göstermekteydi. Dolayısıyla küresel kapitalizmin birikim sorununun Washington'un emperyal politikalarıyla birleştiği bir noktada, Washington, Bağdat'ta rejim değişikliği için askeri müdahale seçeneğine başvurdu. Dolayısıyla çalışmanın bir diğer hedefi de David Harvey'nin *Yeni Emperyalizm* adlı çalışmasında ortaya koyduğu yaklaşımı takip ederek, Irak'ın yeniden inşasını detaylı bir analize tabi tutarak yeni emperyalizm kuramsallaşmasına katkıda bulunmaktır.

Irak gibi güncel ve tartışmalı bir konu üzerinde araştırma yapmak, oldukça yorucuydu çünkü hâlihazırda var olan geniş kaynak birikimine her gün yenileri ekleniyordu ve bunların sıkı bir takibe alınması gerekiyordu. Bu yorucu tempoya bir de gündelik hayatın getirdiği zorluklar eklenince, pek çok defa ümitsizliğe kapıldım. Değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Burak Ülman'ın cesaretlendirmesi, yaptığımız sayısız toplantıda yol gösterici değerli bilgi ve kaynakları benimle paylaşması olmasa, bu tez asla ortaya çıkamazdı. Kendisine sonsuz teşekkür borçluyum. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında manevi desteklerini her zaman arkamda hissettiğim annem, ablam, ağabeyim ve biricik yeğenim Elif Nur'a da sonsuz teşekkürler. Özel olarak teşekkür borçlu olduğuma inandığım Nurhan Teyzem'e de bu vesileyle teşekkür etmek istiyorum. Eğer onun teşvik ve yardımları olmasaydı, bu tez belki de hiçbir zaman yazılamayacaktı.

Bu kadar değerli insandan bu kadar çok destek görmeme rağmen, bu çalışmanın bazı eksikleri bulunuyor ve şüphesiz bunun sorumluluğu bütünüyle bana ait.

İbrahim Toraman

Ağustos, 2008

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	vii
1. GİRİŞ	1
2. ABD’NİN IRAK POLİTİKASI NASIL AÇIKLANABİLİR?.....	6
2.1 Amerika’nın Babil Valsi: Tartışılan Nedenler	7
2.2 İşgalin Temel Nedeni Petrol Mü?	8
2.3 Euro Dolar Rekabeti.....	14
2.4 Terörle Mücadele Bağlamında Irak	16
2.5 ABD Çin’in Yükselişine Set Çekmek Mi İstiyor?	17
2.6 Aşırı Birikim Krizi Tezi	18
3.EKONOMİK KRİZ, YENİ EMPERYALİZM VE IRAK.....	20
3.1 Aşırı Birikim ve Küresel Bunalım	20
3.2 Mülksüzleştirerek Birikim	26
4. IRAK’IN YENİDEN İNŞASI.....	32
4.1 II. Körfez Savaşı Öncesi Irak	32
4.2 Irak’ta Yaşam	35
5. IRAK’IN İŞGALİ ve ALTYAPININ YENİDEN İNŞASI	44
5.1 Bearing Point ve Irak’ın Dünya Özelleştirme Planına Dâhil Edilmesi.....	46
5.2 Bremer Emirleri: Taşlar Yerinden Oynuyor	51
5.3 Şirketler İşbaşında: Irak “Yeniden İnşa Ediliyor”	60
5.4 Yeniden İnşanın Finansmanı.....	63
5.5 Bechtel’in Irak Çıkarması	65
5.6 Sağlık Sektöründe ABT Associates Dönemi	74
5.7 Creative Associates’ten Irak Eğitim Sistemi Atağı.....	79
5.8 Halliburton Sahnede.....	82
5.9 Güvenlik Şirketleri Irak’ta	89
6. SONUÇ.....	98
KAYNAKÇA	105
ÖZGEÇMİŞ.....	114

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri – The United States of America
BM	: Birleşmiş Milletler – United Nations
OFDA	: Birleşik Devletler Yabancı Afet Yardım Ofisi – Office of U.S. Foreign Disaster Assistance
GAO	: Birleşik Devletler Hükümeti Mali Sorumluluk Ofisi – United States Government Accountability Office
ICRC	: Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi – International Committee of the Red Cross
IMF	: Uluslararası Para Fonu – International Monetary Fund
KBR	: Kelloggs, Brown & Root
LOGCAP	: Lojistik Sivil Çoğalma Programı – Logistics Civil Augmentation Program
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü – Organization of the Petroleum Exporting Countries
ORHA	: Yeniden İnşa ve İnsani Yardım Ofisi – Office for Reconstruction and Humanitarian Assistance
PMC	: Özel Askeri Şirket – Private Military Company
RUPE	: Ekonomi Politik Araştırma Birimi – The Research Unit for Political Economy
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu – United Nations Children’s Fund
USAID	: Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı – United States Agency for International Development
WPPS	: Dünya Geneline Kişisel Güvenlik Hizmetleri – Worldwide Personal Protective Service

1. GİRİŞ

Irak denince akla 2003 savaşı ve işgal geliyor. Bu yüzden de bu savaşın hangi saiklerle yapıldığını açıklamaya çalışan birçok akademik ve akademik olmayan eser var. Gelgelelim bu çalışmaların birçoğu savaştan –ve bunu takip eden işgalden- sonra Irak’ın yeniden yapılandırılmasını dikkate almıyor, savaşı ve yeniden yapılandırmayı bağımsız süreçler olarak değerlendiriyorlar.

Öte yandan salt yeniden inşayı inceleyen çalışmalar da yok değil. Irak’ın yeniden inşasıyla ilgili gerek Birleşik Devletler’e (ABD) bağlı kurumlar, gerekse bağımsız kuruluşlarca birçok rapor, makale ve akademik çalışma yayımlandı ve sürekli olarak bunlara yenileri ekleniyor. Genel olarak bu çalışmalar Irak’ın yeniden inşasındaki ilerlemeleri, hangi faaliyetlerin yürütüldüğünü, hangi güçlüklerle karşılaşıldığını, karşılaşılan bu zorluklara ne gibi çözümler getirilmeye çalışıldığını irdeliyorlar¹. Bu çalışmalar da savaşı ve yeniden yapılandırmayı bağımsız süreçler olarak görüyorlar ve asıl önemli sorular olan Birleşik Devletler’in Irak’ın yeniden inşasıyla neyi amaçladığını, Birleşik Devletler kökenli şirketlerin bu süreçte ne gibi bir rol üstlendiklerini, Washington yönetimiyle ne tür sözleşmeler imzaladıklarını, bu sözleşmelerle neyi taahhüt ettiklerini ve Irak’ta neleri başarıp, neleri başaramadıklarını sorgulamıyorlar².

Aslında konu üzerinde araştırma yapmak isteyenlerin faydalanabilecekleri oldukça geniş bir malzeme bolluğu söz konusu. Özellikle yeniden inşa süreci hakkında ilgili

¹ Birkaç örnek vermek gerekirse, Brookings Enstitüsü’nün Irak’ın yeniden inşasını takip eden aylık raporları, SIGIR’in (*Special Inspector General for Iraq Reconstruction*) web sayfalarında Irak’ın yeniden inşasıyla ilgili önemli verilere ulaşmak mümkün. Ayrıca işgalin hemen sonrasında Irak’a giderek gözlemlerde bulunan gazeteci ve araştırmacıların yeniden inşa faaliyetleri hakkında yayımladıkları kitap ve makaleler de konu hakkında daha detaylı bilgi sağlaması bakımından önemli. Joseph Braude’un *The New Iraq*, Peter W. Galbraith’in *The End of Iraq*, Patrick Cockburn’un *The Occupation, War and Resistance in Iraq*, Rajiv Chandrasekaran’ın *Zümrüt Şehir* adlı eserleri bu doğrultuda kaleme alınmış çalışmaların sadece birkaçı.

² Bununla birlikte, bu doğrultuda hiçbir adım atılmadığını söylemek de yanlış olur. *Public Integrity*’nin web sayfasında yer alan Birleşik Devletleri ile Irak’ın yeniden inşasına katılan şirketler arasında yapılan sözleşmeler, birincil kaynaklara ulaşmak isteyenler için paha biçilmez bir değere sahip. Antonio Juhasz’ın “*Bush’un Ajandası*” adlı çalışması da, konu hakkında çoktan bir başyapıt haline gelmiş bulunuyor. Yine de bu alanda önemli bir boşluk olduğu söylenebilir ve bu çalışmanın birincil hedefi de Irak’ın yeniden inşasına katılan şirketler ile bu şirketlerin faaliyetlerini incelemektir.

internet adreslerinde sayısız malzeme bulunuyor. İddiamız o ki “ABD Irak’a neden girdi?”, “neden savaş yolunu seçti?” türünden sorular –salt savaş ve işgale odaklandığı için; yeniden inşa sürecini anlamaya yönelik çalışmalar da salt inşa sürecinin teknikalitesine takıldığı için bütünsel bir cevap üretilemiyor. Bu yüzden de çalışmanın temel amacı savaş ve yeniden inşa süreçlerini bağımsız süreçler olarak görmeden, bir bütüncül tablo içinde gösterebilmek. Bizce bu “Irak meselesi”nin – ki bu savaş, işgal ve yeniden inşayı içeren bir olaylar dizisi- neden ve nasıl olageldiğini açıklama/anlamlandırma konusunda izlenmesi gereken yol haritası. Unutulmamalıdır ki bunlar bağımsız süreçler değil, aynı tarihsel-toplumsal koşulların birbiriyle bağlantılı sonuçları. Dolayısıyla birbirinden koparılarak bütüncül –ve sağlıklı- bir açıklama getirilmesi imkânsız.

Bu anlayışla çalışmamız biraz daha geriye gidecek: Bugün savaş-işgal-yeniden inşa ekseninde gelişen olaylar aslında 1991’den buyana başlayan bir sürecin parçaları. Birinci Körfez Savaşı biter bitmez başlayan ekonomik ambargo, askeri müdahaleler (No-Fly Zone bombardımanları) ve siyasal tecrit 2003 sonrası sürecin alt yapısını oluşturan çok kritik bir dönem. 1991’den 2003’e kadar devam eden Bağdat yönetimine yönelik ekonomik ve askeri yıpratma savaşı, Irak halkı için çok ciddi ekonomik ve toplumsal bir yıkımı beraberinde getirdi. Irak halkı on iki yıl boyunca en temel sağlık hizmetlerini bile alamıyor, ekonomik koşulların zorluğu nedeniyle çocuklarını okula gönderemiyor, gün içinde defalarca elektrik kesintilerine maruz kalıyor ve artan işsizliğe paralel olarak daha fazla yoksulluk içinde yaşıyordu.

1991’de başlayan bu dönemde yapılanlar salt askeri ve ekonomik yaptırımların ötesinde Bill Clinton yönetimi sırasında kabul edilen “Irak’ı Özgürleştirme Kanunu” gibi Irak’ın toplumsal, siyasal, iktisadi yapısını baştan sona tamamen değiştirmeye yönelik yasal düzenlemeleri de içeriyordu. Dolayısıyla kanımızca salt 2003’teki işgal ve onu takip eden süreci irdelemekle bütüncül bir yaklaşım sergilenmesi mümkün görünmemektedir. Çalışmayı 1991’den başlatarak bu sorunu ortadan kaldırmayı hedefliyoruz.

Söylediğimiz gibi çalışmanın amacı Irak’ta 1991’den buyana olup biteni daha iyi anlamak. Aslında bu, daha kuramsal bir tartışmanın ön planı. Bu kuramsal tartışmanın özne ekseninde emperyal/hegemonik güç odakları (ki bizim çalışmamızda bu ABD) yapı ekseninde ise küresel kapitalizm var. Yukarıda bahsettiğimiz çoğu çalışma, bu iki eksen arasından birini seçip, ona odaklanıyor ve çoğu zaman diğerini yok sayıyor. Diğer bir deyişle bir kamp Irak savaşı ve işgalini

ABD'nin emperyal/hegemonik devlet statüsünü korumak ve sağlamlaştırmak için yaptığını söylüyor: Petrol için (ki bu küresel hegemonik pozisyonu korumak için gerekli sayılıyor), Çin'in yükselişine set çekmek, AB'yi sindirmek gibi etkenlerle Washington'un Irak'ı işgal ettiğini savunuyor. Diğer bir kamp da bunu salt kapitalizmin dinamikleri ile açıklıyor: petrol şirketleri, birikim fazlası sorunu, yeni pazar gereksinimi, vs. Azınlıkta olan bazı çalışmalar da iki eksen, yani hem emperyal/hegemonik güç arayışlarını hem de kapitalizmin yapısal baskılarını vurguluyorlar. Ancak bu çalışmalarda da bu iki eksen aradaki ilişki kurulmuyor. Kanımızca bu ilişkinin hem özelde ABD'nin Irak müdahalesini daha iyi anlayabilmek, hem de genelde “emperyalizm” dediğimiz süreci daha iyi kavramsallaştırabilmek ve kuramsallaştırabilmek için ortaya konulması hayati önem taşımakta.

Bu gerekçeyle, yukarıda anılan iki eksen arasındaki ilişkinin kurulmadan kuramsal olarak tutarlı bir analiz yapılmasının mümkün olmadığını düşünüyoruz. Böyle bir kuramsal çerçeve çizmek, bu çalışmanın kapsam ve amacının dışında kalıyor. Ancak bazı eksikleri bulunmasına rağmen, böyle bir kuramsal çerçeveyi oldukça yetkin bir şekilde çizen birisi bulunuyor: Bizce, David Harvey'nin “*Yeni Emperyalizm*” adlı çalışmasında ortaya koyduğu kuramsal çerçeve tam da bu noktada anlam kazanıyor.³. Harvey siyasal güç / üretim ilişkileri eksenlerine dair görüşünü gücün coğrafi mantığı ile gücün kapitalist mantığı bağlamında kavramsallaştırıyor ve bu iki güç uygulamasının arasındaki ilişkiyi kurmaya çalışıyor. İşgalden kısa bir süre önce yayımlanan *Yeni Emperyalizm*'de Harvey, konuyu küresel kapitalizmle bağdaştırarak, daha kapsamlı bir açıklama getiriyor. Buna göre 1970'lerin ilk yarısında başlayan ve 2000'lere gelindiğinde giderek daha fazla etkisini gösteren aşırı sermaye birikimi sorunu Irak'ın işgalinde rol oynayan en önemli etkeni. Bu tarihe kadar küresel kapitalist sistemin dışında kalan, dahası on iki yıl boyunca hem askeri hem de ekonomik bir savaşla altyapısı tahrip edilen Irak'tan daha kolay ve anlamlı bir hedef bulunamazdı. İşgal sonrasında ABD'nin Irak'taki yeniden inşasına bakıldığında, gerçekten de Harvey'nin kuramını haklı gösteren emarelerle karşılaşmakta. Harvey'nin “mülksüzleştirerek birikimin” bir çeşidi olarak gördüğü özelleştirme yolunda Irak'ta bu satırların yazıldığı tarih itibarıyla, önemli adımlar atılmış bulunmakta. Pek çok devlet iştiraki yabancı sermaye ortaklığına açıldı.

³ David Harvey, *Yeni Emperyalizm*, (İstanbul: Everest Yayınları, 2004).

Dolayısıyla Irak'ın işgali içine petrolü de alan ancak onunla sınırlı kalmayan çok daha büyük bir proje olarak değerlendirilebilir. Bu plan, Irak'ta ekonomik, sosyal ve siyasal yaşamın her alanında küresel kapitalizme uygun bir model yaratmayı amaçlıyor.

Ama çalışmanın ileri bölümlerinde göreceğimiz gibi Harvey Irak meselesinde gücün coğrafi mantığına da atıfta bulunuyor ve bunun kapitalist mantıkla ilişkisini de kuruyor. Nitekim Harvey'nin kuramını Irak bağlamında anlamlı kılan, diğer çalışmalardan ayıran da *Yeni Emperyalizm*'de coğrafi mantık ile kapitalist mantık arasında kurduğu bu bağıdır. Bu bağ sayesinde Harvey'in kuramı, Irak'ın işgali ve hemen sonrasında başlayan yeniden yapılanma süreci arasında bütüncül bir ilişki kurmayı sağlıyor, ki bu da bize göre Harvey'in kuramını özgün ve önemli kılıyor. Bu düşünce çerçevesinde çalışmamızda David Harvey'in bize sunduğu kuramsal çerçeveyi sınamayı hedefliyoruz.

Çalışmanın ikinci bölümünde, bugüne kadar Irak'ın neden işgal edildiği sorusuna verilen standart cevapların bir değerlendirmesi yapılıyor. Bu analizler petrolden Çin'e, dolar/avro ilişkisinden Başkan Bush'un kişiliğine kadar geniş bir yelpazeye yayılıyor. Bölümde bu argümanlar teker teker ele alınıp, geçerlilikleri ve tutarlılıkları sorgulanıyor, nihai olarak sorunları tespit ediliyor.

Bunu takip eden bölümde ise, Irak'ın işgalinden kısa bir süre önce yayımlanan *Yeni Emperyalizm* adlı çalışmasında David Harvey'nin sunduğu kuramsal çerçevenin bir değerlendirmesi yapılmakta ve Irak'ın bu kuramsal çerçevenin neresinde yer aldığı incelenmekte. Burada Harvey'in analizine yönelik eleştirilere de yer veriliyor.

Daha sonraki iki bölümde özellikle ikinci bölümdeki tartışmaları sınamak bağlamında Irak'ta olan bitene bakılıyor. Dördüncü bölümde Birinci Körfez Savaşı sonrasında uygulanan yaptırımlar ve 2003'teki askeri işgale kadar belli aralıklarla altyapısının vurulması sonucu, Irak'ın içine düştüğü ekonomik ve sosyal koşullar irdeleniyor. Bu inceleme, 2003'teki işgal sonrasında yaşanan yeniden inşa sürecini daha anlamlı kılması bakımından gerekliydi. Beşinci bölümde ise işgal sonrasında Irak'ın yeniden inşası için ABD'nin yaptığı siyasi hamlelerin – Koalisyon Geçici Yönetimi'nin kurulması, Bremer'in çıkardığı emirler gibi – Irak toplumunda nasıl bir yıkım yarattığı, ABD'nin yeniden inşa faaliyetlerini nasıl finanse ettiği ve şirketlerin Irak'taki faaliyetleri incelenmekte.

Sonuç bölümünde de Harvey'in kuramının Irak meselesini açıklamakta yeterli olup olmadığı ve varsa Irak'ın yeniden inşası bağlamında ne gibi eksik ve sorunlar barındırdığı üzerinde durulmaktadır.

Çalışmada geniş bir kaynak yelpazesinden faydalanıldı. İnternet siteleri Irak'ın yeniden inşası için yapılan sözleşmelerden, yeniden inşa hakkında çeşitli kurumlarca yayımlanan raporlara kadar pek çok birincil kaynağı erişimi kolaylaştırdı. Dolayısıyla bu araştırmanın ortaya çıkmasında internet kaynaklarının önemli bir rolü oldu. Benzer bir şekilde bağımsız kurum ve kuruluşlarca internette yayımlanan raporlar da konunun derinlik kazanmasında hayli faydalı oldu. Öte yandan konu hakkında yazılan önemli kitaplardan da yeri geldikçe yararlanıldı. Bu, internette bulunan birincil kaynaklar ve raporlar hakkında daha fazla yorum yapma olanağını da beraberinde getirdi. Benzer şekilde özellikle yabancı gazetelerin ve düşünce kuruluşlarının internet sayfalarında yer alan makaleler de yorum zenginliğı katması bakımından hayli değıerliydi.

2. ABD’NİN IRAK POLİTİKASI NASIL AÇIKLANABİLİR?

Günümüzde, modern uluslararası sistemi ve Amerika Birleşik Devletleri’nin bu sistem içindeki rolünü konu alan hatırı sayılır bir akademik külliyatın daha ilk satırında, “11 Eylül” ibaresi görülmekte ardından gelen cümlelerde de “uluslararası sistemin bundan sonra eskisi gibi olmayacağını” belirten ifadeler birbirini izlemektedir. 11 Eylül 2001 tarihinin dünya için önemli bir dönüm noktası olduğu gerçeği elbette yadsınamaz. Bu sadece ABD’nin uluslararası topluluktaki konumunda önemli bir değişikliği beraberinde getirdiği için değil, aynı zamanda Noam Chomsky’nin yerinde ifade ettiği gibi, “silahların ilk defa ters dönmesinden” kaynaklanan bir durumdur.⁴ İki dünya savaşında bile kendi topraklarında tek bir kurşun bile atmak zorunda kalmayan Amerika Birleşik Devletleri, şeytan imparatorluğu olarak gördüğü Sovyet komünizmine karşı Afganistan’da desteklediği bir zamanlar “mücahit” olarak adlandırılan militanlarca yolcu uçaklarının kitle imha silahları olarak kullanılmasıyla vuruldu. Seçilen hedefler, örneğin Zbigniew Brzezinski’nin “*The Choice: Global Domination or Global Leadership*” adlı eserinde küresel bir imparatorluk mu, yoksa küresel bir liderlik mi peşinde koştuğu sıkça tartışılan Amerika Birleşik Devletleri’nin hem siyasi, hem ekonomik hem de askeri üstünlüğünün simgeleri idi. Saldırlardan bir gün sonra, 12 Eylül 2001’de Fransa’nın önde gelen gazetelerinden *Le Monde*, “Bugün Hepimiz Amerikalıyız” başlığını atarken,⁵ dünya kamuoyu Amerikan ulusuna bugüne kadar görülmemiş bir sempatiyle yaklaşıyordu.

11 Eylül saldırılarını Afganistan’daki Taliban rejiminin kanatları altına sığınan Usame Bin Ladin liderliğindeki El Kaide militanlarının gerçekleştirildiği netlik kazandığında ve Amerika Birleşik Devletleri bu ülkeye yönelik askeri bir operasyon seçeneğini ciddi bir şekilde masaya yatırdığında uluslararası topluluktan ciddi bir

⁴ Noam Chomsky, Gilbert Achcar, **Tehlikeli Güç: Ortadoğu ve Amerikan Dış Politikası**, Çev. Yavuz Alogan, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2007), 36.

⁵ John Newhouse, **Imperial America: The Bush Assault On The World Order**, (New York: Vintage Books, 2004), 3.

muhalefet gelmedi. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Washington'un askeri müdahale seçeneğinin önünü açarken, İran ve Suriye gibi Amerika Birleşik Devletleri'yle diplomatik ilişkileri olmayan ülkeler bile, Washington'un olası bir askeri operasyonunu kolaylaştırmak için, istihbarat başta olmak üzere, farklı alanlarda işbirliği yaptılar.⁶ 7 Ekim 2001'de başlatılan Afganistan'a yönelik askeri operasyonun kısa süre içerisinde Taliban rejiminin yıkılmasıyla sona ermesinin ardından suların durulacağı, terörizmin bir gerçeklik olarak kabul edilse bile uluslararası sistemin yavaş yavaş eski konumuna döneceği, en azından sıradan bir yaşam süren pek çok insan tarafından kabul görüyordu.

Gelgelelim Afganistan'a yönelik askeri operasyonun başarı kazanmasından bir süre sonra Washington, on iki yıldır tüm dünyadan yalıtılmış bir şekilde yaşayan Irak'ın kitle imha silahları üretme peşinde olduğu, dolayısıyla "terörle savaşa" bu ülkenin de dâhil edilmesi gerektiği tartışmasını uluslararası toplumun gündemine taşıdı. Birleşmiş Milletler Silah Denetimcilerinin denetlemelerinde kitle imha silahı bulamamasına rağmen, Washington Irak'a askeri bir müdahalede bulunmayı yasal hale getirebilmek amacıyla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne gitti. Afganistan'dan farklı olarak tüm dünya kamuoyu, hükümetler de dâhil olmak üzere, bu defa Amerika Birleşik Devletleri aleyhine dönmüştü ve Güvenlik Konseyi'nden böyle bir karar çıkması oldukça zordu. Sonuçta Güvenlik Konseyi'nden Irak'a askeri müdahale kararı alamamasına ve dünyanın büyük kentlerinde eşine az rastlanır protesto gösterilerine rağmen, dönemin Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in sözleriyle, "görev koalisyonu belirledi" ve 19 Mart 2003'te Amerika Birleşik Devletleri, Irak'a saldırdı.

2.1 Amerika'nın Babil Valsi: Tartışılan Nedenler

Washington yönetimi, Bağdat'la savaşa gireceğini kamuoyuna hissettirdiği ilk andan beri, Irak'ın kitle imha silahı geliştirmesini engellemek ve var olan kitle imha silahlarını yok etmek, Saddam Hüseyin rejimini yıkarak Irak halkına özgürlük ve demokrasi götürmek amacıyla askeri operasyon yolunu seçtiğini ilan etti. Laik bir yönetim şeklini benimsemiş Baas iktidarının köktendinci İslami bir terör örgütü olan El Kaide'ye 11 Eylül saldırılarını gerçekleştirebilmesi için her türlü desteği verdiği,

⁶ Noam Chomsky, **11 Eylül ve Sonrası: Dünya Düzeni Nereye Gidiyor?**, Çev. Taylan Doğan, Nuri Ersoy, Mehmet Kara, Ali Kerem, (İstanbul: Aram Yayıncılık, 2004), 147.

bundan sonra da teröristlere kitle imha silahları sağlayabileceği Washington yönetiminin savaşa giden yolda ortaya koyduğu bir diğer iddiaydı. Dolayısıyla teröre karşı savaş cephesi, Washington yönetiminin kurmaylarına göre, Irak'ı da içine alacak şekilde genişletilmeliydi. Birleşik Devletler, Irak'a karşı giriştiği askeri harekâтта aslında dünyaya barış ve güven getirmek amacıyla hareket etmekteydi. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere, Washington'un bu iddiaları Irak'ın işgalinin ilerleyen safhalarında değişiklikler geçirecek ve bazı gerekçeler daha fazla öne sürülürken, bazıları geri plana itilecektir.

2003 Irak Savaşı, Washington'un Ortadoğu'ya ilk askeri müdahalesi değildi. 1944 – 46 arasında Birleşik Devletler birlikleri Sovyetler Birliği ile kurulan ticari hattın Alman saldırılarından korunması için Kuzey İran'a gönderilmişlerdi. Birleşik Devletler birlikleri, 1958'de bu defa, Kahire ve Bağdat'taki rejimlerin devrilmesinin ardından, yerini milliyetçi ve komünist hareketlere bırakmasını engellemek için Lübnan topraklarında konuşlandı. 1963'te Mısır'ın Yemen'e müdahale etmesi üzerine, “toprak bütünlüğünü korumak amacıyla” Birleşik Devletler hava kuvvetlerine ait jetler, petrol rezervi bakımından dünyanın en zengin ülkesi olan Suudi Arabistan semalarında boy gösterdi. 1979'da Nixon yönetiminin, “ikiz sütun” (*twin pillars*) olarak adlandırdığı ve Washington'un Suudi Arabistan'la birlikte Ortadoğu'daki en önemli dayanak noktalarından birisi olarak kabul edilen Şah'ın devrilmesinin ardından Tahran'da yaşanan rehine krizi, Birleşik Devletler askerlerinin bir kez daha Ortadoğu'ya müdahale etmesiyle sonuçlandı. 1990 Ağustos'unda, Irak – İran Savaşı'nın hemen ardından Bağdat yönetiminin, Güney komşusu Kuveyt'i işgal etmesi üzerine Birleşmiş Milletler çatısı altında oluşturulan koalisyon gücüne de, Birleşik Devletler ordusu öncülük etmekteydi.⁷

2.2 İşgalin Temel Nedeni Petrol Mü?

1990'daki müdahale uluslararası topluluğun ciddi desteğiyle gerçekleştirilmişken, 2003'teki Körfez Savaşı'nda, ilk müdahalenin aksine uluslararası topluluktan sert bir muhalefetle karşılaşan Washington yönetiminin neyi amaçladığı üzerine çoğu spekülasyona dayalı pek çok kitap, araştırma ve geniş bir akademik külliyat

⁷ Andrew Davison, *Conquering Hearts and Minds: The American War Ideology In The Persian / Arabian Gulf, 1990 – 2003*, (İstanbul: Istanbul Bilgi University Press, 2005), 22 – 23.

yayımlandı. Hatırı sayılır bir araştırmacı grubunun çalışmalarına göre, Birleşik Devletlerin Irak'ı işgal etmesinin temel nedeni, petroldü. Ian Rutledge'a göre, işgal sonrasında Irak petrolünün geleceğiyle ilgili kaygıların, Birleşik Devletler Dışişleri Bakanlığı ve Başkan Yardımcısı Dick Cheney'nin ekibi tarafından "Petrol ve Enerji Çalışma Grubu Toplantısı"nda masaya yatırılması bile Washington'un Irak petrolüne verdiği önemi fazlasıyla açıklamaktadır. Bu toplantılarda işgalin hemen ardından meydana gelebilecek petrol kuyularına yönelik olası sabotajların nasıl önleneceği, Birleşik Devletler petrol şirketlerinin Irak'a girmesine olanak sağlayacak düzenlemelerin nasıl yapılacağı ve işgal sonrası Irak petrol sektörünün OPEC'le ilişkilerinin nasıl bir seyir alacağı tartışılmıştı.⁸ Irak'ın işgali, Rutledge'a göre, Bush yönetimine hem Amerikan toplumunun enerji güvenliği ihtiyacını; hem de Amerikan enerji şirketlerinin iş gereksinimlerini karşılama olanağı verecekti. Dahası, Irak petrolünü ele geçirmek, Suudi Arabistan'a bağımlılığı azaltacağından, Riyad'ın Washington yönetiminin İsrail yanlısı politikalarını önlemek için petrolü koz olarak kullanma tehdidini de geçersiz kılacaktı.⁹ Dolayısıyla Rutledge'a göre, Washington'u Irak Savaşı'na yönelten temel itki petroldü ve Beyaz Saray bu adımı son derece mantıklı hesaplamalar sonucunda atmıştı. Konuyu aynı perspektiften değerlendiren Yaşar Onay da petrolün Irak'ın işgalinde çok önemli bir rol oynadığını şöyle ifade ediyor:

"Amerikan petrol şirketleri için, Irak'ın zengin petrol kaynakları vazgeçilemeyecek kadar önemlidir. 16 Ocak 2003'te Wall Street Journal'da yer alan bir habere göre, aralarında Başkan Yardımcısı Dick Cheney'nin de bir dönem İcra Direktörü olarak görev yaptığı Halliburton Co. ile Schlumberger Ltd., Exxon Mobil, Chevron Texaco, Conoco Philips'in üst düzey yöneticileri ile Beyaz Saray, Dışişleri ve Savunma Bakanlığı yetkilileriyle bir toplantı yapıldı. Toplantının gündeminde yer alan en önemli ve tek madde hiç şüphe yok ki, savaş sonrasında Irak petrolünün ne şekilde değerlendirileceğiydi. Zira savaş sonrasında eğer ABD beklentilerini elde edebilirse, bu şirketlerin Irak'ta 1.5 milyar dolarlık anlaşma imzalamayı umdukları belirtiliyor. Söz konusu şirketlerin elde edecekleri kazancın büyüklüğünün daha da anlaşılır olması için, Irak'ın halen petrol üretimi kapasitesi günlük 6 milyon varil olup, bunun, Irak'ın toplam üretim kapasitesinin sadece % 50'si olduğunu belirtmek gerekir."¹⁰

İmparatorluk Yolu ve Petrol Savaşlarının Odağında Ortadoğu adlı çalışmasında "Irak'a 'Özgürlük Operasyonu': Bir Petrol Savaşı Mı?" başlıklı soruya yanıt arayan Veysel Ayhan ise net bir cevap vermek yerine, Irak'ın zengin petrol rezervlerine ilişkin rakamları telaffuz ederek, dolaylı bir açıklama getirmeyi tercih etmekte:

⁸ Ian Rutledge, *Addicted to Oil: America's Relentless Drive for Energy Security*, (New York: I.B. Tauris, 2006), 180 – 181.

⁹ Rutledge, *age*, 198.

¹⁰ Yaşar Onay, *Neden Irak? Küresel Egemenlik Savaşı ve Irak*, (Ankara: Babil Yayıncılık, 2003), 122.

“ABD Enerji Bakanlığı verilerine göre, kanıtlanmış 115 milyar varil petrol rezervine sahip Irak’ın bunun dışında 100 milyar varil de kanıtlanmamış petrol rezervi bulunmaktadır. Dolayısıyla Irak’ın toplam petrol potansiyelinin 220 milyar varil civarı olduğu ileri sürülmektedir. Bu çerçevede Irak petrol rezervi bakımından Suudi Arabistan ile birlikte tüm petrol piyasasını gelecekte denetleyebilecek bir devlettir. Irak, olası petrol rezervleri ile birlikte Suudi Arabistan’ın petrol endüstrisi üzerindeki etkisini azaltabilecek bir ülkedir. İsmi açıklamak istemeyen bir ABD’li diplomat, Sunday Herald’a yazdığı bir yazıda, ABD’nin uzun dönemli stratejik çıkarlarının Irak’a askeri müdahale ve rejim değişikliğini zorunlu kıldığını ileri sürmüştü. Diplomata göre Irak, ABD’nin Suudi Arabistan’a bağımlılığını ortadan kaldıracaktır.”¹¹

Carbon Web Platformu da “*Crude Design: The Rip off of Iraq’s Oil Wealth*” adlı raporunda Irak’ın işgalinin gerçek nedeni olarak ülkenin zengin petrol rezervleri gösteriliyor. 1970’lerde Ortadoğu’daki petrol endüstrilerinin millileştirilmesinin büyük petrol şirketlerini 1970 ve 1980’lerde Kuzey Denizi ve Alaska’da; 1990’larda ise Hazar Denizi ve Batı Afrika sahillerindeki petrol rezervlerine yönelttiğinin belirtildiği raporda, Kuzey Denizi ve Alaska’daki petrol rezervlerinin azalmasıyla birlikte, büyük petrol şirketlerinin yeniden Ortadoğu’ya yöneldiği ifade ediliyor.¹² Ekonomi Politik Araştırma Birimi (RUPE) de savaşa giden yolda petrolün çok önemli bir rol oynadığı görüşünde: “ABD, Ortadoğu’daki petrol kuyularını ele geçirdikten sonra, hangi şirketlerle anlaşma yapılacağını, petrol ticaretinde kullanılacak para birimini ve petrolün uluslararası piyasalardaki fiyatını belirlemekle kalmayacak, aynı zamanda petrolün nereye gideceğine de karar verecek.”¹³ Swarthmore College’de öğretim üyesi olarak görev yapan James Kurth, Zeynep Atikkan’la yaptığı röportajda “Irak savaşının sorumlularının kimler olabileceği” şeklindeki soruya çok daha açık ve kapsamlı bir yanıt veriyor:

“Tabii ki petrol sanayi. Sol kesimdeki akademisyenler, yıllardır petrol sanayisini hedef alırlar. Eski sol ekolün eleştirdiği petrol sanayisinin Irak Savaşı’nda oynadığı rol üzerinde durulacak. Onların aşırı milliyetçi kimlikleri eleştirilecek. Bu grubun hükümetteki temsilcisi Başkan Yardımcısı Dick Cheney. Dick Cheney, doğrudan petrol sanayisiyle iş yapan şirketlere yakın. Onlarla çalışmış. Yani petrol sanayisi lobicilerinin reflekslerine sahip.”¹⁴

Gilbert Achcar’a göre de Irak savaşının arkasındaki temel neden petroldü:

“Bush yönetiminin önde gelenleri, petrol endüstrisine sıkı sıkıya bağlılar ve petrol onların bu alandaki eylemlerini motive ediyor. Yaklaşık 10 yıl içerisinde ABD’nin petrol kaynaklarının çok azalacağını ve ülkelerinin bu anlamda ithalata muhtaç olacağını farkındalar. Dahası, süregelen tasarımlara göre, bu yüzyıl sonuna doğru, dünya petrol kaynakları yarıya inecek. Başka bir deyişle, petrol pazarı daralırken, talep artacak ve arz talebi karşılayamaz duruma gelecek. Dünya ekonomisinin

¹¹ Veysel Ayhan, **İmparatorluk Yolu: Petrol Savaşlarının Odağında Ortadoğu**, (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006), 396.

¹² “Crude Designs: The Rip off of Iraq’s Oil Wealth”, http://www.carbonweb.org/documents/crude_designs_large.pdf, 7 [17.07.2008].

¹³ RUPE Ekonomi Politik Araştırma Birimi, **Irak İşgalinin Perde Arkası**, Çev. Buket Dabancalı, Alaz Pesen, (İstanbul: Yordam Kitap, 2006), 123.

¹⁴ Zeynep Atikkan, **Amerikan Cinneti: 11 Eylül Amerika’yı Nasıl Değiştirdi?**, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), 154.

yakıtı petrol, bugün olduğundan çok daha hayati bir hal alacak. Bu nedenle ABD, Arap – İran Körfezi’nde 2/3’lük bölümü yatan dünya petrol rezervlerini kontrol altına almak istiyor.”¹⁵

Petrolün Irak Savaşı’nda en önemli etken olduğunu savunanların bir başka dayanak noktası da James Baker tarafından hazırlanan ve 2001 Nisan’ında Dick Cheney’ye sunulan “*21. Yüzyılda Stratejik Enerji Politikalarının Meydan Okuması*” adlı rapordur. “Irak’ın Ortadoğu petrollerinin dünya pazarlarına akması önündeki en önemli istikrarsızlaştırıcı faktör” olduğunun belirtildiği rapor şöyle devam etmektedir:

“Saddam Hüseyin petrol pazarına zarar vermek için elindeki petrol kozunu ve ihraç programını kullanma niyetini ortaya koymuştur. Bu, onun güç gösterisi olacak, onun Arap Birliği lideri görüntüsünü güçlendirecek ve diğer liderleri ekonomik yaptırımların kaldırılması için baskı altına alacaktır. Amerika Birleşik Devletleri elindeki askeri, ekonomik, diplomatik / politik ve enerji kozlarını da kullanarak Irak’a yönelik acil bir politika uygulamak zorundadır.”¹⁶

Özetlemek gerekirse bütün bu yorumculara göre Irak, 115 milyar varille Suudi Arabistan’dan sonra dünyada en büyük petrol rezervine sahip olan ülke olduğuna göre, Washington yönetiminin bu ülkeye saldırmasının başka bir nedeni olamazdı. Amerika Birleşik Devletlerinin, Irak’a savaş açmasında petrolün rol oynadığı gerçeği elbette yadsınamaz. Chomsky’nin de belirttiği gibi, Irak sadece hurma ihraç eden bir ülke olsaydı, Saddam Hüseyin rejimi Amerikan karşıtlığının liderliğini yürütse bile, Washington yönetimi, uluslararası topluluktan bu kadar sert bir muhalefetle karşılaşma tehlikesini göze alarak bu ülkeye saldırmayabilirdi. Gelgelelim, eğer Washington için önemli olan sadece Amerika Birleşik Devletlerine karşı bir hükümeti devirerek, petrol yataklarını ele geçirmek olsaydı, Latin Amerika’da Amerikan karşıtlığının bayraktarlığını yapan Hugo Chavez’in zengin petrol rezervine sahip Venezüella’sı daha kolay bir hedef olabilirdi. 1997 yılında “Gıda, İlaç ve İnsani İhtiyaç Programı”nın yürürlüğe girmesinin ardından Irak’ın günlük petrol üretimi 1998’de 2.2 milyon; 1999’da 2.8 milyon; 2000 yılı sonunda da 3.4 milyon varile yükselmişti. Bunun sadece 450 – 500 bin varilinin iç tüketime harcandığı düşünülürse, Irak petrolünün dünya piyasalarına akışının durduğunu iddia etmek mümkün değildir.¹⁷ Dahası Burak Ülman’ın da belirttiği gibi, petrol bağlantılı bu tezler rahatlıkla çürütülebiliyor. Her şeyden önce, Washington’un temel hedefi Irak petrollerine erişimi kolaylaştırmak olsaydı, bunu “Birleşmiş Milletler’in, Irak’ın petrol üretimini sınırlamak için koyduğu ekonomik yaptırımları kaldırmasını

¹⁵ Gilbert Achcar, **Kaynayan Ortadoğu: Marksist Aynada Ortadoğu**, Çev. Rida Şimşek, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2004), 341.

¹⁶ Onay, **age**, 145.

¹⁷ Onay, **age**, 77.

sağlayarak yapacağıdır. Yani, petrol uzmanları, Irak'ın petrol rezervlerine ulaşmak için en hızlı ve ucuz yolun Irak'la savaş değil, ticaret yapmak olduğunu belirtiyorlar.”¹⁸ Ülman, Suudi Arabistan'da Washington karşıtı bir rejimin iktidara gelmesi durumunda bile, Riyad'ın Washington'a petrol satma konusunda tereddüt etmeyeceği konusunda da ısrarlı:

“Tecrübeyle sabit ki, yöneticileri [Batıya] düşmanca davranan ülkeler bile [Batıya] petrol satmaya istekli, çünkü paraya ihtiyaçları var. Bu tespite örnek olarak Hugo Chavez yönetimi (Venezüella), hatta Saddam Hüseyin'in bizzat kendisi (Irak) gösteriliyor. Dolayısıyla, ekonomisi büyük ölçüde petrol ihracatına dayanan Suudi Arabistan, rejimin rengi ne olursa olsun, genelde Batıya ve özelde de ABD'ye petrol satacaktır.”¹⁹

Ülman'a göre, savaş sonrası Bağdat'ta Amerikan yanlısı bir hükümetin işbaşına geçmesiyle, Washington'un ucuz petrol talebinin karşılanmış olacağı yolundaki görüş de gerçekçi değildi. Çünkü her şeyden önce,

“ABD, bu hedefi kendi petrol tüketimine uyguladığı düşük vergi oranıyla zaten sağlamaktadır. Amerika dünyada petrole en az vergi koyan ve dolayısıyla tüketicinin petrolü en ucuza satın aldığı ülkedir. Dünya petrol fiyatlarının çeşitli nedenlerle artması durumunda, öteki ülkelerdeki tüketicilere oranla, ABD tüketicisi 'o an için' en ucuz enerjiyi tüketecektir.”²⁰

Kısa bir süre önce yayımlanan doktora çalışmasında Veysel Ayhan da, “Bush doktrininin ilanı ABD'nin yeni dış politikası ile yeni muhafazakârlar arasındaki ilişki hakkında bazı ipuçları verdiğini” belirttikten sonra, Başkan George Walker Bush'un uzun süre Harken Energy Corporation'un yönetim kurulu üyeliği yaptığını, Bush yönetimi içerisinde Irak'ı hedef olarak gösteren isim olarak bilinen Dick Cheney'in, 1995 ila 2000 yılları arasında Haliburton'un Yatırım Danışmanlığını yaptığını vurgulamakta.²¹ Dışişleri Bakanı Condolezza Rice'ın 1991 – 2001 yılları arasında Chevron Texaco'nun yöneticiliğini yaptığını da belirten Ayhan, eski Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in de Kellogg's, Sears, Allstate, Gulfstream, Aerospace, Sears, Roebuck & Co ve Asea Brown gibi askeri ve enerji sektöründe faaliyet gösteren şirketlerde yöneticilik yaptığını belirtiyor.²² Yaşar Onay da Bush yönetiminde yer alan isimlerin birçoğunun belli sektörlerle yakın ilişki içerisinde olduklarını şöyle ifade ediyor:

“Bugün ABD yönetiminde bulunan isimlerin büyük çoğunluğu petrol ve silah şirketleriyle yakın ilişki içerisinde. Bu kişiler şimdiki görevlerine gelmeden önce bu şirketlerin doğrudan temsilciliğini yapmış ya da yapmaktadırlar. Savaş

¹⁸ Burak Ülman, *Savaş ve Petrol Bağlamında Dünya Düzenini Anlamak*, (İstanbul: Foreign Policy, Mart – Nisan, Mayıs, Haziran 2003), 56.

¹⁹ Ülman, *age*, 57.

²⁰ Ülman, *age*, 59.

²¹ Ayhan, *age*, 379.

²² Ayhan, *age*, 380 – 381.

sonrası ihalelerin söz konusu şirketlere sunulması da bunu kanıtlamaktadır. ABD'yi yönetenler, işte bu dev şirketlerin temsilcileridir.”²³

Gelgelelim Bush hükümetinde görev alan bu isimlerin büyük petrol ve askeri şirketlerde bir dönem görev almış olmaları, Washington'un neden Irak'a askeri bir müdahalede bulunduğu sorusuna cevap verememekte. Çünkü,

“petrol şirketleri karlarının çok büyük bir kısmını, petrol sahalarına sahip olmaktan ve ham petrolü çıkarmaktan değil, ‘taşıma – rafine etme – pazarlama’ zincirinden gelen gelirlerden, yani ‘petrol ticaretine hakim olmaktan’ elde ederler. Kar elde etmek için yeni petrol sahaları keşfetmek, kuyu açmak, kuyunun bakımını yapmak gibi büyük yatırımlara girmek petrol şirketleri açısından, ham petrolün çıkarılmasından sonra gerçekleşen taşıma – rafine etme – pazarlama üçlüsüne göre çok maliyetlidir. Ayrıca, yeni petrol sahalarının keşfedilmesi, kuyu açılması ve kuyunun bakımının yapılması petrol üretiminin en masraflı ayağını oluşturduğundan, petrol şirketlerinin karlarını olumsuz yönde etkiler. Ham petrolün fiyatının artmasıyla, - özellikle pazarlama ayağında – kar marjlarının artacağı (ya da artabileceği) ortadadır. Petrol şirketleri mikro ekonomik teoriye zıt düşen bu meslek sırrını, yani maksimum karlılığın ‘petrol rezervlerine sahip olmakla’ değil, ‘petrol piyasasına hâkim olmakla’ başarıldığını, tecrübeyle öğrenmişlerdi.”²⁴

Ayrıca, Birleşik Devletler'in uluslararası kurum ve kuruluşların rızası hilafına Irak'a saldırmasını salt Beyaz Saray'da yönetime gelen birkaç kişinin daha önce çalıştıkları büyük şirketlerle yakın ilişki içinde olduklarına bağlamak, oldukça indirgemeci bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Dahası bu görüşü savunan pek çok akademisyenin gözden kaçırdığı önemli bir nokta, 1991'de Saddam Hüseyin reiminin devrilmesi için ekonomik ve askeri yıpratma savaşı başlatan Washington'un 1998'de de Bill Clinton yönetimi sırasında Irak'ı Özgürleştirme Kanunu'nu (*Iraq Liberation Act*), kabul ederek, Bağdat'ta bir rejim değişikliği fikrini ta o zamandan kafasına koymuş olmasıdır.

Kanunun gerekçelendirilmesinde Saddam Hüseyin rejiminin sicili masaya yatırılmış, İran'la sekiz yıl süren savaş, 50.000 ila 180.000 arasında sivil Kürt'ün kimyasal silahlarla öldürülmesi, 1990'da Kuveyt'in işgali ve UNSCOM'a (*United Nations Special Commission on Iraq*) kitle imha silahı aramalarında zorluk çıkarması gibi konular ele alınmıştır. Kanunda Birleşik Devletler'in Saddam Hüseyin önderliğindeki rejimi devirmek ve demokratik bir yönetimin başa geçmesini desteklemesi gerektiği vurgulanmakta, bu amaç doğrultusunda, Irak'lı muhalif gruplara radyo ve TV yayını, askeri eğitim ve malzeme ile finansal destek sağlanmasına zemin hazırlanıyordu.²⁵ Dolayısıyla bu kanuna istinaden denilebilir ki Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak savaşı, Washington'un dış politikasındaki “yapısal bir kararın” sonucudur. Bu bağlamda düşünüldüğünde George Walker Bush

²³ Onay, *age*, 119- 120.

²⁴ Ülman, *age*, 59 – 60.

²⁵ Iraqi Liberation Act of 1998, <http://news.findlaw.com/hdocs/docs/iraq/libact103198.pdf>, 31 Ekim 1998, 3[17.04.2008].

yönetiminin, 1998’de kabul edilen Irak’ı Özgürleştirme Kanunu’nda öngörülen Saddam rejiminin devrilmesi için muhalif grupların desteklenmesi düşüncesini terk ederek, Birleşik Devletler Ordusu’nun direk müdahalesiyle süreci hızlandırmayı tercih ettiği söylenebilir.

2.3 Euro Dolar Rekabeti

Öte yandan, Amerika Birleşik Devletleri’nin Irak’a saldırmasının temel nedenini, Euro ve Dolar arasında adı konulmamış bir mücadeleye bağlayan çalışmalar da bulunmaktadır. Bu görüşü savunanlara göre, Saddam Hüseyin’in 2000 yılında petrol satışını Dolardan Euro’ya çevirmesi, Washington’u Irak’a karşı savaş açmaya sevk etti. OPEC anlaşması çerçevesinde altın standardında yaşanan hızlı düşüşten sonra Washington, 1971’de Bretton Woods sistemini terk ederek, petrol ticaretini Amerikan Doları üzerinden yapmaya başlamış, böylelikle Dolar, uluslararası ticari para birimi haline gelmişti. Dolayısıyla Birleşik Devletler, fiyat politikasını Dolar bazında belirleyerek petrol alanında bir tekel oluşturmuştu. Bağdat yönetimi, petrol ticaretini Dolar yerine Euro üzerinden yapmaya başladığında, Washington başlangıçta bunu ciddiye almadı. Ancak iki yıl sonra Euro, Dolar karşısında değer kazanmaya ve İran da petrol satışını Euro üzerinden yapmayı planlamaya başladığında, ABD’nin ekonomik çıkarları açıkça tehdit edilmeye başlanmıştı.²⁶ Çünkü Tom Paine’e göre,

“bugüne kadar petrolün dolara endeksli olması ABD’ye uluslararası ticarete büyük avantaj sağlıyordu. Şirketler ve ülkeler ABD dolarıyla ticaret yaptılar, böylelikle de ABD Hazinesini ve ABD Merkez Bankası Kurulunu küresel maddi politikaların hakemleri haline getirdiler. Ancak ABD dolarının istikrarı, dolayısıyla da küresel maddi sistemin istikrarı, dünya ‘kara altın’ [petrol] rezervlerinin neredeyse üçte ikisini kontrol eden Basra Körfezi ülkelerinin mali politikalarına bağlı.²⁷

Dolayısıyla Washington, Saddam yönetiminin kabul ettiği bu uygulamanın diğer ülkelere de örnek olmasını engellemek ve ekonomik çıkarlarını korumak için, Saddam rejimini devirmek için harekete geçmişti. Nitekim Hazel Anderson, Venezüella’nın kudretli adamı Hugo Chavez’in benzer bir ekonomi politikası izlemesi üzerine CIA’nın desteklediği bir darbeyle devrilmesi girişimini de Euro – dolar savaşına bağlamakta:

“Amerikan egemenliğinin en olası sonu, petrolün Euro’ya bağlanması Amerikan dolarındaki yol açacağı düşüş yoluyla gerçekleşebilir. Gelişmekte olan daha pek çok

²⁶ Onay, *age*, 19.

²⁷ RUPE, *age*, 109.

ülke, döviz dağarcığında bulunan dolarları ellerinden çıkarıp Euro ile dengelemekte. OPEC her an petrolünü Euro ile satmaya karar verebilir. Euro daha da yükseldiği ve dolara rakip bir para haline geldiği için Avrupa Birliği kendi politik ve ekonomik gücünü somut olarak görmeye başladı. Öyle ki, İngiltere'nin Amerikan işbirlikçi Başbakanı Tony Blair bile, bu gidişle İngiltere'yi Dolardan uzaklaştırıp Euro'ya çevirmenin yararlarını kavrayacak ve buna yönelecek. Bush'un Chavez'i devirmek istemesinin altında yatan neden Chavez'in Venezüella petrolünü dolar yerine, Euro ile satmaya yönelmesidir.²⁸

Diğer bir deyişle, asıl mücadele aslında Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği arasındaydı. Nitekim aynı görüşü savunanlara göre, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde veto hakkı bulunan Rusya, Çin ve Fransa'nın Birleşik Devletlerin Irak'a saldırmasına karşı çıkmalarının asıl nedeni de 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra Irak yönetimiyle geliştirdikleri ekonomik ilişkilerin, Saddam rejiminin devrilmesiyle son bulacağı kaygısından kaynaklanmaktadır. Saddam Hüseyin'in petrol satışını Dolar yerine Euro üzerinden yapması ve Rusya, Çin ve Fransa'yla ekonomik ilişkilerini geliştirmesi elbette Washington'u rahatsız eden bir hamleydi. Ancak 1991'deki Birinci Körfez Savaşı'ndan beri Washington, Irak'ta bir rejim değişikliğini desteklemekteydi. Dolayısıyla Euro – Dolar savaşı, olsa olsa bu süreci hızlandıran bir durum olarak değerlendirilebilir. Ancak tüm bunlardan daha önemli olarak addedilebilecek olan nokta ise, Doların Euro karşısında gerilemesinin temel nedeni olan Birleşik Devletler'in aşırı borçlanmasıdır. Bu borçluluk miktarı temel olarak doların da değerini belirlemektedir. Düşük kur Birleşik Devletlerin geçmişten gelen borç yükünü çevirebilmesini ve gelecekte de ucuza borçlanmasını sağlamaktadır: doların devalüasyonu borcun da devalüasyonu anlamına gelmektedir. Ayrıca değeri düşük dolar malların daha ucuza akmasını sağlamaktadır. Bu sebeplerden dolayı ABD zaten “güçlü dolar” istememektedir.²⁹

Birleşik Devletler açısından önemli olan doların göreceli değeri değil, doların “dünya rezerv birimi” olmasıdır; yani ülkelerin merkez bankalarındaki rezervlerin, özel bankacılık sistemindeki rezervlerin ve hatta yastık altındaki rezervlerin dolar cinsinden tutuluyor olması; dünya ticaretinin dolar bazında işliyor olmasıdır³⁰. Dolayısıyla, salt Euro ile Dolar arasındaki kur ilişkisi Birleşik Devletlerin neden Irak'a saldırdığını açıklamak açısından önemli bir veri sağlamamaktadır.

²⁸ Onay, *age*, 128 – 129.

²⁹Örneğin bakınız <http://www.marketwatch.com/news/story/us-strong-dollar-policy-fairy/story.aspx?guid=%7B22580957-CD43-483D-A708-A7B91BA4F0CE%7D> [17.07.2008].

³⁰ Ancak belirtmek gerekir ki devalüasyona dayalı bu riskli para politikasının doğal sonucu olarak küresel piyasalarda dolara duyulan güven sarsılmakta, bu da değer kaybı sürecini kontrol edilmez bir seviyeye çekme potansiyeli taşımaktadır. Örneğin bu bağlamda Venezüella Başkanı Hugo Chavez doların çökeceğini iddia etmektedir. <http://www.reuters.com/article/topNews/idUSL1918534820071119> [17.07.2008].

2.4 Terörle Mücadele Bağlamında Irak

Birleşik Devletlerin Irak'a saldırmasını "terörle mücadele" bağlamında ele alan akademisyenler de bulunmaktadır. Örneğin Hakan Tunç'a göre, 1991 ila 1998 arasında Birleşmiş Milletler deneticileri, "farklı taktik ve teknolojiler" kullanarak, Irak'ın "çok geniş kapsamlı kitle imha silahları programları olduğunu ortaya çıkardılar".³¹ Bağdat yönetiminin Birleşmiş Milletlerle uzlaşmaz bir tutum içerisinde olması, Washington'un sürekli Irak'a askeri operasyon seçeneğini gündemde tutmasına neden olmuştu. Ayrıca Tunç'a göre Amerika Birleşik Devletlerinin, 2003'te Irak'a savaş açmasının bir diğer nedeni de, Gıda Karşılığı Petrol Anlaşması'nın birkaç yerinden birden delinmesidir. 1996 yılından itibaren Saddam Hüseyin, kademeli olarak Birleşmiş Milletler kararlarını ihlal ederek, petrol satmaya başlamıştı. Türkiye ve Ürdün, Irakla kaçak sınır ticaretine izin verirken, 2000 yılında da, 1982'den beri kullanılmayan petrol boru hattını tekrar faaliyete geçiren Bağdat yönetimi, Suriye'ye petrol pompalamaya başlamıştı.³²

Robert J. Lieber de Saddam Hüseyin'in kitle imha silahı programını savaşa giden yolda birinci neden olarak saymakta. Lieber, savaş sonrasında bu tür silahlara rastlanamamış olmasının da, bir başarısızlık olarak değerlendirilmemesi gerektiği konusunda ısrarlı. Çünkü savaşın hemen ardından oluşturulan Irak Teftiş Grubu (*Iraq Survey Group*) Bağdat yönetiminin uzun menzilli füze programlarını ortaya çıkarmıştı.³³ Saddam Hüseyin'in kadın ve çocukların gıda ve ilaç bulmakta yaşadıkları sıkıntıyı iyi bir propaganda malzemesi olarak kullandığını da belirten Lieber, bu sayede Irak'ın yaptırımlarda delikler açmayı başardığını, önce Fransa, Çin ve Rusya'yla silah programları için karlı anlaşmalar yaptığını, ardından Türkiye ve Suriye üzerinden yasadışı yollarla petrol ihraç etmeye başladığını, bu gelişmelerin de Washington yönetimini rahatsız ettiğini ifade etmekte.³⁴ 2003 yılında Irak'ta yönetimi ele geçiren Koalisyon Güçlerinin kitle imha silahlarının izine rastlayamamasına rağmen İkinci Körfez Savaşı'na giden yolda en önemli neden olarak kitle imha silahlarını saymak Washington'un resmi söylemini birebir benimsemek ve olayın altında yatan gerçek nedenleri göz ardı etmek olarak kabul

³¹ Hakan Tunç, **Amerika'nın Irak Savaşı**, (İstanbul: Harmoni Yayınevi, 2004), 29.

³² Age, 31.

³³ Robert J. Lieber, **The American Era: Power and Strategy for the 21st Century**, (New York: Cambridge University Press, 2007), 139.

³⁴ Age, 133.

edilebilir. Öte yandan Gıda Karşılığı Petrol Programı'nın ufak sınır ticaretleriyle delinmesine Birleşik Devletlerin tüm dünya kamuoyuna cephe alarak bir savaş nedeni (*casus belli*) olarak değerlendirmekse, en iyimser ifadeyle saflık olarak addedilebilir.

2.5 ABD Çin'in Yükselişine Set Çekmek Mi İstiyor?

Irak Savaşı'nı stratejik analizlerle açıklamaya çalışan akademisyenlerin önemli bir bölümü ise, Irak'ın işgalinin Çin'in yükselişi karşısında “şimdiden alınmış bir önlem” olarak değerlendirmektedirler. Kabil'den sonra Bağdat'ta ve belki ilerde Tahran'da Washington yanlısı rejimlerin iş başına geçmesi, bu akademisyenlerce, Birleşik Devletlere dünya hâkimiyeti mücadelesinde önemli açılımlar sağlayacaktır. Şüphesiz hâlihazırdaki hegemon güç olan Birleşik Devletlerin kan kaybederken, Çin'in hızlı yükselişi, Washington'u rahatsız edebilecek bir gelişme. David Harvey'nin de belirttiği gibi, baş aktörlerinin Birleşik Devletler ve Çin olduğu geniş bir alan üzerinde enerji için büyük bir mücadele verilmekte olduğu gerçeği yadsınamaz. Ancak yine Harvey'nin belirttiği gibi, bu ilişkide petrol ya her şey ya da hiçbir şey olarak değerlendirilmektedir ki, her iki görüş de aslında yadsımacıdır.³⁵ Ekonomik ve Politik Araştırma Birimi'ne (RUPE) göre de Irak denklemine Çin önemli bir yer işgal etmekte: “ABD'nin büyük petrol planındaki önemli unsurlardan biri Çin'i denetleyebilmek. Önümüzdeki yıllarda Çin de ABD gibi önde gelen petrol ve benzin ithalatçılarından olacak: 2030'da günde 10 milyon varil ithal etmesi bekleniyor, yani dünyadaki petrol talebinin yüzde sekizinden fazlası. Çin gelecekteki petrol tedariklerini güvence altına almaya çalışırken, her an ABD tarafından kontrol ediliyor.”³⁶ Yaşar Onay'a göre ise,

“ABD'nin batısından kendisini yavaş yavaş çevrelemeye başladığını gören Çin, Almanya, Fransa ve Rusya'ya doğrudan olmasa bile dolaylı olarak destek vermektedir. ABD'nin Irak'ta başarısız olması için elindeki teknolojiyi ilgili ülkelere ve alt gruplara dağıtmakta oldukça hevesli gözükürken Çin, çevrenin psikolojisi ile bölgede yeni koalisyon arayışlarına girmiştir. Bu noktadan sonra Çin, sahip olduğu silah teknolojisini ABD'ye karşı kullanmak isteyen her ülkeye verebilir.”³⁷

Washington'un uzun vadeli planlarında Çin'in yükselişi karşısında stratejik bazı hesaplamalar yapması akla pek de aykırı gelen bir durum değil. Ancak bu hesaplamaları yaparken, Birleşik Devletler'in doğal müttefiklerini rahatsız edici bir

³⁵ David Harvey, “Comment on Commentaries”, *Historical Materialism*, (Vol: 14:4 Leiden: 2006), 158.

³⁶ RUPE, *age*, 121.

³⁷ Onay, *age*, 177.

hamle yapması, en azından küresel hegemonyanın halen Birleşik Devletler'in tekelinde olduğu bir dönemde pek de mantıklı bir varsayım olmasa gerek. Dahası Birleşik Devletler'in temel hedefi Çin'i abluka altına almak olsa, Pekin'in manevra alanını diplomatik yollara başvurarak daraltma olanaklarını arayabilirdi. Dolayısıyla Çin'in yükselişi de tek başına Irak'ın işgalini açıklamakta yetersiz kalan bir argüman.

2.6 Aşırı Birikim Krizi Tezi

2003 Körfez Savaşı'na yönelik bir başka argüman da bu çalışmada da yeri geldikçe değinilecek olan David Harvey'nin "Yeni Emperyalizm" adlı eserinde ortaya koyduğu görüşlerdir. Konuyu Neo – Marxist perspektiften değerlendiren Harvey'ye göre, Birleşik Devletleri 2003'te Irak'a saldırarak Saddam Hüseyin rejimini devirmeye sevk eden en önemli etken küresel kapitalizmin içinde bulunduğu kriz durumudur. Giovanni Arrighi ve Immanuel Wallerstein gibi küresel kapitalizmin 1970'lerin başlarından itibaren yeni bir döneme girdiğini belirten Harvey, aşırı birikmiş sermaye sorununa çözüm üretebilmek için, üretim sektörünün daha dar bir alan işgal ederken, finans sektörünün ve spekülasyon para hareketlerinin önem kazandığını belirtmektedir. Çin ve Rusya'nın küresel kapitalist sisteme entegre olmaması durumunda aşırı birikmiş sermaye sorununun daha önce ve daha ağır sonuçlar doğuracağını öne süren Harvey, bu krizin aşılması için kapalı ekonomilerin küresel kapitalist sistemle bütünleşmesini sağlama yolunda adımlar atıldığını savunmaktadır.³⁸ Bu bağlamda düşünüldüğünde, sisteme dâhil edilmesi en kolay ülke 12 yıldır tüm dünyadan tecrit edilmiş olan Irak'tı. Dahası Birleşik Devletlerin eline 11 Eylül gibi bulunmaz bir fırsat geçmişti ve Irak'ın "terörle mücadele"nin önemli bir parçası olduğu iddiasıyla, "mülksüzleştirerek birikim" (*accumulation by dispossession*) sağlanabilirdi.

Tüm bu argümanlar göz önüne alındığında, Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'a neden saldırdığı, neyi amaçladığı sorusuna tek bir nedene bağlı kalarak cevap verebilmek kolay görünmemekle birlikte, bu çalışma küresel kapitalizmin içinde bulunduğu kriz durumunun öne sürülen diğer nedenlerden, petrol, terörle savaş, Euro – Dolar çekişmesi ve Yeni Muhafazakârların görüşlerinden uzun vadede daha önemli bir rol oynadığını savunmaktadır.

³⁸ Harvey, *age*. 124.

2003 Mart'ında Birleşik Devletler öncülüğündeki Koalisyon Güçleri Irak'a saldırdıktan sonra Washington'un Irak'a neden saldırmış olabileceğini yukarıdaki sebepler bağlamında inceleyen sayısız çalışma yayımlandı. Gelgelelim Irak savaşı aslında bu tarihten çok daha önce, amansız bir ekonomik ve askeri yıpratma savaşıyla 1991 yılında başlamıştı. Bu gerçeği göz önüne almadan, salt 2003 müdahalesi ve işgal üzerinden, Irak meselesini anlamaya çalışmak araştırmacıyı yanıltıcı ve eksik sonuçlara götürebilmektedir ki yukarıda anılan çoğu çalışma bu sorunla karşı karşıyadır. Dolayısıyla iddiamız odur ki Irak'ın 2003 yılındaki fiili işgalini daha iyi anlayabilmek için, 1991'de başlayan süreçle hedeflerin ve sonuçların ne olduğu araştırılmalıdır. Ancak buna geçmeden önce, konuya daha geniş bir perspektiften bakma olanağına sahip olabilmek için, David Harvey'nin *Yeni Emperyalizm*'de altını çizdiği bazı noktaların daha kapsamlı bir şekilde ele alınması yararlı olacaktır.

3.EKONOMİK KRİZ, YENİ EMPERYALİZM VE IRAK

3.1 Aşırı Birikim ve Küresel Bunalım

XXI. yüzyılın başından beri, küresel kapitalizm deyim yerindeyse, bıçak sırtında. 2000 Ağustos’unda başlayan ve 2001 yılında tam anlamıyla küresel bir krize dönüşen bu süreci açıklamaya yönelik sayısız çalışma yayımlandı ve yayımlanmaya da devam ediyor. Hâlihazırdaki çalışmaların hemen hemen tamamının hemfikir olduğu noktaların başında ise, bu krizin birden bire ortaya çıkmadığı, belli bir tarihsel süreç sonunda patlak verdiği gerçeğine işaret ediyor. Immanuel Wallerstein, Joseph Stiglitz, Robert Brenner ve Giovanni Arighi gibi pek çok akademisyen ve araştırmacı, farklı perspektiflerden bu süreci değerlendirmekte ve tartışmaktadır.

Bu tartışmalara yeni bir soluk getiren isimlerden birisi de 2003 yılında, Irak Savaşı’ndan kısa bir süre önce yayımladığı *Yeni Emperyalizm (The New Imperialism)* adlı çalışmasıyla David Harvey oldu. Yeni Emperyalizm’de Harvey, daha önce yayımladığı “*Sermayenin Sınırları*” (*Limits to Capital*) adlı çalışmasından esinlenir ve buradaki görüşlerini bir adım ileriye taşır. Brenner ve Arrighi gibi Harvey de küresel kapitalizmin 1970’lerin başından itibaren ciddi bir durgunluğa girdiğini savunur ve bunun nedenleri üzerinde durur. Harvey’ye göre, krize dönüşen bu durgunluğun temelinde, “aşırı birikim” (*overaccumulation*) sorunu yatmaktadır. Harvey, aşırı birikimi, “belli bir alanda sistem içindeki aşırı birikim, emek fazlası (artan işsizlik) ve sermaye fazlası (zarar etmeden eritilemeyen mal fazlaları, atıl kapasite ve / veya üretken ve karlı yatırım olanakları bulamayan para fazlaları)” olarak tanımlamaktadır.³⁹ Diğer bir deyişle, II. Dünya Savaşı sonrasında Birleşik Devletler önderliğinde yeniden yapılanan küresel kapitalizm, 1970’lere – ki Harvey’nin verdiği tam yıl 1973’tür – kadar elde ettiği birikim fazlasını emecek (*absorb*) yeni alanlar bulmakta zorluk çekmektedir. Bu, karların düşmesini beraberinde getirmekte, dolayısıyla da küresel kapitalizmin durgunluğa girmesine ve bu durgunluğun da günümüzde krize dönüşmesine neden olmaktadır.

³⁹ Age, 91.

Harvey, aşırı birikim sorununun aşılması için, iki farklı yol izlenebileceğini belirtir. Bunlardan ilki, “sermaye değerlerinin gelecekte yeniden dolaşıma girmesini erteleyen uzun dönemli sermaye projeleri ya da eğitim ve araştırma gibi sosyal harcamalar aracılığıyla dönemsel yer değiştirme” yoluyla, aşırı biriken sermayenin emilmesidir.⁴⁰ Ancak bu “yer değiştirme” geçicidir. Başka alanlara yönlendirilen sermaye, aşırı birikim sorunu çözüldükten sonra, tekrar yatırım amacıyla kullanılacaktır. Harvey’nin aşırı birikim sorununu çözüme kavuşturmak için izlendiğini belirttiği ikinci alternatif ise, “başka yerlerde yeni pazarlar, yeni üretim kapasiteleri, yeni kaynaklar, yeni işgücü olanakları yaratmak suretiyle mekânsal yer değiştirme”dir. Harvey, bunları tarihsel örneklerle açıklar. 1840’ların ikinci yarısında yaşanan kriz sonrasında XIX. Yüzyılın üçüncü çeyreği görülmemiş bir altyapı harcamasını beraberinde getirdi ki, bu da dünya ekonomisinin merkezinde sabitlenmiş (*fixed*) sermayenin azalmasını sağladı.⁴¹ Sermaye artı değerinin ortaya çıkması için, bu sürecin yayılması ise, 1873 krizini beraberinde getirdi.⁴² Sonuçta, Harvey’nin kapitalist krizlere dönemsel geciktirme ve coğrafi yayılma aracılığıyla sağlanan çözüm olarak kullandığı “zaman mekân sabitesi”nin (*spatio – temporal fix*) Avrupa dışındaki coğrafi bölgelere, özellikle de Afrika’ya yatırım olarak akması meydana geldi.⁴³ Bu aynı zamanda, “emperyalist faaliyetin temelinde yatan kapitalizmin coğrafi olarak genişlemesi, hem yatırım hem de tüketim mallarına başka yerlerde talep yaratacağı için, sistemin istikrara kavuşmasında yardımcı olacaktı... Gücün kapitalist mantığının genel güdüsü, ülkelerin kapitalist gelişiminden mahrum kalmalarını sağlamak değil, onları her zaman ticarete açık tutmaktır.”⁴⁴ Böylelikle sömürgelerini kendi sermayelerinin yatırımına açan emperyalist devletler, yeni coğrafi alanların aşırı sermaye birikimini emmesini sağladılar. Ancak emperyalist devletlerin sömürgelerindeki yatırımları sadece kendi sermayeleriyle sınırlamaları, Brenner’in de belirttiği gibi, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı’na neden olmakla kalmadı, aynı zamanda emperyalist devletlerarasında bu sermaye kısıtlamasını kırma çabaları iki dünya savaşını beraberinde getirdi.⁴⁵

⁴⁰ Age.

⁴¹ Robert Brenner, “What is, and What is not, Imperialism”, **Historical Materialism**, (Vol: 14:4, Leiden: 2006), 86.

⁴² Age.

⁴³ Age.

⁴⁴ Harvey, **age**, 116.

⁴⁵ Robert Brenner, **age**, 86.

Harvey bu noktaya kadar, Hannah Arendt'in emperyalizm kuramından esinlenir ve yine Arendt'in, Lenin'in aksine XIX. yüzyıl emperyalizmini kapitalizmin son değil, ilk aşaması olarak görmesini doğru bulur.⁴⁶ Ancak bu noktadan sonra, Arendt'in kuramından kopar ve Giovanni Arrighi'nin gücün "mekânsal mantık" (*territorial logic*) ve "kapitalist mantık" (*capitalist logic*) kavramlarını ödünç alır. Arrighi'nin de belirttiği gibi, Harvey mekânsal ve kapitalist mantık kavramlarını Arrighi'den farklı bir anlamda kullanır. Arrighi'ye göre, mekânsal gücü ellerinde bulunduran yöneticiler gücü, topraklarında yaşayan nüfusun oranıyla özdeşleştirirler ve zenginlik ya da diğer adıyla sermayeyi coğrafi yayılmanın yan ürünü olarak görürler. Öte yandan kapitalist gücü elinde bulunduranlarsa, gücü kısıtlı kaynaklar üzerindeki yönetim yetkileri olarak algılamakta ve topraksal kazanımları, sermaye birikiminin aracı ve yan ürünü olarak değerlendirirler.⁴⁷ Dolayısıyla Arrighi'nin de belirttiği gibi, gücün her iki mantığı da birincil olarak devlet politikalarıyla ilgilidir. Nitekim Arrighi, bu noktayı İngiltere'nin yükselişe geçişini anlatırken, *Uzun Yirminci Yüzyıl* adlı eserinde net bir şekilde ortaya koymaktadır: "Bunun ardından gelen dünya ticaret üstünlüğü mücadelesinde rekabet avantajı, kapitalizmi içselleştirme sürecindeki teritoryal devletlere doğru döndü. Bu içselleştirmeyi, diğer teritoryal devletlerden çok daha fazla ölçüde başarabilmiş ve kendi teritoryal düzenini yitirmemiş ve yeniden yönlendirebilmiş olan İngiltere'nin zirveye yükselişi tam da bu noktada gerçekleşti."⁴⁸

Oysa Arrighi'den farklı olarak Harvey, mekansal ve kapitalist mantığı belirgin sınırlarla birbirinden ayırarak kullanır. "Bir kere" der Harvey Yeni Emperyalizm'de,

"güdülerini ve çıkarlarını farklıdır. Sermayeyi elinde tutan kapitalist, nereden kar sağlarsa, oraya yatırım yapmak ve daha fazla sermaye biriktirmek isteyecektir. Siyasetçiler ve devlet adamları ise, kendi devletlerinin başka devletler karşısındaki gücünü sürdürecektir ya da daha da arttıracak sonuçlar elde etmeye çalışırlar. Kapitalist, bireysel avantaj elde etme peşinde koşar ve (genellikle hareketleri kanunla sınırlandırılmış olsa da) kendisinden ve yakın çevresinden başka kimseye karşı sorumlu değildir. Hâlbuki devlet adamı, kolektif avantaj elde etmeye çalışır ve hareket serbestisi devletin siyasi ve askeri koşullarıyla sınırlıdır; sorumluluğu ise bir vatandaş topluluğuna ya da genellikle bir seçkinler grubuna, bir sınıfa, kabileye ya da başka bir sosyal gruba karşıdır."⁴⁹

Harvey'ye göre bu iki mantık arasında tarihsel olarak diyalektik bir ilişki söz konusudur. Harvey'nin deyişiyle, "uygulamada iki mantık da birbirini çekiştirir,

⁴⁶ David Harvey, *age*, 106.

⁴⁷ Sam Ashman and Alex Callinicos, "Capital Accumulation and the State System: Asserting David Harvey's The New Imperialism", *Historical Materialism*, (Vol: 14:4, Leiden: 2006), 111.

⁴⁸ Giovanni Arrighi, *Uzun Yirminci Yüzyıl: Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri*, Çev. Recep Boztemur, (Ankara: İmge Kitabevi, 2000), 312 – 313.

⁴⁹ David Harvey, *age*, 24.

hatta bazen bu durum belirgin bir rekabet noktasına varır. ... Bu iki mantık arasındaki ilişkiler, işlevsel ve tek taraflı değil, problematik ve diyalektik olarak görülmelidir. Bu diyalektik ilişki, gücün bu iki farklı ama birbiriyle bağlantılı mantığının kesişimiyle ilgili bir kapitalist emperyalizm analizini mümkün kılmaktadır. Gerçek durumların somut analizindeki zorluk, bu diyalektik ilişkinin iki tarafını aynı anda işler halde tutabilmek ve sadece siyasi ya da sadece ekonomik akıl yürütme yoluna saplanmadan kalabilmektir.”⁵⁰

Gelgelelim Harvey’ye yöneltilen eleştirilerden bir tanesi de kapitalist ve mekansal mantık arasında kurduğu ilişkidir. Örneğin Ellen Meiksins Wood, Harvey’nin sınırsız sermaye birikiminin, aynı mekan üzerinde sınırsız siyasi güç kullanımını da beraberinde getirdiğini ileri sürdüğünü ifade etmekte ve kendisinin bunun tam tersini savunduğunu belirtmektedir. Wood’a göre, kapitalist emperyalizmin temel özelliği, sermaye kapasitesinin teritoryal bir genişleme olmaksızın hegemonyasını empoze etmesinde yatmaktadır.⁵¹ Wood, tarihteki diğer bütün imparatorluk biçimlerinin teritoryal ve askeri bir yayılmayı gerekli kıldığını, oysa kapitalizmin tek başına özerk bir ekonomik hâkimiyet şekli yarattığını ileri sürerek, sermayenin tercihen teritoryal bir hâkimiyet biçiminde yayılmayı öngördüğünü ileri sürdüğünü belirttiği Harvey’den ayrılır.⁵² Wood’un verdiği örnek ise Amerika Birleşik Devletleri’dir. Wood’a göre, Birleşik Devletler, kapitalizmin gereklilikleri yoluyla hegemonyasını teritoryal hırslardan muaf tutan gerçek anlamdaki ilk kapitalist imparatorluktur.⁵³ Harvey’nin kuramının da ABD’nin ayrı bir emperyalizm biçimi oluşturduğunu kabul eden Wood, ancak bu kuramın emperyalizmi daha çok iç tüketimi sürdürmeye yönelik bir örtme olarak yansıttığını ileri sürmektedir.⁵⁴ Dahası Wood, günümüzde sermaye akışının büyük ölçüde hala gelişmiş kapitalist ülkeler arasında yapıldığını belirterek, sermayenin teritoryal hakimiyeti zorunlu kılmadığında ısrar etmektedir.⁵⁵ Wood’a göre, küresel kapitalizmin politik bir biçimi bulunmaktadır ki, bu da devletlerin kendi iç toplumlarını olduğu kadar, uluslararası toplumu da düzenlemeleri anlamına gelmektedir. Dolayısıyla konu, bir teritoryal bölgeyi istila edip, o bölge halkına hükmetmek, o veya bu rakibi saf dışı bırakmak olmaktan çıkmıştır. Artık

⁵⁰ Age, 26 – 27.

⁵¹ Ellen Meiksins Wood, “Logics of Power: A Conversation with David Harvey”, **Historical Materialism**, (Vol: 14:4, Leiden, 2006), 13.

⁵² Age.

⁵³ Age.

⁵⁴ Age..

⁵⁵ Wood, age, 14.

önemli olan bütün küresel sistemi denetlemek ve emperyal sermayenin güvenle ve kazançlı olarak tüm küresel sistemi dolaşmasıdır.⁵⁶ Gelgelelim Wood'un makalesi, ABD bütün küresel devletler sistemini denetleyerek, emperyal sermayenin güvenli ve karlı bir şekilde dolaşımında nasıl bir konum üstlendiği hakkında fazla bir ipucu sağlamıyor. Dahası, Wood'un ısrarla vurguladığı gibi, kapitalist mantık bu denli ön plana çıktıysa ve Wood'un iddia ettiği gibi, ABD, tarihteki diğer imparatorluklardan farklı olarak teritoryal bir yayılmaya gerek duymayan ilk kapitalist imparatorluksa, 2003 yılındaki Irak işgali nasıl açıklanabilir? Harvey de Yeni Emperyalizm'i eleştiren yazarlara verdiği yanıtta, Wood'un kapitalizm içindeki politik ve ekonomik olanın "resmi ayrımına" gereğinden fazla önem atfettiğini belirtmekte ve devletin, sermayenin gereksinimleri için mekansallaşmış kurumsal bir desteğin ötesinde bir konum işgal ettiğini ifade eder.⁵⁷ Böyle bir ayrım, Harvey'ye göre, devlet gücünün nerede bittiği ve kapitalist mantığın nerede başladığı tam olarak bilinemeyeceğinden, zaten imkânsızdır.⁵⁸ Wood'un bu noktayı yeterince dikkate almadığını belirten Harvey, sermaye kendisini mekansal mantıktan bütünüyle bağımsızlaştırarak hareket edebiliyorsa, bu durumda ABD'nin politik ve askeri gücünün neden bu denli önemli olduğunu sorar ve Wood'un analizinde aslında mekansal mantığın – ABD'nin politik ve askeri hegemonyasının – merkezi bir konum işgal ettiğini belirtir.⁵⁹

Öte yandan Sam Ahsman ve Alex Callinicos, David Harvey'nin *Yeni Emperyalizm* adlı kitabının eleştirisi için kaleme aldıkları makalelerinde, Robert Brenner'in "yeniden oluşum kuralları" (*rules of reproduction*) kavramını ödünç alarak, kapitalist ve mekansal mantık kavramlarını açıklamaya çalışırlar. Kapitalistler ile devlet adamlarının çıkarlarını farklı konumlandırabileceklerini ifade eden Ashman ve Callinicos, Irak'ın işgalinden önce iş dünyasının işgale şüpheyle yaklaştığını, ancak bu farklı çıkarların kapitalistler ile devlet adamlarını karşılıklı olarak birbirine bağımlı kıldığını ileri sürmektedirler.⁶⁰ Bu karşılıklı bağımlılıkta, kapitalistler sermaye birikimi için genel koşulların sağlanmasında devlet adamlarına ihtiyaç duymaktadırlar, böylelikle de örneğin Dünya Ticaret Örgütü'ndeki görüşmelerde devlet adamlarının desteğini almaktalar. Devlet adamları da, kendi ülkelerindeki kapitalistlerin hacim ve kazançlarına dayanarak, sermaye birikimini teşvik etmeyi, bu

⁵⁶ Age, 26.

⁵⁷ David Harvey, "Comment on Commentaries", *Historical Materialism*, (Vol: 14:4 Leiden: 2006), 159.

⁵⁸ Age, 160.

⁵⁹ Age, 159.

⁶⁰ Sam Ashman, Alex Callinicos, *age*, 113.

sayede de sermaye kaçışını engelleme, borç krizinden kaçınma gibi konularda güçlü olmayı hedeflerler.⁶¹ Dolayısıyla devlet adamları ve kapitalistler arasında yapısal bir bağımlılık söz konusudur ve bu yapısal bağımlılık, hem ekonomik hem de siyasi stratejiler geliştirme eğilimini beraberinde getirmektedir.⁶² Gelgelelim eğer Ashman ve Callinicos'un iddia gibi, kapitalist mantık ve mekansal mantık arasında böyle bir yapısal bağımlılık söz konusuysa, bu iki mantık arasındaki birliktelik, nasıl oluyor da belirli dönemlerde – örneğin 2003'teki Irak'ın işgalinde – daha belirgin bir şekilde hissediliyor? Ashman ve Callinicos, bu soruya Brenner'in bir örnekle cevap verdiğini ifade ederler: Clinton dönemindeki neoliberal küreselleşmeyle ABD hegemonyası, güvenli hale geldiğinden ve Ortadoğu petrolü dünya pazarlarına akmayı sürdürdüğünden, Irak'ın işgali Amerikan emperyalizminin çıkarlarıyla açıklanamaz. Brenner'e göre, Bush yönetiminin stratejisi, iktidara gelen yeni muhafazakarlar ile uzun dönemli bir karlılık krizi içinde bulunan ABD şirketlerinin bir noktada birleşmeleriyle ortaya çıkan bir durumdu, ki bu da ABD'de refah devletini ortadan kaldırmalarını ve Irak'ı yağmalamalarını beraberinde getirdi.⁶³ Yeni Emperyalizm'e yöneltilen eleştirilere verdiği yanıtta Brenner'in görüşlerine de yer veren Harvey, ABD'nin petrol saplantısının, şirketlerin kazançlılığı ya da toplam ABD ekonomisi üzerinde çok az bir etkisi olduğunu kabul eder. Dahası, açık bir savaş durumunda, ABD'nin, Çin'in kaynaklarını kesme konusunda fazla bir zorluk çekmeyeceğini iddia eder. Ancak Harvey, Kazakistan'dan Sudan'a, Nijerya'dan Angola'ya ve belki daha belirgin olarak İran ve Venezüella'ya kadar uzanan ve ABD ile Çin'in birincil aktör oldukları fakat onlarla sınırlı kalmayan petrol kaynaklarını denetlemeye yönelik jeopolitik bir mücadelenin devam etmekte olduğunu göz ardı edilmemesi gerektiğini de ısrarla vurgular. Hâlihazırdaki tartışmalarda, petrolün ya tüm nedenlerin başı olarak görüldüğü ya da tamamen göz ardı edildiğini savunan Harvey, her iki görüşünde aslında yanlış olduğunu ifade etmektedir. ABD'nin Irak'taki varlığı da, bu şekilde değerlendirilmelidir.⁶⁴ Brenner'in petrol konusunda fazla indirgemeci bir yaklaşım sergilediğini düşünmekle birlikte Harvey, genel olarak Brenner'in yukarıda ifade edilen saptamalarını yerinde bulur. Bununla birlikte Harvey, yeni emperyalizmi açıklarken bir başka kavrama daha müracaat eder: Mülksüzleştirerek birikim.

⁶¹ Sam Ashman, Alex Callinicos, *age*.

⁶² Sam Ashman, Alex Callinicos, *a.ge*, 115.

⁶³ Sam Ashman, Alex Callinicos, *age*, 114.

⁶⁴ Harvey, *age*, 163.

3.2 Mülksüzleştirerek Birikim

Mülksüzleştirerek birikim (*accumulation by dispossession*) Harvey'nin Marx'ın ilkel birikim (*primitive accumulation*) kuramından esinlenerek ortaya koyduğu bir kavramdır. Yeni Emperyalizm'de Harvey, öncelikle sermayenin ilkel birikiminin süreçlerini sıralar:

“toprağın metalaştırılması ve özelleştirilmesi, köylülerin zorla topraklarından çıkarılması, çeşitli mülkiyet haklarının (ortak, kolektif ve devlet mülkiyeti) münhasıran özel mülkiyet haklarına dönüştürülmesi, avama tanınan hakların daraltılması, işgücünün metalaştırılması, alternatif (yerli) üretim ve tüketime bastırılması, varlıkların (doğal kaynaklar da dahil olmak üzere) sömürgeci, yeni – sömürgeci ve emperyal yöntemlerle talan edilmesi, mübadele ve vergilendirmenin parasallaşması, köle ticareti, ilkel birikimin radikal araçları olarak tefecilik, ulusal borç ve nihayetinde kredi sisteminin yaygınlaştırılması bu süreçlerden bazılarıdır. Şiddet kullanma ve meşru olana karar verme tekeli elinde bulunduran devlet, bu süreçleri destekleyici bir rol oynamaktadır.”⁶⁵

Harvey için asıl önemli olan nokta, bu sürecin kapitalizmin tarihsel olarak yayıldığı coğrafyalarda bugün halen güçlü bir şekilde devam etmesidir. “Marx'ın bahsettiği ilkel birikimin bütün özellikleri” diye yazar Harvey, Yeni Emperyalizm'de,

“kapitalizmin şimdiye kadarki tarihsel coğrafyasında güçlü bir biçimde var olagelmıştır. Köylülerin topraklarından çıkarılması ve topraksız proleteryanın ortaya çıkışı, son otuz yıl içinde Meksika ve Hindistan gibi ülkelerde hız kazanmış, örneğin su gibi daha önce ortak mülkiyet altında bulunan doğal kaynaklar özelleştirilmiş (genellikle Dünya Bankasının zoruyla) ve kapitalist birikim mantığı içine oturtulmuş, alternatif (yerli, hatta ABD örneğinde ufak çaplı emtia bile) üretim ve tüketim biçimleri ortadan kaldırılmıştır. Devletleştirilmiş endüstriler özelleştirilmiş, aile çiftliklerinin yerini tarım işletmeleri almıştır. Ve kölelik yok edilememiştir (özellikle seks ticareti biçiminde sürmektedir.)”⁶⁶

Harvey'ye göre, mülksüzleştirerek birikim, 1970'lerin başından beri etkisini iyiden iyiye hissettirmeye başlayan aşırı birikim sorununun çözümünde kilit bir konumda bulunmaktadır. Çünkü mülksüzleştirerek birikimin işlevi,

“bir dizi varlığı (işgücü de dahil olmak üzere) düşük (hatta bazı durumlarda sıfır) maliyetle sermaye birikiminin hizmetine sokmaktır. Aşırı birikmiş sermaye bu tür varlıkların iyeliğini ele geçirebilir ve hemen akabinde de bu varlıkları karlı bir biçimde kullanabilir. Marx'ın tanımladığı biçimiyle ilkel birikimde bu süreçte, arazinin alınmasını, çevrenin, üzerinde yaşayan halkın topraksız proleterya dönüştürülmesini ve özelleştirilerek sermaye birikiminin hizmetine sokulmasını gerektirmektedir. Özelleştirme (örneğin Britanya'daki sosyal konutların iletişim, su, kanalizasyon hizmetlerinin özelleştirilmesi) son yıllarda aşırı birikmiş sermayeye ele geçirilecek yeni alanlar açtı. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve ardından Çin ekonomisinin dışa açılması, sermaye birikimi için, o zamana kadar mevcut olmayan yeni devasa alanlar ortaya çıkardı. Eğer bu yeni alanlar açılmasaydı, son otuz yılda aşırı birikmiş sermaye ne yapardı? Başka şekilde

⁶⁵ Harvey, *age*, 120 – 121.

⁶⁶ Harvey, *age*, 121.

söyleyecek olursak, 1973'ten beri kronik hale gelen aşırı birikmiş sermaye sorunu yaşanmaktaysa, her şeyin özelleştirilmesini savunan neo-liberal akıma göre, özelleştirme bir çözüm yolu olabilir.”⁶⁷

Ancak Harvey, tek çözüm yolunun bu olmadığına da altını çizerek, “Sistemin istikrara kavuşturulması” için mevcut sermaye birikimlerinin ve işgücünün değerinin düşürülmesi de bir diğer seçenektir. Bunun için belli bir ülke ya da bölgede krizler yaratılması, bu sayede devalue edilen varlıkların başka bir yerde aşırı biriken sermaye tarafından kara dönüştürülmek üzere, yok pahasına satın alınmasını beraberinde getirir.⁶⁸ Her iki mülksüzleştirerek birikim yönteminin de kapitalizmde krize neden olan aşırı birikim sorununa çözüm getirmesi amacıyla kullanıldığı görülmekte. Harvey'nin de belirttiği gibi, özelleştirme, bir çözüm olarak düşünüldüğünden 1980'lerde İngiltere'de başlayan ve oradan hızla yayılan bir özelleştirme furysı, hemen hemen tüm kapitalist ülkelerde rağbet gördü. İkinci mülksüzleştirerek birikim yöntemi için Harvey, 1997'de Asya'da patlak veren krizi örnek verir. Oysa bundan önce de Meksika uluslararası kurumların baskılarıyla deregülasyon yoluna gitmiş ve 1990'ların başında 91 milyar dolar gibi ciddi miktarda yabancı sermaye alan ülkenin ekonomisinde gözle görülür bir canlanma yaşanmıştı. Tüketime hızla artmasına paralel olarak, yapısal değişikliklerle ülkenin sanayisinin tasfiye edilmiş olması, dışa bağımlılığın artmasını ve ithal edilen ürünlerde patlama yaşanmasını beraberinde getirmişti. Sonuçta gayrisafi milli hasılanın yüzde 8.0 gibi bir oranında açık meydana geldi ki, bu da makro ekonomik dengelerin bozulmasından korkan yabancı yatırımcıların 1994'te yatırımlarını geri çekmelerine neden oldu. Sermaye akışını engelleyen herhangi bir önlem olmadığından, ülke ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıya kaldı. Peso devalue edilirken, başta IMF olmak üzere, yabancı kurumlardan kaynak arayışı başladı. IMF'den alınan 17.8 milyar dolara ek olarak, ABD'den de Değişim İstikrar Fonu (*Exchange Stabilization Fund*) adı altında 20 milyar dolar alındı.⁶⁹ Şüphesiz krizin, işsizlik ve suç oranlarında dikkate değer bir artış gibi etkileri oldu.

Meksika'nın ardından bu defa Doğu Asya ülkeleri krizle yüz yüze geldiler. 2 Temmuz 1997'de Tayland para birimi Baht değer kaybetmeye başladığında kimse bunun 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nden beri, Asya'dan, Rusya ve Latin Amerika'ya kadar uzanan büyük bir ekonomik krizin ilk adımları olabileceğini

⁶⁷ David Harvey, *age*, 124.

⁶⁸ David Harvey, *age*, 125.

⁶⁹ Walden Bello, *Dilemmas of Domination: The Unmaking of the American Empire*, (New York: Metropolitan Books, 2005), 113.

tahmin edemiyordu. Çünkü Doğu Asya, çok kısa sürede dış yatırımların odak noktası haline gelmiş ve Doğu Asya ülkeleri % 8 ila 12 arasında değişen gelişme hızlarıyla “Asya Kaplanları” olarak anılmaya başlanmışlardı. Bu hızlı gelişimde şüphesiz Meksika ile diğer Latin Amerikan ülkelerinin ekonomisindeki zayıflıktan ve Ortadoğu’daki siyasi belirsizlikten korkarak Doğu Asya’ya yönelen sermaye kadar, 1985’te 115 milyar dolarla başlayan ve ikili yardım anlaşmalarıyla daha fazla ivme kazanan Japon desteğinin de etkisi vardı.⁷⁰

IMF’nin teşvikiyle Tayland, Meksika örneğini takip ederek, tüm finansal sistemini serbestleştirdi. Yurtiçi faiz oranlarını yüksek tuttu ve para birimini dolara göre dengeledi. Böylelikle yabancı yatırımcılara güvence sağladı. Kısa vadede bu uygulamalar, tıpkı Meksika’daki gibi başarılı oldu. Ülkeye üç yıl içinde 24 milyar dolar yabancı yatırım girdi. Tayland’ın bu başarısı, diğer Doğu Asya ülkelerini de benzer düzenlemelere sevk etti. Kuala Lumpur, Cakarta ve Manila Merkez Bankaları’nın sermaye akışının önündeki engelleri kaldırmalarının ardından, kısa sürede ciddi ekonomik bir gelişmeyle karşılaştılar. Washington Uluslararası Finans Kurumu’nun verilerine göre, Malezya, Endonezya, Filipinler, Tayland ve Güney Kore’ye akan sermaye, 1994’te 37,9 milyar dolardan, 1995’te 79,2 milyar dolara ve 1996’da da 97,1 milyar dolara yükseldi.

Ancak bu hızlı yabancı sermaye akışına rağmen, Doğu Asya ülkelerinin, özellikle de Tayland, Malezya ve Endonezya’nın ciddi cari açıkları vardı. ABD ekonomisinin 90’ların ikinci yarısında durgunluktan çıkarak, kısa vadeli faiz oranlarıyla cazip hale gelmesiyle birlikte Amerikan doları değer kazandı. Bu, Amerikan dolarına endeksli olan Doğu Asya para birimlerinin de değer kazanması anlamına geliyordu. Değer kazanan Doğu Asya ülkelerinin para birimleri ihracatları da daha pahalı hale geldi ki, bu da rekabet güçlerini azalttı. Sonuçta zaten cari açıkları fazla olan bu ülkelerin, cari açıkları daha da büyüdü. Bir ekonomik krizin yaklaşmakta olduğunu fark eden yabancı yatırımcılar kısa sürede Doğu Asya ülkelerini terk etti.

Doğu Asya kriziyle birlikte, Rusya’nın önemli ihraç ürünlerinden birisi olan petrole duyulan talepte yaşanan daralma, krizin Rusya’ya da sıçramasına neden oldu. Petrolün fiyatı o kadar düştü ki, Stiglitz’in belirttiği gibi, petrolün çıkarılması ve nakliyesi neredeyse daha pahalı hale gelmişti.⁷¹ Ruble’nin değeri aşırı yüksekti ve

⁷⁰ Age, 114.

⁷¹ Joseph E. Stiglitz, **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı**, Çev. Arzu Taşcıoğlu, Deniz Vural, (İstanbul: Plan B İletişim, Tasarım, Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. San. Ltd. Şti. 2002), 169.

yerli üretici ithal mallarla rekabet edemiyordu. Yatırımlar durmuştu. İşsizlik görülmemiş düzeylere ulaşmıştı. Döviz kuru aşırı yüksekti. Elbette her ülkede olduğu gibi, Rusya’da da neo – liberal politikalardan faydalanan ufak bir kesim bulunmaktaydı. Döviz kurunun aşırı yüksek olması, yeni palazlanmakta olan iş adamı sınıfı için iyi bir fırsattı. İmkanlarını geliştirmek ve daha lüks bir yaşama kavuşmalarında daha az Ruble’ye ihtiyaç duymaktaydılar. Paralarını yurtdışına çıkarmak isteyen ufak bir kesim de, bu durumdan son derece hoşnuttu. Bu sayede karlarını yabancı bankalara aktardıklarında, Rubleleri karşılığında daha fazla dolar alabiliyorlardı. Bununla birlikte, 1998’de yaşanan krizin Rus ekonomisi için, olumlu bir etkisi oldu. Devalue edilen Ruble, sanıldığı gibi yeni bir hiper enflasyon dalgası yaratmadı. Dahası Ruble’nin devalue edilmesi, yerli üreticinin ithal malları karşısında direnç gösterebilmesini sağladı.⁷²

Gelgelelim bütün bu krizlerin sistemin istikrara kavuşturulması için kasıtlı olarak yaratıldığını savunmak, bir komplo teorisinden öteye geçemez. Nitekim Harvey de, özellikle Rusya’nın iflas bayrağını çekmesinden sonra, Birleşik Devletler Hazinesi ve IMF’nin paniklediğinden bahsetmektedir.⁷³ Ekonomik krizler, kapitalizmin iç dinamiklerinin bir eseridir ve krizlerin ortaya çıktığı dönemlerde, emperyalizm tartışmaları da yeniden alevlenmektedir. Harvey’nin *Yeni Emperyalizm*’inin Irak Savaşı’ndan çok kısa bir süre önce yayımlanması, bir rastlantı olmasa gerek.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, mülksüzleştirerek birikim, Harvey’nin Yeni Emperyalizm kuramının nirengi noktasını oluşturmaktadır. Harvey, gerek kapitalist ve mekânsal mantık kavramlarıyla gerekse mülksüzleştirerek birikim kuramıyla emperyalizmi açıklamakla birlikte, net bir emperyalizm tanımı yapmaz. Dahası, içeriğinde önceki dönemlerin emperyalizm kuramlarının nüvelerini rahatlıkla barındırabilecek bu emperyalizmi “yeni” kılanın ne olduğu konusunda da yeterince açık olmadığı konusunda çeşitli eleştiriler alır.

Gerçekten de günümüz emperyalizminin ne olduğunu daha iyi anlayabilmek için, önceki kuramlarla farklılık ve benzerliklerinin ortaya konulması gerekmektedir. Örneğin Robert Brenner’e göre, 1884 – 1945 yılları arasındaki klasik emperyalizm tekelleşmeyle ilgiliydi ve sömürgelerde diğer emperyalist devletlerin sermayelerini dışlayan bir yapıya sahipti. Oysa 1945’ten sonra ortaya çıkan tablo, uluslararası ekonomi ve jeo - stratejiler yoluyla ABD’nin gücünü arttırmayı amaçladığı bir

⁷² Age, s.170.

⁷³ David Harvey, age, 126.

görünüm sergilemekteydi.⁷⁴ Ancak bu dönemlendirmeye Brenner, II. Dünya Savaşı sonrasında hızla yayılan dekolonizasyon sürecine paralel olarak ortaya çıkan ve azgelişmişliği nirengi noktası olarak alan yeni bir emperyalizm akımını gözden kaçırmaktadır. Dolayısıyla Özgür Öztürk'ün de belirttiği gibi, 1945 – 1970 arası dönemdeki emperyalizm kuramlarının genel karakteristik özelliği, klasik emperyalizm kuramlarından pek çok açıdan önemli farklılıklar arz etmektedir. Her şeyden önce, bu dönemdeki emperyalizm kuramları, konuyu geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkeler bağlamında ele alırken, klasik dönemdeki emperyalizm kuramları gelişmiş kapitalist ülkeleri dikkate alarak emperyalizmi açıklama gayreti içerisinde olmuşlardır.⁷⁵ İkinci olarak, klasik emperyalizm kuramları, temel olarak sermaye ve sınıf zemininden ayrılmamaya özen gösterirken, azgelişmişliği emperyalizmle açıklamaya yönelik 1945 – 1970 dönemi emperyalizm kuramları, gerek sermaye, gerekse sınıf sorununa yeterince eğilmemişlerdir. Çünkü bu kuramlar Marxist bir çıkış noktasına sahip olmakla birlikte, genel olarak, geri kalmışlığın nedenlerini analiz etmeyi hedeflemişlerdir.⁷⁶ Bu iki dönem emperyalizm yazınında dikkati çeken bir diğer farklılık da, klasik emperyalizm kuramlarının, gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki iç çekişmeleri de analiz etme gibi bir arayış içerisinde yer alırken, 1945 – 1970 dönemi emperyalizm yazınında merkez – çevre karşıtlığının vurgulanmış olmasıdır. Emperyalist ülkelerin, ABD önderliğinde, azgelişmiş ülkelere karşı bir bütün oluşturdukları görüşünden hareket edilerek, emperyalizm, merkezin çevreyi sömürmesi olarak değerlendirilmiştir.⁷⁷

Öte yandan henüz emekleme aşamasında bulunan ve “yeni” olarak adlandırılan emperyalizm kuramını, önceki dönem kuramlarından ayıran belirli farklılıklar bulunmaktadır. Her şeyden önce, küresel kapitalizmde 1970’lerde başlayan finansın reel sektörden kopuşu, sermaye hareketlerindeki hızlilik, teknolojiye ileriye ve spekülative sermaye gibi yeni döneme özgü ekonomik gelişmeler, yeni emperyalizm kuramlarının dikkatinden kaçmaz. Bu bağlamda düşünüldüğünde, yeni emperyalizm kuramlarının daha çok finans ve üretim arasındaki ilişkiyi sorunsallaştırdığı söylenebilir. Nitekim gerek 2003’te yayımladığı *Yeni Emperyalizm* adlı çalışmasında, gerekse onu takip eden *Neoliberalizmin Kısa Bir Tarihi* adlı eserinde

⁷⁴ Robert Brenner, *age*, 89.

⁷⁵ Özgür Öztürk, “Emperyalizm Kuramları ve Sermayenin Uluslararasılaşması”, **Kapitalizmi Anlamak**, Der. Demet Yılmaz, Ferhat Akyüz, Fuat Ercan, Koray Yılmaz, Ümit Akçay, Tolga Tören, (Ankara: Dipnot Yayınları, 2006), 245.

⁷⁶ *Age*, 244.

⁷⁷ *Age*, 245.

Harvey, bu gelişmeleri açıklama gayreti içerisinde. Klasik emperyalizm kuramları, emperyalizmi açıklarken bunun tamamıyla ekonomiyle ilişkili olduğu tezinden hareket etmekteydi. Oysa yukarıda da değinildiği üzere, farklı perspektiflerden konuya yaklaşılar da, gerek Harvey gerekse Arrighi ve Wood kapitalist mantığa ek olarak politik mantığın da bu süreçte rol oynadığını belirtmektedirler. Bu, bir nevi Weber'den Schumpeter'e kadar uzanan emperyalizmin ekonomi dışında sosyo – politik yönlerini öne çıkaran düşünürlerin görüşlerine de bir cevap niteliği taşımaktadır.⁷⁸ Klasik emperyalizm kuramlarında, emperyalizme karşı mücadelenin devrime giden yol olduğu vurgusu dikkat çekerken, yeni emperyalizm kuramlarında bu, yerini kapitalizm içerisinde reform tavsiyelerine bırakmaktadır. Marx'ın ilkel birikim kuramının sürekliliği tezi de yeni kuramların bir diğer ortak özelliğidir.⁷⁹ Öte yandan emperyalizmi açıklarken, sermayeyi ve sermaye hareketlerini kilit konuma yerleştirmesi, yeni emperyalizm kuramlarının klasik emperyalizm kuramlarıyla benzerlik arz etmesini beraberinde getirmektedir. Kanımca yeni emperyalizmin, bir diğer ayırt edici özelliği, rızanın (*consent*) belirgin bir şekilde ön plana çıkmasıdır. 11 Eylül saldırıları sonrasında dünya kamuoyu, ABD'nin Afganistan'a saldırısına yeşil ışık yakarken, bunun meşru bir eylem olduğu düşüncesi, tüm dünya başkentlerinde hâkimdi. Oysa aynı kamuoyu, sıra Irak'a geldiğinde, sokaklara dökülerek Washington ve Londra yönetimlerine en ağır suçlamaları yöneltmekten geri kalmadı.

Nitekim bu çalışmada, 2003 Mart'ında başlayan Irak'ın ABD tarafından fiili işgalinin 1991'den beri devam eden ekonomik savaşın yeni bir halkası olduğu düşüncesinden hareket ederek, küresel kapitalizmin lideri ABD'deki kapitalist ve mekansal güç sahiplerinin, akut bir hale gelen küresel ekonomik krize bir çözüm olarak savaş öncesinde kapitalist üretim mantığının dışında yer alan Irak'ı mülksüzleştirerek birikim yoluyla gerek ekonomik, gerekse sosyal ve politik bir dönüşüme tabi tutarak, aşırı birikim sorununa bir çözüm arayışları arasındaki ilişki incelenmektedir.

⁷⁸ Age, 256.

⁷⁹ Age, 270.

4. IRAK'IN YENİDEN İNŞASI

4.1 II. Körfez Savaşı Öncesi Irak

İran'la sekiz yıl süren savaş bittikten iki yıl sonra 1990 Ağustos'unda Irak'ın Kuveyt'e saldırmasını tüm dünya hayretle karşıladı. Saddam Hüseyin'in Ortadoğu'da sorun üstüne sorun çıkaran, ki İran savaşında Washington'un Tahran yönetimini devirmek için Hüseyin'e her türlü ekonomik, siyasi ve askeri desteği sağladığı biliniyordu, Hitlervari bir diktatör olduğu, Kuveyt'ten derhal çıkartılması gerektiği konusunda neredeyse tüm dünya başkentleri hemfikirdi. Gelgelelim İran'la sekiz yıl süren yıkıcı bir savaşın ardından Bağdat yönetiminin Kuveyt'e neden saldırmış olabileceği sorusu üzerine ciddi bir şekilde eğilen çalışmaların sayısı – örneğin Anthony Arnove tarafından derlenen *Kuşatma Altında Irak* - neredeyse bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar az kaldı. Bunun yerine Hüseyin'in emriyle Irak ordusunun Kuveyt'te yaptığı insanlık dışı davranışları konu alan ve daha sonra çoğunun doğru olmadığı anlaşılan farklı hikâyeler üretildi. Bunların birkaçı bizzat dönemin Birleşik Devletler Başkanı George Walker Herbert Bush tarafından açıklandı. Örneğin bir konuşmasında Başkan Bush şöyle diyordu:

“Gün be gün Kuveyt'teki terörün hâkimiyetinin gerçek doğası, şok edici yeni korkularla gözler önüne serilmektedir. Bir hastanede diyaliz makinesine bağlı hastaların makineleri söküldü ve makineler, Bağdat'a gönderildi. Irak askerleri erken doğan yirmi iki bebeği bağlı oldukları kuvözlerin fişini çektiler. Yirmi iki bebek de öldü. Hastane çalışanları vuruldu ve yağmalanan makineler Bağdat'a gönderildi. Fakat bir ulusun fişini çekemezsiniz.”⁸⁰

Bir başka ifadesinde de Başkan Bush, Saddam Hüseyin'i Hitler'e benzetmekteydi:

“İşte uğraştığımız bu. Yeniden canlanan bir Hitler'le, totalitarizmle ve modern zamanlarda görülmemiş açık bir gaddarlıkla uğraşıyoruz. Ve bu devam edemez.”⁸¹

Oysa 1990 Ağustos'unda Irak'ın Kuveyt'i işgalinden iki hafta önce Washington'un Bağdat Büyükelçisi April Glaspie ile Saddam Hüseyin arasında yapılan görüşmenin

⁸⁰ Andrew Davison, *Conquering Hearts and Minds: The American War Ideology In The Persian / Arabian Gulf, 1990 – 2003*, (İstanbul: Istanbul Bilgi University Press, 2005), 45.

⁸¹ Age.

tutanakları, Hüseyin'in ülkesinin içinde bulunduğu ekonomik darboğaza karşı bir çıkış aradığını net bir şekilde ortaya koymaktaydı:

“ Irak savaştan [Irak – İran Savaşı] kırk milyar dolarlık borç yüküyle çıktı ve bu borca, Irak olmadan bu meblağlara ulaşamayacaklarını ve bölgenin geleceğinin tamamen farklı olacağını bilmelerine rağmen bazılarının borç olarak saydığı Arap devletlerinden gelen yardımlar dahil değil. Petrol fiyatını düşürme politikasıyla yüzleşmeye başladık. Bir yandan fiyat varil başına on iki dolara düşerken, bir yandan da zaten mütevazî olan Irak bütçesinin yedi milyar dolara düşmesi tam bir facia.

ABD hükümetinin çok geçmeden Irak'la ilişkileri konusunda doğru kararı vereceğini ümit etmiştik. Fakat petrolün fiyatı, planlanmış ve kasıtlı politikalar tarafından, makul ticari nedenler olmadan aşağı çekilince, bu Irak'a karşı yeni bir savaş demektir. Çünkü askeri savaşın kan dökerek insan öldürdüğü gibi, ekonomik savaş da, iyi yaşam standardı şanslarını ellerinden alıp, insanlıklarını öldürür. Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri, Irak'ı zayıflatmayı ve halkını daha iyi ekonomik standartlardan mahrum bırakmayı amaçlayan bu politikadan yanaydı. Ve biliyorsunuz ki, Emirlikler'le ve Kuveyt'le ilişkilerimiz iyiydi.

Bölgedeki dostlarla ilgili Amerikan ifadelerini okudum. Tabii ki dostlarını seçmek, herkesin hakkıdır. Bir itirazımız olamaz. Fakat biliyorsunuz ki, İran savaşında dostlarını koruyan siz değildiniz. Sizi temin ederim ki, İranlılar bölgeyi bütünüyle ele geçirseydi, Amerikan askerleri onları ancak nükleer silah kullanarak durdururdu. Sizinki bir savaşta on bin ölüyü kabul edemeyen bir toplum. İran'ın ateşkesi kabul etme sebebinin Fao'nun bağımsızlığından sonra ABD'nin petrol platformlarından birini bombalaması olmadığını biliyorsunuz. Bölgede dengeyi sağlamanın ve bölgeyi bilinmeyen bir felaketten korumasının karşılığında Irak'a verilen ödül bu mu?

Halkımızdan sekiz yıl boyunca kan dökmelerini isteyip sonra da, ‘Şimdi de Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ya da ABD'den gelecek saldırıları kabul etmek zorundasınız’ demek mantıklı değil. ABD'yi düşmanlarımız arasında görmüyoruz. Onu dostlarımızın olmasını istediğimiz yerde görüyoruz ve dost olmaya çalışıyoruz. Fakat ABD'nin geçen sene tekrarladığı ifadeler açıkça gösteriyor ki, ABD bizi dost olarak görmemiş.”⁸²

Diğer bir deyişle, Saddam Hüseyin, İran'a karşı sekiz yıl yürüttüğü savaşta, Irak'ın tüm Arap ülkelerini koruduğunu, dolayısıyla savaşın ekonomik yükünün de Arap devletlerince karşılanması gerektiğini savunuyordu. Savaş süresince Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'nce Irak'a verilen ekonomik desteğin, savaş sonrasında da devam etmesi gerektiğini ancak, savaş bittikten sonra ülkesinin yalnızlığa terk edilmekle kalmadığını, aynı zamanda bu ülkelerce gelişmesinin engellendiğini ifade ediyordu.

Büyükelçi April Glaspie'nin bu sözlere verdiği cevap, Hüseyin'i anlayışla karşılar bir tondaydı:

“Kuveyt'le yaşadığınız sınır sorunu gibi Araplar arasındaki anlaşmazlıklar konusunda herhangi bir kanaatimiz yok. 60'ların sonlarında Kuveyt'teki Amerikan Büyükelçiliği'ndeydim. O dönem boyunca bize bu konu hakkında bir fikir belirtmememiz ve bu konunun ABD ile bir ilgisi olmadığını söylememiz emredildi. James Baker, resmi sözcümüzü bu talimatın üzerinde durmak üzere görevlendirdi.

⁸² RUPE, age, 46 – 47.

Bu sorunu uygun yöntemler kullanarak, Klibi ya da Başkan Mübarek aracılığıyla çözebileceğinizi umuyoruz. Tüm istediğimiz, bu sorunların en kısa zamanda çözülmesi. Bütün bunlarla ilgili olarak, bizim bu konudaki fikrimizi bilmenizi isterim. Bu alanda 25 yıl hizmet vermiş birisi olarak, hedefinizin Arap kardeşlerinizden sağlam destek gördüğünü düşünüyorum. Petrolden bahsediyorum. Ama siz Sayın Başkan, korkunç ve zorlu bir savaşı kazandınız. Açıkçası bizim tek görebildiğimiz, güneye çok sayıda birlik yerleştirdiğiniz. Normalde bu konu bizi ilgilendirmez. Ama ulusal gününüzde söylediklerinizi ve Dışişleri Bakanı'nın yazdığı iki mektubun ayrıntılarını göz önünde bulundurunca, Irak'ın Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt'in aldığı önlemleri Irak'a karşı askeri saldırıyla paralel tuttuğunu görüyoruz ve bu durumda bu konuyla ilgilenmenin mantıklı olduğunu düşünüyorum. Bu sebeple, size niyetinizin ne olduğunu dostça – düşmanca değil – sormakla görevlendirildim.”⁸³

Glaspie'nin bu sözleri, ABD'nin herhangi bir işgal durumunda kayıtsız kalmayacağı ancak soruna belli bir mesafeyle yaklaşacağı izlenimini yaratıyor. Gelgelelim, böyle bir işgal karşısında Beyaz Saray'ın nasıl bir tavır alacağı konusunda net bir tutum içerisinde olmadığı, gelen farklı ifadelerden anlaşılıyor. Örneğin Temsilciler Meclisi Ortadoğu Alt Komitesi'nde yapılan bir açık oturumda Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Lee Hamilton'un, Savunma Bakanı Richard Cheney'in, “Kuveyt'e yöneltilecek olası bir saldırıya karşı bu ülkeyi savunma taahhütlerinin olduğuna” ilişkin sözünü hatırlatması üzerine, Dışişleri Bakan Yardımcısı John Kelly, “Körfez ülkeleriyle aralarında herhangi bir savunma anlaşması bulunmadığını” belirtmişti.⁸⁴

Ancak Washington'daki bu kafa karışıklığı, Irak'ın Kuveyt'i işgalinin hemen ertesinde yerini sert bir tutuma bıraktı. Birleşmiş Milletler'de Irak'ın koşulsuz olarak Kuveyt'ten çekilmesini öngören 660 sayılı kararın ardından, 6 Ağustos 1990'da bu ülkeye ekonomik yaptırım uygulanmasını öngören 661 sayılı karar alındı. Bu, aynı zamanda Irak halkının, 2003 yılında Saddam Hüseyin yönetimindeki Baas Rejimi'nin yıkıldığı 2003 Nisan'ına kadar her türlü sağlık, eğitim, teknolojik ve ekonomik gelişmelerden mahrum bırakılmasının ilk adımıydı. 666 sayılı Birleşmiş Milletler kararı da tüm ekonomik yaptırımların, Birleşmiş Milletler Konseyi'nin denetiminde uygulanmasını ve Irak halkına yönelik her türlü insani yardımın Birleşmiş Milletler Güvenlik Komitesi Yaptırım Konseyi'nden geçmesini öngörüyordu. Kasım 1990'da 678 sayılı Birleşmiş Milletler kararıyla da 15 Ocak 1991'e kadar Irak'a Kuveyt'ten çekilmesi için süre tanınıyor, aksi takdirde “uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için, Kuveyt hükümeti ile işbirliği yapılarak, Irak'a karşı gerekli tüm

⁸³ Age, 48.

⁸⁴ Tayyar Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol**, (İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2007), 439.

önlemlerin alınması” öngörülüyordu.⁸⁵ 12 Ocak 1991’de de ABD Kongresi, Başkan George Walker Herbert Bush’a, Irak’ı Kuveyt’ten çıkarmak için, her türlü olanağı kullanma yetkisini verdi.

16 Ocak 1991’de ABD Ordusu’na mensup bir generalin komutasındaki koalisyon güçlerinin başlattığı operasyonla Irak, 24 Şubat 1991’de Kuveyt’ten tamamıyla çekilmek zorunda kaldı. Bir aydan biraz daha uzun süren savaşta sadece Irak askerlerinin Kuveyt’ten çıkartılması için askeri hareket yapılmadı. Buna Irak’taki belli stratejik noktaların, elektrik tesislerinin, yolların, köprülerin, su sistemlerinin ve diğer altyapının hava saldırılarıyla sistematik bir şekilde vurularak kullanılmaz hale getirilmesi eşlik etti. Irak’a uygulanan ambargoya karşı oluşturulan Karanlıktaki Sesler Platformu’nun etkin üyelerinden birisi olan Kathy Kelly’nin de belirttiği gibi, salt Birleşik Devletler Hava Kuvvetleri’nce Irak’a 88 bin ton patlayıcı atılmıştı ki, bu rakam II. Dünya Savaşı’nın son evresinde Hiroşima’daki nükleer patlamanın yaklaşık beş katına eşitti.⁸⁶ Kathryn Millar da altı hafta süren ağır bombalamanın Irak’ı sanayi öncesi bir ülke haline getirdiğini belirtmekte ve ağır tahrip edilen altyapının onarımı için ambargo nedeniyle kredi ya da fon bulma şansı olmamasının onarım faaliyetlerini önemli ölçüde aksattığını, bunun sonucunda da kirli su, yetersiz beslenme ve tıbbi malzemelerin yokluğu nedeniyle tedavi edilebilecek pek çok hastalıktan binlerce Iraklı’nın hayatını kaybettiğini ifade etmektedir.⁸⁷

4.2 Irak’ta Yaşam

Günümüzde açıklanmış olan bazı belgeler, bu bombardımanların düşmanın altyapısına zarar vererek, direniş gücünü kırmaktan başka amaçları hedeflediğini ortaya koyuyor. Örneğin 22 Şubat 1991 tarihini taşıyan, “Irak’ın Su Arıtma Zaafı (*Iraq Water Treatment Vulnerabilities*)” başlıklı bir raporda, Irak’ın su kaynaklarını temizlemek için özel ekipman ve bazı kimyasallar ithal ettiği belirtildikten sonra, arıtmada kullanılan yedek parçaları ve kimyasalları sağlayabilecek yerel kaynaklar olmadığından, hayati öneme sahip olan bu

⁸⁵ Age, 447.

⁸⁶ Kathy Kelly, “Yükselen Sesler: Iraklı Çocuklar, 1990 – 1999”, **Kuşatma Altında Irak**, Ed. Anthony Arnone, Çev. Mehmet Harmancı, (İstanbul: Everest Yayınları, 2001), 147.

⁸⁷ Kathryn Millar, “A Humanitarian Analysis of the War in Iraq”, http://www.peacecenter.sciences-po.fr/journal/issue2pdf/millar_kathryn.pdf, Haziran 2006, 50 [19.07.2008].

malları ithal etmek için Irak'ın Birleşik Devletler yaptırımlarından kaçmanın yollarını arayacağı, rezervlerin dikkatli kullanılmaması halinde, nüfusun büyük bir bölümünün içme suyu sıkıntısıyla karşı karşıya kalacağı, bunun da salgın olmasa bile, hastalık oranlarının artmasında önemli bir etken olacağı vurgulanmaktaydı.⁸⁸

Raporda belirtilen hastalık oranlarında artış beklentisi, gerek temiz su bulmakta yaşanan zorluklar, gerekse yetersiz beslenme nedeniyle birkaç yıl içerisinde gerçek olmaya başladı ve Irak halkı için savaş, asıl bu noktada başladı. UNICEF'in raporlarına göre, 1990'da dünyanın en iyi eğitim olanaklarına sahip, okuryazar oranı en yüksek, en iyi sağlık hizmetlerini sunan, bebek ölüm oranı en düşük ülkelerinden birisi olan Irak, yaptırımların ve Birleşik Devletler'in "akıllı füzelerle" altyapının ve "bazen" de bu füzelerin hedefini şaşırmaması sonucu – ki bu oranın % 70 civarında olduğu biliniyor - yolların, evlerin, hastanelerin, köprülerin, cami ve kiliselerin vurulması sonucu, birkaç yıl içerisinde en geri kalmış ülkelerden birisi haline geldi.⁸⁹

Irak'ın yaşadığı bu şoku toplumsal ve ekonomik tüm göstergelerde takip edebilmek mümkün. Örneğin 1990 öncesinde her seviyede ücretsiz olan eğitim, kısa bir süre içerisinde pek çok ailenin çocuklarını okula göndermesine olanak vermeyecek ölçüde pahalı hale geldi. 1990'da 6 ila 23 yaş gurubu arasında eğitime katılan öğrenci oranı % 56 iken, bu oran 1994'te % 26'ya düştü.⁹⁰ Doğal olarak eğitime katılan öğrenci sayısındaki bu düşüş, ülkedeki okuryazar oranında da dikkate değer bir gerilemeyi beraberinde getirdi. 1985'te % 89 gibi son derece yüksek bir okuryazar oranına sahip olan Irak'ta, 1995'e gelindiğinde, okuryazar oranı % 59'a gerilemişti. Bir zamanlar Ortadoğu'nun en fazla okuryazar oranına sahip olan ülkesinin, eğitimde bu denli gerilemesinde, 6 yaşındaki çocukların en az % 32'sinin temel eğitime katılamamasının büyük bir rolü oldu.⁹¹ 1990 sonrası Irak'a uygulanan ambargo sonrasında eğitim alanında yaşanan bu gerilemede dikkati çeken en önemli göstergelerden birisi de kız çocuklarının eğitime katılımıydı. 1980'ler boyunca Irak'ta kadınların

⁸⁸ "Iraq Water Treatment Vulnerabilities",

http://www.gulflink.osd.mil/declassdocs/dia/19950901/950901_511rept_91.html, Ocak 1991, [14.02.2008], 1

⁸⁹ Kelly, age, 72.

⁹⁰ Chris Williams, "Special Topics on Social Conditions in Iraq", <http://www.casi.org.uk/info/undocs/spec-top.html#11>, 1999, 11 [18.07.2008].

⁹¹ Chris Williams, "Special Topics on Social Conditions in Iraq", <http://www.casi.org.uk/info/undocs/spec-top.html#11>, 1999, 11 [18.07.2008].

okuyazarlık oranı erkeklerle %47'ye % 53 gibi oldukça yakın bir orandaydı. Ancak ambargoyla birlikte, kız çocuklarının eğitime devam etme oranı, erkek çocuklara oranla çok daha düşüktü. Öyle ki Iraklı Kadınlar Genel Federasyonu'nun (*The General Federation of Iraqi Women*) UNICEF'le birlikte başlattığı kız çocuklarına ücretsiz okuma yazma kursu kampanyasına 6.000 civarında katılım beklenirken, 11.000'den fazla kız çocuğu bu kurslara müracaat etti.⁹²

Irak'a uygulanan ambargo o kadar yıpratıcıydı ki, eğitim için temel ihtiyaçlardan birisi olan kurşun kalemin bile ülkeye girmesi yasaktı. Çünkü Güvenlik Konseyi Yaptırımlar Komitesi, kurşun kalemin içinde bulunan karbonun "çifte kullanımlı" maddeler arasında yer aldığı sonucuna varmıştı. Amerikalı bir öğretmen ve yazar olan George Cappacio, kuşatma altındaki ülkenin eğitim sistemi üzerine yaptığı incelemeler sonucunda, başka çarpıcı veriler olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktaydı. Yaptırımlar nedeniyle Irak ekonomisinin çökmesi sonucu, hiper enflasyon ve işsizliğe bağlı olarak okul çağındaki pek çok çocuğun çalışmak zorunda kaldığını belirten Cappacio, okullarda yaptığı incelemelerde de prototip bir manzarayla karşılaştığını ifade etmekteydi: "Ne öğrenciler, ne de öğretmen için iskemle ve masa var. Herhangi bir malzeme yok. Duvarlarda hiçbir şey asılı değil; ne bir harita, ne bir poster hatta ne de bir öğrenci ödevi. Okulun dahili hoparlör sistemi, bilgisayar, cetveli, haritası, küresi, kitabı ya da defteri yok. Sınıfların çıplaklığını bozan tek şey, yeşil tahta ve tebeşir parçalarının durduğu bir teneke."⁹³ Oysa yaptırımlar uygulanmaya başlamadan önce, İran'la devam eden savaşa rağmen, ülkenin ne denli ileri bir eğitim sistemine sahip olduğunu, eski bir ortaokul öğretmeni ve Bağdat Üniversitesi Tarım Dekanı Doktor Kerim Hudyeri oldukça canlı bir portreyle tasvir etmekteydi: "Devlet okul yaptı, öğretmenleri eğitti, öğrencilere bedava kitap dağıttı. Lise mezunları dünyanın her yanındaki üniversitelere kabul ediliyorlardı."⁹⁴

Sağlık sektöründe yaşanan gerileme de son derece çarpıcıydı. 1990 öncesinde Irak hükümeti şehirlerin % 97'sine ve kırsal kesimlerin de % 78'ine temel sağlık

⁹² Chris Williams, "Special Topics on Social Conditions in Iraq", <http://www.casi.org.uk/info/undocs/spec-top.html#11>, 1999, 16 [18.07.2008].

⁹³ Kelly, *age*, 186.

⁹⁴ Kelly, *age*, 184.

hizmetlerini sağlayabiliyordu.⁹⁵ Gelgelelim 1990 sonrasında herhangi bir sağlık sorunu nedeniyle hastane ve diğer sağlık kurumlarına başvuran Iraklılar'ın sayısında gözle görülür bir azalma yaşandı. Sağlık hizmetlerinin kalitesindeki düşüş ve en temel ilaçların bile bulunamaz hale gelmesi, yaşanan bu düşüşte rol oynayan en önemli etkendi. Sağlık sektöründe yaşanan bu gerileme, 1990 öncesinde kontrol altına alınabilen sıtma, kolera, tüberküloz gibi pek çok hastalığın ciddi bir şekilde yaygınlaşmasını da beraberinde getirdi. 1989'da sadece 2000 olan tifo vakası, 1997'ye gelindiğinde, 27.000'e yükselmişti. Tüberküloz aşısı yapılan çocuk sayısı 1990'da % 66 iken, 1993'e gelindiğinde bu oran % 57'ye kadar gerilemişti.⁹⁶

1990 öncesinde önemli ölçüde önüne geçilebilen hastalıkların deyim yerindeyse adeta hortlamasında rol oynayan bir diğer etken de içme suyu kaynaklarındaki kirlenme ve atık su sistemlerinin yeterli düzeyde çalışmamasıydı. *United Nations Center for Human Settlements* (UNCHS) ile *United Nations Environment Program*'ın (UNEP) birlikte yürüttükleri bir araştırmanın sonuçları, orta ölçekli şehirlerin hiçbirinde atık su sisteminin çalışmadığını, Bağdat'ta ise ancak % 30 kapasite ile çalışabildiğini ortaya koymaktaydı. Aynı araştırmada, içme suyuna karışan atık su oranı, % 35 gibi ciddi bir rakam olarak tespit edildi.⁹⁷

Ünlü belgesel yapımcısı John Pilger de *Paying the Price: Killing the Children of Iraq* adlı belgeseli için gittiği Irak'ta karşılaştığı manzarayı son derece canlı resmetmekte:

“Bugün yabancı ziyaretçiler, ölüm halindeki çocukları görmezden kaçamazlar. Pek çok doktor, benim not defterime ihtiyaçları olan önemli ilaçları ve malzemenin adını yazmışlardır. Bu malzemeler çok seyrek olarak ve New York'taki yaptırım komitesinin esrarlı bürokrasinin çarkları arasında uzun bir yolculuk yaptıktan sonra gelebilirler. Doktorlardan dizanteri ve önlenebilir verem gibi hastalıkları yenebilen en basit ilaçlar kadar ölümcül hastaların onurlarıyla ölmelerini sağlayan morfin bile esirgenmektedir. Bir kanser uzmanı olan Doktor Cevat el – Ali ‘Bu adeta bir işkence’ demişti. ‘Belki de hastaların yüzde yirmisini tedavi ediyoruz ama bence bu hiç tedavi etmemekten daha kötü çünkü insanlara umut verip hayata bağlamaya çalışıyoruz, oysa hiç umut yok.’⁹⁸

Pilger, dönemin Hollanda Birleşmiş Milletler Büyükelçisi ve Güvenlik Konseyi'nin Yaptırım Komitesi Başkanı Peter Van Walsum'la yaptığı

⁹⁵ Chris Williams, “Special Topics on Social Conditions in Iraq”, <http://www.casi.org.uk/info/undocs/spec-top.html#11>, 1999, 11, [18.07.2008].

⁹⁶ Chris Williams, “Special Topics on Social Conditions in Iraq”, <http://www.casi.org.uk/info/undocs/spec-top.html#11>, 1999, 11 [18.07.2008].

⁹⁷ Chris Williams, “Special Topics on Social Conditions in Iraq”, <http://www.casi.org.uk/info/undocs/spec-top.html#11>, 1999, 11, [18.07.2008].

⁹⁸ Kelly, age, 72– 73.

görüşmede, “Saddam’ın cinayetleri için neden sivil halkın cezalandırıldığını?” sorduğunu, Walsum’un buna, “Bu cevaplandırılması güç bir sorun. Yaptırımların Güvenlik Konseyi’nin tasarrufunda olan iyileştirici önlemlerden birisi olduğunu anlamalısınız. Bunların can yaktığı bellidir. Bunlar birer askeri önlem gibidir” cevabını aldığını, buna karşılık kendisinin, “Ama bu hasarların kimin canını yaktığına dikkat edilmesi gerektiğini” söylediğini, Walsum’un buna da “Eh bu bir sorun elbette. Ama askeri harekâta da her zaman yan hasarlarla karşılaşılabilineceği” cevabını verdiğini ifade ediyor. Pilger’in, “O halde bütün bir Irak toplumunu ‘yan hasar’ olarak mı değerlendiriyorsunuz?” şeklindeki sorusuna da Walsum, “Hayır, ben yaptırımların benzer etkileri olduğunu söylüyorum. Yani demek istediğim, bu konunun daha fazla araştırılması gerektiği.”⁹⁹ Walsum’un bu sözlerinden de anlaşılabileceği üzere, ABD ve onun güdümünde hareket eden Güvenlik Konseyi Yaptırımlar Komitesi, Irak’a uygulanan yaptırımları, askeri bir harekâtla eş değer görmekteydi.

UNICEF’in raporlarına göre, 1990’da beş yaş altındaki her bin Iraklı çocuktan sadece ellisi yaşamını yitirirken, bu oran 1998’de yüz yirmi beşe yükselmişti. Massachussetts Üniversitesi Beslenme Bölümü’nde öğretim üyesi olan Doktor Peter L. Pellett, Irak’ta yaptığı incelemeler sonucu elde ettiği verileri şöyle tasvir ediyordu:

“Çocuklarda görülen tipik hastalık profili kötü beslenme, ishal ve enfeksiyondur. Yeterli beslenemeyen çocukların çoğu hastaneye ağır solunum yolu enfeksiyonu veya ishal teşhisiyle kaldırılıyorlardı. Enfeksiyon sıkıntısı olmayıp, sadece yetersiz beslenme çeken çocuklar, genelde hastaneye alınmıyorlardı.”¹⁰⁰

Kim Sengupta da “Körfez Savaşı’ndan 10 Yıl Sonra Bağdat’ta Hayat” (*Life in Baghdad 10 Years After the Gulf War*) adlı makalesinde, Irak’ta görevli Birleşmiş Milletler yetkilisi Rao Singh’in ambargoyla birlikte yaşanan değişimi çok net ifade ettiğini düşünüyor:

“Bir toplumun çözüldüğünü görüyoruz. Irak, toplumsal ve sağlık harcamalarına ciddi yatırımlar yapmıştı. 1989’da savaştan önce nüfusun % 90’ı temiz su kullanabiliyor, % 95’i de kaliteli sağlık hizmeti alabiliyordu. Irak, Birinci Dünya standartlarına ulaşma dönüşümündeydi. Çocuk ölüm oranları, dünyadaki en düşük oranlardan birisiydi ancak şu an dünyadaki en yüksek çocuk ölüm oranlarına sahip. 1990’da Irak’lı bir çocuğun dizanteriden ölme şansı 600’de birdi; şimdiyse 50’de bir. Bunlar istatistikî veriler. Oysa biz gerçek yaşamlarla uğraşıyoruz.”¹⁰¹

⁹⁹ Kelly, *age*, 74 – 75.

¹⁰⁰ Kelly, *age*, 203.

¹⁰¹ Kim Sengupta, “Life In Baghdad 10 Years After the Gulf War”, <http://www.casi.org.uk/discuss/2000/msg01204.html> , 24 Kasım 2000 [14.07.2008].

ABD ordusunca 1995'te yayımlanan bir raporda da Irak'ta sağlık hizmetlerinin sağlanmasında bazı zorluklar olduğu, Çöl Fırtınası harekâtı sırasında bazı hastanelerin vurulması ve elektrik trafolarının hasar görmesi nedeniyle, sağlık hizmetlerinde aksamalar yaşandığı belirtilmekteydi. Raporda ilginç olan nokta ise, Irak'a giderek incelemelerde bulunan bağımsız kişi ve kuruluşların kaleme aldıkları makaleler, raporlar ve kitaplar hiçe sayılırcasına, Irak hükümetinin uluslararası topluluğun sempatisini kazanma denemesinin bir parçası olarak, hastalık istatistiklerini abartıya kaçmadan, normal seviyelerde verdiği ifade ediliyordu. Aynı raporda, uluslararası ve özel sağlık örgütlerince verilen hastalık ve ölüm oranlarının sıklıkla eksik bilgilere dayandığı, Bağdat yönetiminin yabancı gözlemcilerin ülkeye girişini kısıtlayarak, nitel ve nicel veri toplanmasını sınırladığı vurgulanmaktaydı.¹⁰²

Iraklılar'ın gündelik yaşamlarını eskisi gibi idame ettirememelerinin altında yatan temel neden, şüphesiz ambargoyla birlikte etkisini iyiden iyiye hissettirmeye başlayan yoksulluktu. Zengin petrol rezervleri ve güçlü tarım ekonomisi sayesinde Irak, İran'la sekiz yıl süren savaşa rağmen, Ortadoğu'nun en refah ülkelerinden birisiydi. 1987'de gayrisafi milli geliri 3.508 dolardı. 1998'e gelindiğinde ise Irak, en yoksul 77 ülke arasında 42. sırada yer alıyordu.¹⁰³ Ambargoyla birlikte pek çok işletme, işleyemez hale gelmiş, ya da çok düşük bir kapasitede çalışmaya başlamıştı. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, işsizlik hızlı bir şekilde arttı. 1990'da % 4 olarak gösterilen işsizlik oranı, bazı kaynaklara göre 1999'da % 50'ye yükselmişti. Kathryn Millar'a göre, 2003 Mart'ında ABD Irak'a saldırımadan önce ülkedeki işsizlik oranı halen % 50 civarında seyretmekteydi.¹⁰⁴ 1994 ila 1997 arasında % 250 oranında seyreden enflasyon için, *Economist* 1999'da % 140 tahmininde bulunmaktaydı.¹⁰⁵

2000'li yıllara gelindiğinde, Irak'a uygulanan yaptırımların etkileri, Bağdat yönetimine karşı sert bir tutum izlenmesi gerektiğini savunanları bile düşündürür hale gelmişti. Örneğin *The Economist* 8 Nisan 2000 tarihli sayısında, okurlarına şöyle sesleniyordu:

¹⁰² "Healthcare In Iraq", http://www.gulflink.osd.mil/declassdocs/dia/19950925/950925_0421pgf_91.html, 25 Eylül, 1995, 91 [15.02.2008].

¹⁰³ Chris Williams, "Special Topics on Social Conditions in Iraq", <http://www.casi.org.uk/info/undocs/spec-top.html#11>, 1999, 9 [18.07.2008].

¹⁰⁴ Kathryn Millar, "A Humanitarian Analysis of the War in Iraq", http://www.peacecenter.sciences-po.fr/journal/issue2pdf/millar_kathryn.pdf, Haziran 2006, 51 [19.07.2008].

¹⁰⁵ Chris Williams, "Special Topics on Social Conditions in Iraq", <http://www.casi.org.uk/info/undocs/spec-top.html#11>, 1999, 10 [18.07.2008].

“Yaptırımlar, her saniye tüm Iraklıların hayatlarına tecavüz ediyor. Irak’ın ikinci büyük şehri Basra’da elektriklerin ne zaman gidip ne zaman geleceği belli olmuyor. Şehrin üzerinde derme çatma jeneratör ve araçların dumanından koca bir bulut... Musluk suyu ishale sebep oluyor; şişelenmiş suya parası yetense çok az. Bütün şehrin yüzeyi bozuk kanalizasyonlardan sızan pis kokulu çamurla kaplı. Artan kirlilikle birleşen bu lağım suları yüzünden Şatt-ül Arap suyolundaki balıkların çoğu öldü, kalanlar da yenmez hale geldi. Devletin tatarcık ve sivrisinekleri ilaçlayacak gücü kalmadığı için böcekler ve taşıdıkları hastalıklar çoğaldı.

Bir zamanlar özenle yürütülen devlet hizmetlerinden eser kalmadı. Arkeoloji Birimi, gerekli koruyucu kimyasalların eksikliği sebebiyle büyük çabalarla kazılan kalıntıları gömmeye karar verdi. Masrafları devlet tarafından karşılanan sulama ve ağaçlama sistemi çöktü ve Irak’ın en verimli toprakları işlenemeyecek kadar kurak ya da tuzlu kaldı. Artık devletin aşı programlarıyla korunamayan büyükbaş hayvanların yüz binlercesi salgın hastalıklar yüzünden telef oldu. Cansız kansız çocuklara çoğu zaman kitap, defter, sıra, hatta kara tahta bile olmadan eğitim vermek durumunda olan devlet okullarındaki birçok öğretmen işine gitmez oldu.”¹⁰⁶

ABD’nin Irak politikasını destekleyenler yaptırımların yıkıcı etkilerini görmezden gelemeyen bir hale geldiklerinde bile, 60 Dakika Programı için Irak’a giden Leslie Stahl’ın 12 Mayıs 1996’daki programına konuk olan Washington’un dönemin Birleşmiş Milletler Büyükelçisi Madeleine Albright’a “Bu yaptırımlar nedeniyle beş yüz bin Iraklı çocuk öldü. Sizce buna değer miydi?” sorusuna, Albright, “Bence bu çok zor bir seçim ama biz bu bedele değer olduğunu düşünüyoruz” şeklinde cevap veriyordu. Evrensel insan haklarının yılmaz savunucusu olduğunu her fırsatta dile getiren Washington’un, beş yüz bin Iraklı çocuk için herhangi bir sorumluluk hissetmediğini, katıldığı bir başka toplantıda Issızlıktaki Sesler Platformu üyelerince protesto edilmesi üzerine şu açıklamasıyla yine Albright ortaya koymaktaydı: “Iraklı çocuklar konusunda ben de bu salondaki herkes kadar kaygılıyım... Ama ülkesinin kaderini elinde tutan kişi Saddam Hüseyin’dir. Çocukların açlıktan ölmelerinin sorumlusu odur. Amerika Birleşik Devletleri değil.”¹⁰⁷ Albright, Saddam’a yönelik suçlamalarında yalnız değildi. Dönemin İngiliz Savunma Bakanı George Robertson da Saddam Hüseyin’i Irak’a gönderilen tıbbi malzemeleri depolarda çürümeye terk ederek halktan saklamakla itham ederken, Hüseyin’i böyle bir davranışa sevk edebilecek herhangi bir neden ileri sürmekten kaçınıyordu.¹⁰⁸

Gelgelelim pek çok uluslararası gözlemcinin, farklı alanlarda yaptıkları incelemelerin de ortaya koyduğu gibi, 1991 – 2003 yılları arasında, normal bir insanın hayatını idame ettirebilmesine olanak sağlayacak en temel gereksinimler bile, Irak’a giremiyordu. Diğer bir deyişle, on iki yıl zarfında, Irak’ın yeniden inşası için gerekli zeminin hazırlanmasında her türlü olanağın ABD yönetiminin başını çektiği bir

¹⁰⁶ RUPE, age, 57 – 58.

¹⁰⁷ Kelly, age, 143.

¹⁰⁸ “Iraq Sanctions: Humanitarian Implications and Options for the Future”, <http://www.globalpolicy.org/security/sanction/iraqi/2002/paper.htm#2>, 6 Ağustos 2002 [23.02.2008].

uluslararası güç tarafından seferber edildiği gerçeği yadsınamaz. Antropolog ve Gazeteci Barbara Nimli Aziz'in yerinde tespitiyle belirtmek gerekirse, "... ABD'nin başını çektiği dünya için özelleştirme programına Irak'ın direnmesi Washington açısından son derece can sıkıcı bir durumdu. Ayrıca Irak, kendi Baas felsefesine sıkı sıkı sarılmıştı ve kendine özgü Arap milliyetçiliğinden vazgeçmeye hazır değildi. Gerçekten de Irak kendini Arap milliyetçiliğinin önde gelen savunucusu olarak görüyor ve bu rolüyle bölgede daha etkin olmak istiyordu."¹⁰⁹ 2003'deki işgalin hemen ardından, ABD'nin Irak'ta uygulamaya koyduğu politikalar, gerçekten de "Irak'ın dünya özelleştirme programının" bir parçası olacağını ortaya koyuyordu. Nitekim Naomi Klein, Bağdat'ın düşüşünden sadece beş gün sonra, 14 Nisan 2003'de *the Guardian*'da yayımlanan makalesinde, Aziz'in "dünya özelleştirme programını" daha net bir şekilde tarif ediyor ve Irak halkını bekleyen olası sonuçları gözler önüne seriyordu:

"Bazıları bu savaşın sadece petrolle alakalı olduğunu söylemenin çok basite indirgemeci bir yaklaşım olduğunu belirtiyorlar. Haklılar. Bu savaş petrol, su, yol, tren, telefon, liman ve ilaçla ilgili. Ve bu süreç durdurulmazsa, "özgür Irak" dünyanın en çok satılmış ülkesi olacak. Bu kadar çok uluslararası şirketin Irak'ın işlenmemiş pazarına saldırımları sürpriz değil. Bunun nedeni sadece 100 milyar dolar değerindeki yeniden yapılanma değil. Aynı zamanda serbest ticaretin iyi gitmemiş olması. Daha fazla sayıda gelişmekte olan ülke özelleştirmeyi reddederken, Bush'un birincil ticari önceliği olan Amerika Serbest Ticaret Bölgesi, Latin Amerika'da gözden düşmüş durumda.

Yatırımcılar açıkça özelleştirmenin bir kere Irak'ta kök salmasının ardından İran, Suudi Arabistan ve Kuveyt'te petrollerini özelleştirmek zorunda kalacağını öngörüyorlar. Şu ana kadar Irak'ın yapılanmasıyla ilgili basındaki tartışmalar, "fair play" üzerine odaklanmış durumda. Avrupa Birliği Dış İlişkiler Komiseri Chris Patten, Birleşik Devletler'in tüm kazançlı kontratları kendisine saklamasını eleştirdi ve paylaşmayı öğrenmesi gerektiğini savundu. Exxon, Fransa'nın TotalFinaElf'ini en verimli petrol kuyularına davet etmeli, Bechtel de İngiltere'nin Thames Water şirketini kanalizasyon işlerine ortak yapmalı.

Bu tartışmaların tamamen dışında kalan Irak halkıysa, ellerinde kalan birkaç malını koruma derdinde. Irak, bombalamanın bitmesinin ardından yoğun bir yapılanmaya tabi tutulacak ancak demokratik sürecin yokluğunda planlanan, onarım, yeniden inşa veya rehabilitasyon değil. Planlanan soygun, hayırseverlik kisvesi altında kitlesel hırsızlık ve temsilsiz özelleştirme.

Yaptırımlarla aç kalan ve hastalanan, ardından savaşla ezilen bir halk, bu travmayı atlattığında ülkelerinin satıldığını fark edecek. Dahası yeni elde ettikleri ve uğruna birçok sevdiklerini kaybettikleri 'özgürlüğün'de bombalar atıldığı dönemde kapalı kapılar ardında alınan geri döndürülemez ekonomik kararlarla çok önceden prangaya vurulmuş olduğunun farkına varacaklar. Sonrada onlara yeni liderlerini seçmeleri söylenecek ve demokrasinin mükemmel dünyasına girecekler."¹¹⁰

Klein'in öngörüsü oldukça yerindeydi. 2003 Eylül'ünde ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Bağdat'ta düzenlediği ve o dönemde basında yer almayan bir konferansta, Rusya ve Eski Doğu Blok'u ülkeleri temsilcileri de özelleştirmeye methiyeler düzmekteydi.

¹⁰⁹ Kelly, *age*, 163.

¹¹⁰ Naomi Klein, Bomb Before You Buy, <http://www.guardian.co.uk/politics/2003/apr/14/iraq.iraq>, 14 Nisan 2003 [20.07.2008].

Örneğin Polonya'nın eski Finans Bakanı ve bir dönem Bremer'le birlikte Irak'ta çalışmış olan Marek Belka, Polonya örneğine göndermede bulunarak, karlı olmayan devlet işletmelerinin derhal satılmış olmasının Varşova yönetimine ekonomik zorlukları aşmada önemli açılımlar sağladığını belirterek, Irak'ın da aynı politikayı takip etmesi gerektiğini vurgulamaktaydı.¹¹¹ Belka'nın ikinci tavsiyesi ise, nüfusunun halen % 67'sinin işsiz olduğu ve kitlesel açlıkların ancak Petrole Karşı Gıda Programı sonrasında halka gıda ve diğer temel ihtiyaç malzemelerinin dağıtılması uygulamasının devam ettirilmesiyle önlenebildiği bir ortamda, özel sektörün desteklenmesi ve her türlü devlet desteğinin kesilmesi idi.¹¹²

Aşağıda daha detaylı görüleceği üzere, Irak halkı işgal sonrası alınan siyasi, ekonomik ve sosyal kararların hiçbir safhasında söz hakkına sahip ol(a)madı. Oysa alınan bu kararlar öylesine radikaldi ki, bir dönem Dünya Bankası Başkanlığı da yapmış olan Joseph Stiglitz, Irak'ta eski Sovyet ülkelerinden bile daha radikal bir “şok terapisi” uygulanmakta olduğu uyarısında bulunma ihtiyacını hissediyordu.¹¹³

¹¹¹ Naomi Klein, **The Shock Doctrine**, London: Penguin Books, 2008, 342.

¹¹² **Age**

¹¹³ Klein, **age**, 343.

5. IRAK'IN İŞGALİ ve ALTYAPININ YENİDEN İNŞASI

Irak'ın tüm dünyadan yalıtılmış bir şekilde yaşadığı ve dünya kamuoyunun Bağdat'ın içinde bulunduğu durumu kanıksadığı bu ortam içinde, 11 Eylül 2001'de ABD'ye yönelik saldırılar, dünya diplomasisinin üzerinde kurulduğu zeminde ciddi bir kaymaya neden oldu. Washington yönetimi, saldırıların arkasında Usame bin Ladin liderliğindeki El Kaide örgütünün olduğunu tespit ettiği andan itibaren, bu örgüte yataklık yapan Afganistan'daki Taliban rejimini devirmek için düğmeye bastı. Afganistan'a müdahale sırasında dünya kamuoyunun ciddi desteğini alan ABD'nin, Kabil'de bir rejim değişikliği sonrasında Irak'a yönelebileceği o tarihte uzak bir ihtimal olarak bile değerlendirilmiyordu. Ancak *Darbe* adlı eserinde Stephen Kinzer'in de belirttiği gibi Başkan Bush, El Kaide ile Saddam Hüseyin yönetimi arasında ufak bile olsa bir bağlantı bulunmasında ısrarlıydı.¹¹⁴ Böyle bir bağlantı hiçbir zaman kanıtlanamadı. Ancak 11 Eylül, Washington yönetiminin “12 yıldır süren oyunu sona erdirmek için” ihtiyaç duyduğu gerekçeyi vermişti. Bush yönetimine göre, Saddam Hüseyin, kitle imha silahları elde etme peşindeydi. Dahası 11 Eylül'ü gerçekleştiren teröristlerle Saddam Hüseyin arasında bir bağ olduğu tartışılması bile gereksiz bir gerçektir. Sonuçta ABD önderliğindeki Koalisyon Güçleri, 19 Mart 2003'de Saddam Hüseyin rejimini devirmeye yönelik askeri operasyonu başlattılar.

Üç hafta süren çarpışmaların ardından 9 Nisan 2003'de ABD Ordusuna mensup öncü kuvvetler Bağdat'a girdiklerinde, bundan sonra ne olacağı merak konusuydu. İlk önemli gelişme yoğun olarak Sunnilerin yaşadığı Orta kesimler ile Şiilerin çoğunlukta olduğu Güney'de başlayan gerilla harekâtına ve ABD Ordusu'nun asıl bundan sonra ciddi kayıplar vermesine rağmen, Başkan George Walker Bush'un 1 Mayıs 2003'de Abraham Lincoln Savaş Gemisi'nde pilot üniforması içerisinde boy göstererek, büyük operasyonların başarıyla tamamlandığını ilan etmesiydi.

¹¹⁴ Stephen Kinzer, *Darbe: Hawaii'den Irak'a Amerika'nın Rejim Değişiklikleri Yüzyılı*, Çev. Zeynep Beler, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 384.

Aradan geçen zaman içinde Irak'ta patlak veren içsavaş ve kaos, Başkan Bush'un uçak gemisindeki heybetli duruşunun sadece iç kamuoyunu teskin etmek için düzenlenen kötü sahnelenmiş bir müsamere olduğunu ortaya koydu.

Irak, dünyanın gözü önünde iç savaşa sürüklenirken, Washington'un neden Irak'a saldırdığı sorusuna yeni bir soru daha eklendi: ABD, Irak'a saldırırken böyle bir sonuçla karşılaşacağını gerçekten tahmin etmiyor muydu, yoksa tüm bu olasılıkları göz önünde bulundurarak mı hareket etmişti? Geline nokta, Beyaz Saray'ın, Irak Savaşı öncesinde gerekli sosyolojik, ekonomik ve siyasi incelemeleri yapmadığını, daha doğrusu elde bulunan verileri doğru değerlendirmedini ortaya koyuyor.

Savaş planları bir yıl öncesinden yapılmış olmasına rağmen, Yeniden İnşa ve İnsani Yardım Ofisi, (*Office for Reconstruction and Humanitarian Assistance, ORHA*) savaşın başlamasından sadece iki ay önce, Ocak 2003'te kuruldu. ORHA, hem savaşın insani etkilerini azaltacak çalışmaları yürütecek, hem de savaş sonrası ülkenin yönetiminden sorumlu olacaktı. Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in isteğiyle ORHA'nın başına emekli bir asker olan Jay Garner getirildi. Garner'ın, I. Körfez Savaşı'nda Iraklı Kürtlere insani yardım sağlanması görevini yürütmesi dışında, Ortadoğu ve özel olarak da Irak konusunda herhangi bir sosyolojik bilgisi bulunmamaktaydı.¹¹⁵ İşgal yönetiminde görev alması düşünülen diğer kişilerin seçiminde de son derece amatör bir tutum sergilenmekteydi. Örneğin Ulusal Savaş Akademisi'nde öğretim üyesi olan Allen Keiswetter, savaştan sadece bir ay önce, işgal yönetiminde ekonomi bakanı olarak görev almak isteyip istemeyeceğini soran bir telefon aldığını, kendisinin hafta sonuna kadar düşünme süresi istediğini, hafta sonu aradığında da, ekonomi bakanlığı pozisyonunun dolduğunu ancak başka bir bakanlık isterse, kendisine yardımcı olabileceklerini belirten bir cevap aldığını belirtmektedir.¹¹⁶ Peter W. Galbraith'ın belirttiğine göre, Garner ekibini, balığa çıkmak ve golf oynamak dışında yeni heyecanlar arayan emekli askerlerden oluşturdu. Bu ekibin Ortadoğu ve özel olarak da Irak konusunda yeterli deneyimi olmadığını, Irak yolunda Garner'a uçakta eşlik eden New York Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyesi olan ve işgalin ilk günlerinde Garner'a hukuk danışmanlığı yapan Noah Feldman'ın gözlemleri net bir şekilde ortaya koymaktadır: “Yeni meslektaşlarıma baktım. Uyanık olanlar azimle okuyorlardı. Ne okuduklarına

¹¹⁵ Peter W. Galbraith, **The End of Iraq: How American Incompetence Created a War Without End**, (London: Simon & Schuster, 2007), 95.

¹¹⁶ Age, 96.

baktığımda ise, moralim bozuldu. Kimse Irak veya Körfez Bölgesi'yle ilgili bilgilerini tazeleme ihtiyacı hissetmiyordu. İstisnasız herkes Amerikan işgali ve Almanya ile Japonya'nın yeniden yapılanması üzerine okuyordu.”¹¹⁷

Ancak Nisan 2003'te Saddam sonrası ilk işgal hükümetini kuran Garner, bu görevde fazla kalamadı. Ay sonunda Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, Garner'ı görevden aldı ve yerine Irak'ı “dünya özelleştirme programının” bir parçası haline getirme konusunda herhangi bir çekincesi bulunmayan L. Paul Bremer'i getirdi.¹¹⁸ Bremer'in temel görevinin, Washington'un Irak'ı işgal etmesindeki temel itki olan Bağdat yönetimini “dünya özelleştirme programına” dahil etmek için uygun zemini hazırlamak olduğu ve bunu da başarıyla yerine getirdiği söylenebilir. Bremer'in izleyeceği yol haritası da, aşağıda daha detaylı olarak ele alınacağı üzere, Temmuz 2003'de Beyaz Saray ile Birleşik Devletler kökenli uluslararası bir şirket olan Bearing Point arasında çizildi.

5.1 Bearing Point ve Irak'ın Dünya Özelleştirme Planına Dâhil Edilmesi

1997'de KPMG adıyla kurulmuş bir danışmanlık şirketi olan Bearing Point, şimdiki adını 2 Ekim 2002'de aldı. Temel olarak kamu hizmetleri, ticari hizmetler ve finansal hizmetler olmak üzere üç alanda hizmet veren Bearing Point, Amerika, Avrupa, Ortadoğu, Asya Pasifik ve Afrika'da faaliyetlerini sürdürüyor. Gelişmekte olan pazarlardaki yerini alabilmek için KPMG'den ayrılırken Barent Group'u bünyesinde tutan Bearing Point, genellikle USAID'in (*United States Agency for International Development*) sözleşmeleri yoluyla gelişmekte olan ülkelere ekonomik danışmanlık sunmada uzmanlaşmış bir şirket. Bunlar arasında en çok Doğu Avrupa ülkeleri ve Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinin özelleştirme politikalarına sunduğu danışmanlık hizmetleriyle dikkat çekti.¹¹⁹

Bu geçmişiyle Bearing Point, USAID'le 79.583.885\$'lık bir sözleşmenin imzalanmasının ardından Irak'ın da ekonomik geleceğini şekillendirmek için kolları sıvadı. “İşlemsel Faaliyetler” (*Transactional Activities*) ve “Ekonomi Yönetimi

¹¹⁷ Age, 97.

¹¹⁸ Roger Burbach, Jim Tarbell, *Imperial Overstretch: George W. Bush & the Hubris of Empire*, (London, New York: Zed Books, 2004), 177.

¹¹⁹ Bearing Point hakkında daha fazla bilgi için bakınız: <http://en.wikipedia.org/wiki/BearingPoint> [14.07.2008].

Faaliyetleri” (*Economic Governance Activities*) olmak üzere iki farklı kategoride ele alınan sözleşmenin amacının ilk başlığını oluşturan Yürütümsel Faaliyetler’de:

- kredi sağlama,
- yerel, bölgesel ve uluslararası iş ağlarının gelişimi,
- iş faaliyetleri ve stratejilerinin desteklenmesi,
- iş gücü gelişimi ve istihdam sağlanması,
- girişimcilik eğitimi ve gelişimi,
- yerli ve yabancı yatırımları seferber etmek,
- devletin sahip olduğu yatırımların özelleştirilmesi ve
- ticari kapasite gelişimi yoluyla rekabete dayalı bir özel sektör yaratmak” olarak tanımlanmaktadır.

“Ekonomi Yönetimi Faaliyetleri” başlığını taşıyan ikinci bölümde de sözleşmenin amacı “Merkez Bankası ve Finans Bakanlığı da dahil olmak üzere, ekonomik ve finansal politikaları, düzenlemeleri ve yasal reformları şekillendiren ve uygulayan kamu ve özel kurumları desteklemek” olarak belirtilmektedir.¹²⁰ Sözleşmenin amacında da belirtildiği üzere, Merkez Bankası ve Finans Bakanlığı’ndan, iş kültürüne yönelik düzenlemelere kadar bütün Irak’ın ekonomik yapısında köklü değişiklikler öngörülmektedir. Bu değişikliklerin nasıl yapılacağı, hangi aşamalardan geçeceği konusunda da sözleşmenin ilerleyen bölümlerinde önemli ipuçları bulmak mümkün. Buna göre faaliyetler, “Ekonomi Yönetimi”, “Mikro ekonomik Büyümenin Temelleri”, “Özelleştirme”, “Kredi Faaliyetleri” ve son olarak da “Petrol Karşılığı Gıdadan Sonra” başlığını taşıyan beş ana bileşenden oluşan bir programla başlatılacaktı.

“Ekonomi Yönetimi” başlığı altında Bearing Point’in hükümet politikaları, kanunları, düzenlemeleri, ticari ve yatırım faaliyetleri üzerinde etkisi olan kurumları inceleyeceği, elde edeceği sonuçlar doğrultusunda USAID’in de onayını aldıktan sonra, reformlara başlayacağı ve gerekli gördüğü noktalarda sıkı bir işbirliği içerisinde çalışacağı Irak Yönetim Konseyi ve Geçici Koalisyon Yönetimi ile diğer ABD kurumlarına makro ekonomik politikaların yürütülmesinde, başta vergi, para

¹²⁰ “Contract Iraq Economy”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/BearingPoint.pdf>, 24 Temmuz 2004, 4 [13.07.2007].

politikası ve banka reformu olmak üzere, ekonomiyi ilgilendiren her alanda tavsiyelerde bulunmacağı ifade ediliyordu.¹²¹

“Mikro Ekonomik Büyümenin Temelleri” başlığını taşıyan ikinci başlıktaysa, Bearing Point’in öncelikli olarak Irak’taki özel sektörün kapasitesini araştıracağı, iş sahibi olanları ve iş dünyasının önde gelen isimlerini belirleyeceği ifade edilmekteydi. Bu kesimlerin gerek kendi aralarında, gerekse hükümetle ilişkilerinin nasıl olduğunun araştırılacağına da belirtildiği maddede, Bearing Point’in “Rekabet İnisiyatifi” (*Competitiveness Initiative*) adlı bir programı hayata geçirerek, küçük ve orta ölçekli işletmeleri güçlendirerek, istihdam yaratmak, ihracata katılımlarını sağlamak, bölgesel ve uluslararası bir satıcı – alıcı zinciri oluşturmayı hedeflemekte olduğu ifade edilmekteydi.¹²²

Üçüncü madde olarak belirtilen ve Irak’ın “dünya özelleştirme programının” bir parçası olmasında kilit konumda bulunan “Özelleştirme” başlığının altındaysa, Bearing Point’in, gerek Irak Yönetim Konseyi ve Geçici Koalisyon Yönetimi gerekse diğer ilgili ABD kurumlarıyla koordinasyon ve işbirliği içerisinde Irak’ta devlet tekeli altında bulunan işletmelerin satılması için, potansiyel Pazar değerlerinin biçilmesini üstlenmesi öngörülmekteydi. Bu amaçla Bearing Point, ekonomik etki bağlamında bu kurumları büyükten küçüğe göre tasnif edecek, gerekli gördüğü işletmelerin tasfiye edilmesi konusunda Geçici Koalisyon Yönetimine tavsiyelerde bulunacaktı.¹²³ Gelgelelim özelleştirmeye ilgili olarak Bearing Point’in oynayacağı rol bu kadarla sınırlı kalmayacaktı. Buna ek olarak, Bearing Point, USAID’in de onaylayacağı bir özelleştirme programını uygulamaya koyacaktı.¹²⁴ Bu amaçla “stratejik endüstri” olarak tanımlanan gıda ve tarım işleme sanayisinin özelleştirilmesine öncelik verilecekti. Her hangi bir sektörün özelleştirilmesinde, yasal bir engelle karşılaşılması halinde Bearing Point, “yasal reformlar” yapılmasına imkân tanıyacak yardımlarda bulunmak suretiyle, devlet işletmelerinin özelleştirilmesinin önündeki engelleri kaldırmakta rol oynayacaktı.¹²⁵

¹²¹ “Contract Iraq Economy”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/BearingPoint.pdf>, 24 Temmuz 2004, 4 [13.07.2007].

¹²² “Contract Iraq Economy”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/BearingPoint.pdf>, 24 Temmuz 2004, 6 [13.07.2007].

¹²³ “Contract Iraq Economy”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/BearingPoint.pdf>, 24 Temmuz 2004, 6 [13.07.2007].

¹²⁴ “Contract Iraq Economy”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/BearingPoint.pdf>, 24 Temmuz 2004, 7 [13.07.2007].

¹²⁵ “Contract Iraq Economy”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/BearingPoint.pdf>, 24 Temmuz 2004, 7 [13.07.2007].

“Kredi Faaliyetleri” başlığını taşıyan dördüncü başlıktaysa, Bearing Point’in, iki farklı aşamayı yürütmesi öngörülüyordu. Bunlardan ilkinde kredi sağlayabilecek yerel kurumların belirlenmesi hedeflenmekteydi. İkinci aşamada da bu kurumlar aracılığıyla, küçük ve orta ölçekli işletmelere verilecek kredi faaliyetleri geliştirilecekti. Eğer yerel kurumlar, küçük ve orta ölçekli işletmelere kredi vermeye hazır durumda değillerse, Bearing Point, bu grup içerisinde yer alan belirlenmiş alanlardaki küçük ve orta boy işletmelere kredi verme sorumluluğunu üstüne alacaktı.¹²⁶

“Petrol Karşılığı Gıdadan Sonra” başlığını taşıyan beşinci ve son maddede ise, bir nevi sosyal güvenlik ağı oluşturulması öngörülüyordu. Tarım sektörünün gelişiminin desteklenmesi yoluyla yoksul insanlara gıda yardımı yapılması planlanmaktaydı. Ancak bu mekanizmanın nasıl işleyeceği konusunda Bearing Point’le yapılan sözleşmede herhangi bir ipucuna rastlanamamaktadır.¹²⁷

Antonia Juhasz’ın çarpıcı çalışması, “*Bush’un Ajandası: Dünyanın Ekonomik İstilas*”’nda belirttiği üzere, Bearing Point’in Irak ekonomisinde yaratmayı planladığı değişim inanılmaz. Öyle ki, “şirket Irak ekonomisinin tüm sektörlerinde belirgin değişiklikler tanımlıyor, ticaret kurallarından bankacılığa ve yatırım hizmetlerine, kamu hizmetlerinden tarıma, imar ve iskandan basına, seçimlerden hükümet yapısına kadar. Hatta bu politikaları Irak halkına satmak için propaganda araçları bile öneriyor.”¹²⁸ Bu nokta sözleşmede şu sözlerle açık bir şekilde ifade edilmekteydi: “Çabaların işleyen bir pazar ekonomisi için temel yasal çatının oluşturulmasına yönelik olacağının kesinlikle anlaşılması şarttır. Politik koşulların mevcut durumunun bu bölgede yarattığı eşsiz hızlı ilerleme fırsatından yararlanarak, mali, finansal, ticari, hukuki, tüzük reformları ve özelleştirme önerilen reformlardır.”¹²⁹

Peki, Bearing Point, Irak ekonomisinde gerçekleştirmeyi planladığı bu köklü değişimde ne kadar başarılı oldu? USAID’in 20 Eylül 2004’te yayımladığı denetim raporu, işlerin hiç de Bearing Point’in istediği gibi gitmediğini ortaya koyuyor. Raporda, yukarıda adı geçen beş farklı kategori içerisinde toplam otuz sekiz

¹²⁶ “Contract Iraq Economy”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/BearingPoint.pdf>, 24 Temmuz 2004, 7 [13.07.2007].

¹²⁷ “Contract Iraq Economy”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/BearingPoint.pdf>, 24 July 2004, 7 [13.07.2007].

¹²⁸ Antonia Juhasz, **Bush’un Ajandası: Dünyanın Ekonomik İstilas**, Çev.Selim Yeniçeri, (İstanbul: Koridor Yayıncılık, 2006), 212.

¹²⁹ **Age**, 212.

faaliyetin planlandığı, bunların sadece on tanesinin tamamlanabildiği, ki bu on proje arasında devlet tekelinde bulunan işletmelere değer biçilmesi, on iki ticari kanun tasarısının hazırlanması ve bütçe planlama sürecinin tamamlanması gibi Irak ekonomisinin dönüşümünde kilit konumda bulunabilecek unsurlar da yer almaktaydı, altı tanesinin iptal edildiği, yirmi iki tanesinin ise 31 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla henüz uygulama aşamasında olduğu belirtilmekteydi.¹³⁰ Aynı raporda, faaliyetlerin planlanan süre zarfında tamamlanamamış olmasında iki önemli etkenin rol oynadığı tespiti yapılmaktaydı. Bunlardan ilki için yapılan açıklamada USAID'in bu programın yönetiminde kısıtlı bir rolü olduğu ifade edilerek, bir nevi günah çıkartılmaktaydı. Bunu takip eden cümlede de, USAID'in ilgili ülkenin kendi kendisini yönetebilmesi için, kapasitesini ve kendisine yeterliliğini arttırabilecek perspektiflere odaklandığı, oysa Geçici Koalisyon Yönetimi'nin, yönetimi Irak hükümetine devretmek için kısa vadeli konulara öncelik verdiği belirtilerek, konunun çözümü Geçici Koalisyon Yönetimi'ne havale edilmekteydi.¹³¹ Bununla birlikte, Antonia Juhasz'ın da belirttiği gibi, Bearing Point, Irak ekonomisinin yeniden yapılandırılmasında USAID'e "teknik yardım" sağlamakla yükümlüydü¹³² ve dolayısıyla Irak'taki faaliyetlerin başarıya ulaşmasında USAID'e önemli görevler düşmekteydi. Ancak raporda USAID'in programın yürütülmesinde kısıtlı bir rolü olduğu belirtilirken, bu nokta tamamen göz ardı edilmekteydi. Bu, ileride daha detaylı olarak ele alınacağı üzere, 2004 yılında James Baker önderliğinde oluşturulan Irak Çalışma Grubu'nun (*Iraq Study Group*) raporunda belirtildiği "hangi birimin hangi faaliyetten sorumlu olduğu belli değil" yönündeki eleştirilerin de ne denli yerinde bir tespit olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır.¹³³

Öte yandan, USAID'in raporunda Bearing Point'in faaliyetlerinde aksama ve gecikmelere neden olan diğer etken de şöyle ifade ediliyordu: "Bearing Point'in karşılaştığı diğer zorluk, başlangıçta beklenenden çok daha kötü olan Irak'taki güvenlik durumuydu. Bu olumsuz çalışma koşullarında, Bearing Point'in ekonomik reform programındaki faaliyetleri uygulama kabiliyeti oldukça sınırlıydı. Bu, bazı

¹³⁰ Audit of USAID, "Iraq's Economic Reform Program", Audit Report No: E- 266 – 04 – 004 – P September, 20, 2004, <http://www.usaid.gov/oig/public/fy04rpts/e-266-04-004-p.pdf>, 20 Eylül 2004, 7 [13.8.2007].

¹³¹ Audit of USAID, "Iraq's Economic Reform Program", Audit Report No: E- 266 – 04 – 004 – P September 20, 2004, <http://www.usaid.gov/oig/public/fy04rpts/e-266-04-004-p.pdf>, 20 Eylül 2004, 7 [13.8.2007].

¹³² Juhasz, *age*, 210.

¹³³ James A. Baker and Lee H. Hamilton (Co - chairs) **The Iraq Study Group Report: The Way Forward – A New Approach**, (New York: Vintage Books, 2006), 25.

Ayrıca bakınız: http://www.usip.org/isg/iraq_study_group_report/report/1206/index.html [17.12.2007].

faaliyetlerin iptal edilmesine ve pek çok faaliyetin de uygulanmasında gecikmelere neden oldu.”¹³⁴

Rapordaki bu ifadeler de Beyaz Saray’ın Irak’a karşı girişilecek bir askeri harekâta sosyolojik, ekonomik ve siyasi pek çok veriyi göz ardı ettiğini ortaya koyuyor. Buna rağmen, başka bir şirketin ya da kurumun bu batağa saplanmak istemeyeceği düşüncesinden olsa gerek, raporun yayımlanmasının ardından Bearing Point’in sözleşmesi, üç yıl daha uzatıldı.

5.2 Bremer Emirleri: Taşlar Yerinden Oynuyor

Öte yandan ORHA’nın yerini alan Geçici Koalisyon Yönetimi de boş durmuyordu. Bearing Point’in Irak’ta yapmayı planladığı “ekonomik reform” için yasal zemin, Geçici Koalisyon Yönetimi Başkanı L. Paul Bremer’in “Meşhur Emirleriyle” sağlanmış oldu. 16 Mayıs 2003’ten 28 Haziran 2004’e kadar toplam yüz emir çıkaran Bremer, Irak’taki sosyal, ekonomik ve siyasi yaşama dair yeni düzenlemeler getiriyor ve bu sayede Irak toplumunun “dünya özelleştirme programına” uyum sağlayabilmesi için gerekli temelleri atıyordu.¹³⁵

Bremer’in emirlerinin dikkat çeken en önemli noktası, Lahey Tüzüğü’nde zorunlu kılınan işgalci gücün yerel halkın yaşamını olağan şekilde sürdürmesine imkan verecek elektrik, su, sağlık gibi hizmetleri hayata geçirmekten çok, Irak toplumunun köklü bir dönüşümünü hedef almasıydı. Antonia Juhasz’ın da belirttiği gibi, 1971’de kabul edilen Trafik Kanunu’nun yerini alan 20 Mayıs 2004 tarih ve 86 sayılı emir gibi yolları, şeritleri, araba renklerini seçme özgürlüğünü düzenleyen emirler dayatıcı olsa bile, genel olarak zararsızdı. Ancak Bremer’in tüm emirleri için aynı ifadeyi kullanabilmek mümkün değil. Örneğin 16 Mayıs 2003’te kabul edilen “Irak Toplumunun DeBaasifikasyonu” (*De-Ba’athification of Iraqi Society*) adını taşıyan 1 sayılı emirde Bremer, Irak halkının Baas Partisi iktidarı sırasında büyük ölçekli insan hakları ihlalleriyle yüzyüze geldiğini belirtiyor ve Irak toplumu için Baas Partisi’nden daha büyük bir tehdit olmadığını ifade ettikten sonra alınan kararı açıklıyordu. Buna göre, Baas Partisi’ne üye bölgesel komuta, şube ve bölüm üyeleri,

¹³⁴ Audit of USAID, “Iraq’s Economic Reform Program”, Audit Report No: E- 266 – 04 – 004 – P September 20, 2004, <http://www.usaid.gov/oig/public/fy04rpts/e-266-04-004-p.pdf>, 20 Eylül 2004, 8 [13 Ağustos 2007].

¹³⁵ Bremer Emirlerinin tamamı için bakınız: <http://www.iraqcoalition.org/regulations/index.html#Regulations> [5.2.2008].

üst düzey parti üyeleriyle birlikte işgal ettikleri mevkilerden atılmakla kalmıyor, aynı zamanda bundan sonra herhangi bir kamu kurum ya da kuruluşunda çalışmaktan da men ediliyorlardı.¹³⁶ Aynı emirde, her bakanlık ve hastane ile üniversite gibi diğer kurumlarda en üst üç mevkiyi işgal edenlerin Baas Partisi ile bir ilişkilerinin olup olmadığının tespit edilebilmesi için sorgulanacakları, Parti'yle bir bağlarının tespit edilmesi halinde, gözaltına alınacakları ifade ediliyordu.¹³⁷ Saddam Hüseyin'in resim ve posterleriyle Baas Partisi amblemlerinin asılması da aynı emirle yasaklanıyor ve Parti'nin üst düzey yöneticilerinin yakalanmasına yardım edenlere ödül verileceği ilan ediliyordu.¹³⁸ Bu karar aralarında profesörlerin, doktorların, öğretmenlerin, mühendis ve bilim adamlarının da bulunduğu Irak toplumunun yaklaşık 150.000 kişiye tekabül eden en elit, en kalifiye kadrolarını ekonomik yaşamdan tasfiye etti.¹³⁹ *Zümrüt Şehir* adlı eserinde Rajiv Chandrasekaran, Bremer'in, görevi devraldığı Jay Garner ve diğer bazı üst düzey Koalisyon Geçici Yönetimi personelinin emrin yumuşatılması yolundaki tavsiyelerini göz ardı ederek, bu haliyle yayınlanmasında ısrar ettiğini belirtmekte.¹⁴⁰ Gazeteci Patrick Cockburn, Irak'ta yaptığı incelemeler sonrasında kaleme aldığı *the End of Iraq* adlı eserinde, Irak halkının neden Baas Partisi'ne üye olduğunu ve Koalisyon Geçici Yönetimince alınan bu kararın halkı nasıl zor durumda bıraktığını çarpıcı bir şekilde yansıtıyor. Örneğin bir öğretmen olan Seyit Şamsadani, işini kaybetmemek için Baas Partisi'ne üye olmak zorunda kaldığını, kendisi gibi en az beş yüz bin Kürt'ün bulunduğunu ifade etmekteydi. Kamyon şoförü olan bir başka Kürt Abdulkasım Kasım da, kontrol noktalarında durdurulup aranmamak için, Baas Partisi'nden üyelik belgesi almak zorunda kaldığını belirtmekteydi.¹⁴¹ Dolayısıyla Baas Partisi'ne üyelik, ülkedeki tüm etnik grupların gerek işlerini kaybetme korkusuyla, gerekse engellerle karşılaşmamak adına sıklıkla başvurdukları bir yöntemdi ve Bremer, bunu anlayabilecek bilgi ve

¹³⁶ Paul Bremer, "Coalition Provisional Authority Order No: 1", http://www.iraqcoalition.org/regulations/20030516_CPAORD_1_De-Ba_athification_of_Iraqi_Society_.pdf, 16 Mayıs, 2003, 1 [5.2.2008].

¹³⁷ Paul Bremer, "Coalition Provisional Authority Order No: 1", http://www.iraqcoalition.org/regulations/20030516_CPAORD_1_De-Ba_athification_of_Iraqi_Society_.pdf, 16 Mayıs, 2003, 1 [5.2.2008].

¹³⁸ Paul Bremer, "Coalition Provisional Authority Order No: 1", http://www.iraqcoalition.org/regulations/20030516_CPAORD_1_De-Ba_athification_of_Iraqi_Society_.pdf, 16 Mayıs, 2003, 2 [5.2.2008].

¹³⁹ "Coalition Provisional Authority Order Number 1: De-Ba'athification of Iraqi Society", http://www.iraqcoalition.org/regulations/20030516_CPAORD_1_De-Ba_athification_of_Iraqi_Society_.pdf, 16 Mayıs 2003, 1 [5.2.2008].

¹⁴⁰ Rajiv Chandrasekaran, *Zümrüt Şehir: Amerikalıların Bağdat'taki Saltanatı*, Çev. Yeşim Tandoğan, (Ankara: Destek Yayınları, 2007), 89.

¹⁴¹ Cockburn, *age*, 60.

birikime sahip değildi. Elbette kararın yarattığı önemli sorunlar baş göstermekte gecikmedi. Kerkük'ün Havaiya İlçesi'nin Belediye Başkanı, kararın alınmasının ardından, hastanede çalışan doktorların neredeyse tamamının Baas Partisi üyesi oldukları için, işten ayrılmak zorunda kaldıklarını, bunun da hastaneyi kapanma noktasına getirdiğini itiraf etmekteydi.¹⁴²

Bir hafta sonra, yani 23 Mayıs 2003'de kabul edilen “Kuruluşların Tasfiyesi” (*the Dissolution of Entities*) başlığını taşıyan 2 numaralı emir de, en az bir numaralı emir kadar radikaldi. İki numaralı emriyle Bremer, Irak Savunma Bakanlığı, Irak Enformasyon Bakanlığı, Askeri İşlerden Sorumlu Devlet Bakanlığı, Irak İstihbarat Servisi, Ulusal Güvenlik Bürosu, Ulusal Güvenlik Müdürlüğü, Özel Güvenlik Örgütü, Irak kara, deniz ve hava kuvvetleri ile Cumhuriyet Muhafızları, Özel Cumhuriyet Muhafızları, Saddam Fedaileri Grubu ve diğer tüm paramiliter grupların feshedildiğini,¹⁴³ bu kurumlara ait tüm malların Koalisyon Geçici Yönetimi'nce Irak halkı adına ve Irak halkına fayda sağlayacak şekilde kullanılmak üzere teslim alındığını bildiriyordu.¹⁴⁴ Görevlerine son verilenlere Koalisyon Geçici Yönetimi'nin belirleyeceği miktarda bir tazminat ödeneceğinin belirtildiği aynı emirde, askere alma işleminin süresiz olarak durdurulduğu, yeni dönemle birlikte askerlik hizmetlerinin nasıl işleyeceğine özgür Irak'ın kendisinin karar vereceği ilan ediliyordu.¹⁴⁵

Bu karar, işsizlik oranının zaten % 50'leri aştığı bir dönemde yarım milyon Iraklının daha işsizler ordusuna katılması anlamına geliyordu.¹⁴⁶ ABD işgali, nüfusun % 20'sini oluşturan fakat ülke İngiliz işgalinden çıktığından beri yönetimi elinde bulunduran Sünniler için zaten kabul edilemezdi. Nüfusun % 60 gibi önemli bir oranını oluşturan Şiiler ise, 1991'de Başkan George Walker Herbert Bush'un, Irak'taki tüm etnik grupları Saddam yönetimine karşı ayaklanmaya çağırması ve ardından gelişen olaylarda Irak Ordusu'nun ayaklanmayı bastırmasına Beyaz Saray'ın seyirci kalmasından ötürü Irak'taki ABD varlığına şüpheyile

¹⁴² Cockburn, *age*, 71.

¹⁴³ Paul Bremer, “Coalition Provisional Authority Order No 2”, http://www.iraqcoalition.org/regulations/20030823_CPAORD_2_Dissolution_of_Entities_with_Annex_A.pdf, 23 Mayıs 2003, 4 [5.2.2008].

¹⁴⁴ Paul Bremer, “Coalition Provisional Authority Order No 2”, http://www.iraqcoalition.org/regulations/20030823_CPAORD_2_Dissolution_of_Entities_with_Annex_A.pdf, 23 Mayıs 2003, 1 [5.2.2008].

¹⁴⁵ Paul Bremer, “Coalition Provisional Authority Order No 2”, http://www.iraqcoalition.org/regulations/20030823_CPAORD_2_Dissolution_of_Entities_with_Annex_A.pdf, 23 Mayıs 2003, 2 [5.2.2008].

¹⁴⁶ Juhasz, *age*, 218.

yaklaşmaktaydı. Bremer'in 2 numaralı emri, Irak toplumunda öyle büyük bir kaosa neden oldu ki, sonunda Bremer, 7 Ağustos 2003'te, "Yeni Bir Irak Ordusu" kurma kararını veren 22 numaralı emri yayımlamak zorunda kaldı.¹⁴⁷ Ancak Çatışma Sonrası Yeniden Yapılanma Projesi'nde görevli araştırmacı Bathsheba N. Croker'in de belirttiği üzere, Bremer Irak Ordusu'nun lağvedilmesinin büyük bir hata olduğunu geç de olsa anlayarak yeni bir ordu kurulması için 22 sayılı emri yayımladıysa da, bu karar Irak'taki pek çok grup tarafından "ulusal saygınlığın aşağılanması" olarak algılandı ve ABD'ye duyulan öfkeyi körükledi.¹⁴⁸ Bremer'in göreve gelmesinin üzerinden daha bir ay bile geçmeden Irak'taki tüm etnik grupların sosyo – ekonomik durumlarını olumsuz yönde etkileyen böyle iki emir çıkarması, olsa olsa Bağdat'taki ABD kadrosunun bölge hakkında ne kadar bilgisiz olduğunu ortaya koymaktadır. İşgalin üzerinden beş yıl geçmesine rağmen, Bremer'in bu emri hala çok tartışılmakta. Bremer anılarında emri Douglas Feith'ten aldığını ve bir an önce ilan etmesini istediğini belirtiyor. Ancak 7 Eylül 2007'de Fred Kaplan imzasıyla yayımlanan bir makaleye bakılacak olursa, emri hazırlayan Feith değildi. O da emri Savunma Bakanı Yardımcısı Paul Wolfowitz'den almıştı. Ancak emri yazan Wolfowitz de değildi. Savunma Bakanı Rumsfeld ise emrin başka bir yerden geldiğini belirtiyor. Kaplan'ın tahminlerine göre emir Başkan Yardımcısı Dick Cheney'den geldi. Kaplan'a göre Cheney'ye bu fikri verense Washington'da son derece etkili bir isim olan Iraklı sürgün Ahmet Çelebi'den başkası değildi. Kaplan'a göre Çelebi, iki konuya odaklanmıştı: Saddam Hüseyin'in devrilmesinin ardından Baas Partisi yandaşlarını Irak siyasi yaşamı ve toplumunun her kesiminden tasfiye etmek ve yeni bir Irak Ordusu kurmak. Kaplan'a göre, Bremer'in 1 ve 2 sayılı emirleri, Çelebi'nin bu iki gündemiyle bütünüyle uyuşuyordu.¹⁴⁹

Bremer'in uygulamaya koyduğu bir başka önemli karar da 7 Haziran 2003'te çıkardığı ve 24 Şubat 2004'te 54 sayılı emirle değiştirilen Serbest Ticaretin Özgürleştirilmesi Politikası (*Trade Liberalization Policy*) adını taşıyan 12 sayılı emriydi. Irak'ın yeniden yapılandırılmasında ve serbest piyasa ekonomisini geliştirmesinde uluslararası ticaretin kilit bir konumda olacağının belirtildiği emirde, her türlü tarife, gümrük vergisi, lisanslama ücretinin ve Irak'a giren ya da çıkan tüm

¹⁴⁷ Juhasz, *age*, 220.

¹⁴⁸ Bathsheba N. Croker, "Checking the Rising Tide: Anti – Americanism in Iraq and the Future of the US – Iraq Relationship", **Iraq: Reconstruction and Future Role**, Ed. Deborah Watson, (Abu Dhabi: The Emirates Center for Strategic Studies and Research, 2004), 50.

¹⁴⁹ Fred Kaplan, "Who Disbanded the Iraqi Army?", <http://www.slate.com/id/2173554/pagenum/all/> 7 Eylül 2007 [11.07.2008].

mallar için benzeri ticari sınırlamaların 31 Aralık 2003 tarihine kadar kaldırıldığı duyurulmaktaydı.¹⁵⁰ Bu emirle Bremer, Irak'ın "Serbest Ticaret Politikasını" belirledi. Bu emirle, ithal ve ihraç ürünleri üzerindeki tüm vergiler, gümrük işlemleri ve lisans ücretleri kaldırıldı.¹⁵¹ Bu maddeyle, Irak ekonomisini yabancı rekabetten korumayı amaçlayan tüm uygulamalar bir kalemde siliniyor ve Pazar savunmasız kalıyordu. Böylelikle orta ve küçük ölçekli işletmeler, ülkeye giren ucuz yabancı ürünlerle rekabet edemez hale geldi. 1950'den beri zaten kendi kendisine yeterli olmakta güçlük çeken ve özellikle son on yılda uygulanan yaptırımlarla ekonomisi çökme noktasına gelen Irak için bu emir, ekonominin başta ABD kökenliler olmak üzere, çok uluslu şirketlerin eline geçmesi demekti. Nitekim kararın hemen ardından, ABD kökenli buğday ihracatçıları ülkeye akın etti. Baas Partisi yönetiminin son zamanlarında tarım sektörüne yapılan köklü yatırımlar sayesinde tohum, gübre, böcek ilacı, traktör gibi tarım ürünlerini pazarın dörtte biri fiyatına alan köylü, yeni dönemde başta tahıl olmak üzere, ABD'den gelen ürünlerle rekabet edemez oldu. Geçici Koalisyon Yönetimi'nin tarımdan sorumlu üst düzey yöneticilerinden Trevor Flugge'ye göre, geçmişteki uygulamalar, tamamen yanlıştı. Asıl yapılması gereken, sadece teknoloji ve eğitim konusunda yardım sunmaktı ve yeni hükümetin de yaptığı buydu. Gerisiyse tamamen "pazarın işiydi".¹⁵² Emir 12'nin Irak halkı üzerindeki etkisini tahmin etmek zor değil. Örneğin yaşamını sebze satıcısı olarak kazanan Ebu Ahmed el – Hadisi, bağımsız bir gazetecinin Irak'taki ekonomik yaşamı nasıl değerlendirdiği yönündeki soruya şöyle cevap vermekten alamıyordu kendisini:

"Ekonomik durum artık çok kötü. Gaz ve yiyecek fiyatları tırmanıp duruyor. Daha fazla para kazansak bile, her şey daha da pahalılaşıyor. Saddam döneminde satmak için kendi sebzemizi yetiştirdik. Ama şimdi Irak dışından o kadar çok geliyor ki, hepsini daha ucuza satmak zorunda kalıyoruz. Bu yüzden şimdi daha az kazanıyorum ve bakmam gereken dokuz kişilik bir ailem var. Hayat bizim için çok zorlaştı."¹⁵³

Koalisyon Geçici Yönetimi'nin Irak'taki Belirli Misyonlar ve Personel (Certain Missions and Personnel in Iraq) başlığını taşıyan 17 numaralı emir ile Koalisyon Geçici Yönetimi personeli, Yönetim'in sahip olduğu her türlü mülk, fon ve uluslararası danışmanlıklar Irak yasal sisteminden muaf tutuluyordu.¹⁵⁴ Ancak emrin Irak yasal sistemi dışında tuttuğu tüm gruplar bu kadarla sınırlı değildi. Buna

¹⁵⁰ Paul Bremer, "Coalition Provisional Authority Order No 12", <http://www.iraqcoalition.org/regulations/CPAORD12.pdf>, 7 Haziran 2003, 1 [5.2.2008].

¹⁵¹ Juhasz, *age*, 221.

¹⁵² Juhasz, *age*, 222.

¹⁵³ Juhasz, *age*, 222.

¹⁵⁴ Paul Bremer, "Coalition Provisional Authority Order No 17", http://www.iraqcoalition.org/regulations/20040627_CPAORD_17_Status_of_Coalition_Rev_with_Annex_A.pdf, 27 Haziran 2004, 4 [5.2.2008].

ek olarak Irak'ın yeniden inşasında görev alan şirketler ve personelleri de Irak yasal sistemine tabi tutulma yükümlülüğünden kurtuluyorlardı.¹⁵⁵ Gelgelelim emrin daha ilginç bir yanı vardı: Bu emirle birlikte, yabancı firmalar tüm gelir, şirket ve satış vergilerinden muaf oluyorlardı.¹⁵⁶ Dolayısıyla bu emirle sadece Koalisyon Geçici Yönetimi personeline ve Irak'ta faaliyet gösteren şirketlere dokunulmazlık sağlanmış olmuyor aynı zamanda şirketlerin Irak'taki faaliyetlerinde vergi muafiyeti getirilerek, mümkün olan en yüksek karı elde etmelerinin yolu açılıyordu. Dahası Iraklı yetkililerin yabancı şirketlerin araçlarını inceleme, lisans veya ruhsat ücreti isteme hakları ellerinden alınıyor, işgal güçlerinin uçaklarında inceleme yapma hakları bulunmadığından, ülkeye neyin girip neyin çıktığını bile bilemiyorlardı. Dolayısıyla bu emri, tüm vahşetiyle hortlayan bir neo – kolonyalizmin bariz bir göstergesi olarak yorumlamak, abartı olmayacaktır.

Bremer'in yayımladığı bu emirler arasında, Antonia Juhasz'ın da belirttiği gibi, özellikle bir tanesi derinlemesine irdelenmeyi hak ediyor. 19 Eylül 2003'te çıkartılan “Yabancı Yatırım” (*Foreign Investment*) başlığını taşıyan 39 sayılı emirle Bremer, Irak toplumunda taşları asıl yerinden oynatan hamleyi yaptı. Amacının, “yabancı yatırımcıların, Irak'taki haklarını ve mülkiyetlerini koruyarak yabancı yatırımı teşvik etmek ve ilgili saydam süreçleri düzenlemek yoluyla Irak halkının refah ve çıkarını korumak ve geliştirmek olduğu” vurgulanan metinde, bu emrin bundan önceki yabancı yatırım kanunlarının yerini aldığı da özellikle belirtiliyordu.¹⁵⁷ Son derece hüsnüniyetle kaleme alınmış izlenimi vermekle birlikte, 39 sayılı emrin, ABD'nin Irak'ta neyi amaçladığını net bir şekilde gözler önüne seren birkaç çarpıcı noktası bulunmaktaydı. Buna göre, Irak'taki tüm kamu kurum ve kuruluşlarının özelleştirilmesi, Irak sermayesiyle yürütülen işletmelerin yabancı sermayeye devri, yasal anlaşmazlıklarda Irak mahkemeleri yerine uluslararası mahkemelere başvurulması, yabancı yatırımcıların Iraklılarla eşit şartlarda yatırım yapabilmeleri ve hepsinden önemlisi Irak'a yapılan yatırımlardan elde edilen karın, istenildiği anda

¹⁵⁵ Paul Bremer, “Coalition Provisional Authority Order No 17”, http://www.iraqcoalition.org/regulations/20040627_CPAORD_17_Status_of_Coalition_Rev_with_Annex_A.pdf, 27 Haziran 2004, 5 [5.2.2008].

¹⁵⁶ Paul Bremer, “Coalition Provisional Authority Order No 17”, http://www.iraqcoalition.org/regulations/20040627_CPAORD_17_Status_of_Coalition_Rev_with_Annex_A.pdf, 27 Haziran 2004, 10 [5.2.2008].

¹⁵⁷ “Coalition Provisional Authority Order Number 39”, http://www.iraqcoalition.org/regulations/20031220_CPAORD_39_Foreign_Investment_.pdf, 19 Eylül 2003, 2 [5.2.2008].

yurtdışına çıkartılmasına olanak veren sermayenin sınırsız kullanımı gibi düzenlemeler getirilmekteydi.¹⁵⁸

Bu noktaları biraz daha detaylı irdelemekte fayda var. Buna göre, tıpkı Bearing Point'in projesinde olduğu gibi, Bremer'in otuz dokuz sayılı emri de Irak'taki devlet tekeli altında bulunan işletmelerin özelleştirilmesini şart koşmaktaydı. Emirde, özelleştirilmeye tabi tutulacak sektör konusunda herhangi bir sınırlama olmadığı özellikle vurgulanmaktaydı.¹⁵⁹ İlginç olan nokta ise, Geçici Koalisyon Yönetimi'nin Bearing Point'in başlatmış olduğu değer biçme sürecini dikkate almayarak, kendisinin Irak'taki devlet işletmeleri için ayrı bir değer biçme süreci başlatmış olmasıydı. Geçici Koalisyon Yönetimi tarafından yapılan bu değer biçmelerin sonuçları ve Irak'taki iş olanakları hakkında gerekli bilgiler, Birleşik Devletler Ticaret Bakanlığı'nın sayfasında yer almaktadır.¹⁶⁰ Maddenin dikkat çeken bir diğer önemli noktası da Irak sermayesiyle yürütülmekte olan faaliyetlerin yabancı sermayeye devredilmesi idi. Bu emirle Bremer, başta ABD şirketleri olmak üzere, yabancı sermayenin Irak'ta istediği gibi cirit atmasını sağlayan düzenlemeyi hayata geçiriyordu. Ancak emir bununla sınırlı kalmıyordu. Aynı maddeyle yabancı yatırımcıların, istedikleri anda hiçbir gecikme yaşamadan paralarını çekip, Irak'a tek sent bile bırakmadan ülkeden ayrılma hakkı da garanti altına alınıyordu.¹⁶¹ Diğer bir deyişle, Irak'ın yeniden inşasında önemli sözleşmelere imza atıp, çok ciddi paralar kazanan Chevron, Haliburton, Bechtel gibi önde gelen ABD şirketleri, bu emir sayesinde, istedikleri anda Irak'taki tüm yatırımlarını durdurup paralarını geri çekme hakkına sahip oluyorlardı. Ayrıca yabancı yatırımcı, Irak'ta yürüttüğü faaliyetler sırasında Iraklı bir kurum, şirket ya da bireyle ihtilafa düşerse, konu Irak mahkemelerinde değil, uluslararası mahkemelerde görüşülecek ve karara bağlanacaktı. Diğer bir deyişle, yabancı yatırımcının ülkesinde yaptığı faaliyetlerden zarar gören bir Iraklı'nın, bu şirketi Irak mahkemelerine dava etme hakkı bulunmamaktaydı.

¹⁵⁸ "Coalition Provisional Authority Order Number 39", http://www.iraqcoalition.org/regulations/20031220_CPAORD_39_Foreign_Investment_.pdf, 19 Eylül 2003, 4 [5.2.2008].

¹⁵⁹ "Coalition Provisional Authority Order Number 39", http://www.iraqcoalition.org/regulations/20031220_CPAORD_39_Foreign_Investment_.pdf, 19 Eylül 2003, 3 [5.2.2008].

¹⁶⁰ Bakınız, <http://www.buyusa.gov/iraq/en/doingbusiness.html>

¹⁶¹ "Coalition Provisional Authority Order Number 39", http://www.iraqcoalition.org/regulations/20031220_CPAORD_39_Foreign_Investment_.pdf, 19 Eylül 2003, 4 [5.2.2008].

Öte yandan ekonomik yaşamda bu denli köklü değişiklikler yapılırken, bankaların bu değişimden nasibini almaması beklenemezdi. Nitekim Bremer, otuz dokuz sayılı emirle aynı gün, yani 19 Eylül 2003'te yayımladığı 40 sayılı emri ile bu alanda da yeni düzenlemeler getiriyordu. Bu emirle birlikte, Irak bankalarının tamamı, yabancı sermayeye açıldı. Başlangıçta yabancı sermaye, Irak bankalarının sadece % 50'lik hissesini satın alma hakkına sahipken, 6 Haziran 2004'te çıkartılan 94 sayılı emirle Bremer, yabancı sermayenin Irak bankalarının tamamını, yani % 100'ünü satın almasına olanak veren yeni bir düzenleme yaptı. Diğer bir deyişle, Irak hükümeti, Irak bankalarının ne kadarını yabancı sermayenin alabileceği konusunda söz söyleme hakkını kaybetmekteydi. Dikkat çeken bir başka nokta da, yabancı sermayeli bankaların karsız olarak değerlendirdiği grup ve bölgeler için Irak bankalarının hizmet sağlaması karşılığında vergi indirimi başta olmak üzere, diğer destekleyici tüm önlemlerden mahrum bırakılmasıydı.¹⁶² Emrin yayımlanmasının ardından, İngiliz HSBC Bankası, Irak'ın Dar El Salam Investment Bankası'nın % 70'lik hissesini satın alarak, bankacılık sektöründe “yeni dönemi” başlatan hamlelerden birisini yaptı. Bunu, ABD'nin en büyük ikinci bankası olan JP Morgan Chase'in Trade Bank'ı işletmek için anlaşma yapması izledi.¹⁶³ Gelgelelim bu sadece bir başlangıçtı ve kısa süre içerisinde Irak'taki yabancı sermayenin satın aldığı bankaların sayısı çoğaldı. Yine ABD kökenli bir banka olan Standard Chartered, National Bank of Kuwait, Basrah Private Bank for Investment, Commercial Bank of Iraq, Al – Warka Investment Bank, Credit Bank of Iraq bunlardan sadece birkaçı.¹⁶⁴ 20 Mart 2004'te de Bremer, Irak'taki kamu kurumlarında hangi Iraklı'nın çalışıp, hangisinin çalışamayacağına karar verme yetkisini Geçici Koalisyon Yönetimi'ne devreden 62 sayılı emrini yayımladı. *De – Ba'athification* sürecinin bir parçası olarak da değerlendirilebilecek olan bu emir, “demokratik düzene ve Irak'ta kurulmuş kanunlara karşı gelen politik felsefeleri veya yasal doktrinleri savunanları”, diğer bir deyişle, işgali ve işgal sonrasında kurulan ABD yönetimini tanımayan herkesi kapsamaktaydı. 62 sayılı emir, 28 Haziran 2004'te yönetimin Iraklılara devredilmesinden sonra, yürürlükte kalan sayılı emirlerden birisi olması hasebiyle de ayrı bir öneme sahip.

¹⁶² Juhasz, *age*, 225.

¹⁶³ Juhasz, *age*, 225.

¹⁶⁴ Irak'ta yabancı sermayeyle faaliyetlerini sürdüren bankaların adları ve genel bilgiler için bakınız:

“Iraqi Private Banks Authorized to Conduct International Payments, Remittances and Letters of Credit”, http://www.iraqcoalition.org/economy/iraq_private_banks.html, 27 Nisan 2004 [16.02.2008].

75 sayılı emirle de Bremer, beş yıllık bir süre için, her bakanlıkta karar verme pozisyonlarına ABD temsilcilerinin getirilmesini şart koşuyordu. Böylelikle, bu ana kadar atılan adımların geriye alınmasını engellemeyi ve hatta daha ileri götürmeyi garanti altına alıyordu. Diğer bir deyişle, ülke üzerindeki ABD hâkimiyetini, kalıcı kılma yolunda atılmış, kilit konumda bulunan kararlardan birisiydi.¹⁶⁵

Yönetimi Iraklılara devretmeye az bir zaman kala, 7 Haziran 2004'te çıkartılan 97 sayılı emir, yedi kişilik bir komisyon kurulmasını, bu komisyon sayesinde seçimlere katılacak adayların denetlenmesini öngörüyordu.¹⁶⁶ Son derece muğlâk olan bu emir, Bush yönetiminin seçimlere katılmasını istemediği tüm kişi ve gruplara “terörü desteklediği”, “demokratik Irak toplumunun temellerini oyduğu” gibi gerekçelerle uygulanabilirdi. Diğer bir deyişle, bu maddeyle Bremer, seçimlere kimlerin katılabileceği konusunda karar verme yetkisini elinde bulundurmuş oluyordu. Böylelikle Bremer, 19 Mayıs 2004'te Başkan Bush'un kendisine söylediği, “Irak'ı özgürleştirdiği için Amerikan halkına teşekkür edecek birisinin seçilmesi önemli. En azından minnettar olacak birisi olmalı”¹⁶⁷ sözlerine uymayan adayları eleme hakkını elde ediyordu.

Bremer'in 100 sayılı emri ki, son emridir, yönetimi Iraklılara devrettiği 28 Haziran 2004'te yayımlandı. Buna göre görevde kaldığı süre içerisinde Bremer tarafından çıkartılan ve bazılarında değişiklikler yapılan bu emirler, yönetimi devralan Dr. Iyad Allawi hükümeti tarafından uygulanacaktı. Ancak yönetimin Iraklılara devriyle Bremer döneminin kapandığını sanmak yanıltıcı olur. Çünkü bu emirler, 15 Ekim 2005 tarihinde “Irak Kanunları” olarak kabul edildi ve yeni Anayasa oldu.¹⁶⁸

Bearing Point'in ve Bremer'in Irak'ta uygulamaya koyduğu bu programlardan anlaşılabilceği üzere, ABD'nin Irak Savaşının petrolden çok daha derin bir boyutu vardı ve bu oyunun sahnelenmesi aşamasında, petrol fazlasıyla gölgede kalmaktaydı. Nitekim gerek Bearing Point'in gerekse Geçici Koalisyon Yönetimi'nin Irak'ta yaptıkları ya da yapmaya çalıştıkları değişikliklerden bir tanesi bile Irak'ın zengin petrol kaynaklarının yönetimiyle alakalı değildi. Aslında ABD'nin yapmaya çalıştığı bundan çok daha büyük bir hamleydi: Irak halkının içinde yaşadığı ekonomik düzeni değiştirerek, toplumun düşünce yapısını, günlük alışkanlıklarını, ekonomik

¹⁶⁵ Juhasz, *age*, 227.

¹⁶⁶ Juhasz, *age*, 228.

¹⁶⁷ Galbraith, *age*, 142.

¹⁶⁸ Ghalli Hassan, “Iraq's New Constitution”,

<http://www.globalresearch.ca/index.php?context=viewArticle&code=HAS20050817&articleId=837>, 17 Ağustos 2005 [14.07.2008].

ilişkilerini yeniden şekillendirerek geriye dönüşü olmayan yeni bir dönem başlatmak, “toplumu kendi imajlarına göre yeniden yapılandırmak.” Doğal olarak, böylesi köklü bir dönüşüm, Irak petrolünün akacağı yönü de belirleyecekti. Dolayısıyla, bu satırlardan petrolün Irak Savaşı’na giden yolda rol oynamadığı anlamı çıkartılmamalı. Çalışmanın başında da belirtildiği üzere, petrol savaşa giden yolda üzerinde durulabilecek önemli nedenlerden birisiydi. Ancak pek çok çalışmanın iddia ettiğinin aksine, petrolün en önemli neden olmadığını ABD’nin bizzat kendi birimleri aracılığıyla Irak’ta uyguladığı politikalar ortaya koymaktadır. Nitekim aşağıda da görüleceği üzere, Irak’ın yapılanması sürecine katılan ABD şirketleri, Beyaz Sarayla yaptıkları sözleşmelerde, petrolden elde edebilecekleri geliri aratmayan maddelere imza attilar.

5.3 Şirketler İşbaşında: Irak “Yeniden İnşa Ediliyor”

Irak’ın yeniden inşası, ABD’nin Irak politikasını konu alan çalışmaların çoğunda göz ardı edilen ya da birkaç cümleyle geçirilen bir konu. Irak’ın yeniden inşası birkaç açıdan önemliydi. Her şeyden önce, Irak halkının yıllarca süren yaptırımlar karşısında ekonomik, sosyal ve kültürel pek çok gereksinimleri karşılanamaz hale gelmişti ve 2003 Mart’ında başlayan savaş ve sonrasında yaşanan kaostan ardından, köklü ve nitelikli bir yeniden inşa programının başlatılması gerekiyordu. Diğer bir deyişle, sağlıklı işleyen bir yeniden yapılanma süreci, Irak halkının on iki yıldan beri çektiği sıkıntıları hafifletmesi açısından kaçınılmazdı.

Bathsheba Crocker’a göre, bu süreç II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ve Asya’nın yeniden yapılanmasından beri ABD’nin üstlendiği en büyük sorumluluktan ve başarılı olunamaması halinde, sadece Irak ve bölgenin değil, tüm dünyanın önemli sonuçlarla karşı karşıya kalacaktı.¹⁶⁹ Aslına bakılırsa, bu sadece Crocker’in değil, Irak’ın yeniden inşasıyla ilgilenen hemen hemen tüm araştırmacıların ortak tespiti. Kanımca bu nokta, araştırmacıların Geçici Koalisyon Yönetimi ve elbette onu takip eden hükümetler ile USAID’in faaliyetleri üzerine odaklanmalarına ve inşa faaliyetlerinin arkasındaki asıl isimleri, Bechtel, Halliburton ve Chevron gibi Irak’ın inşasında asıl rolü üstlenen ABD şirketlerini gözden kaçırmalarına neden olmaktadır. Diğer bir deyişle, Irak’ın yeniden inşasını yürütenler başta ABD kökenliler olmak üzere,

¹⁶⁹ Crocker, *age*, 41.

uluslararası şirketlerdir ve Geçici Koalisyon Yönetimi'nin ve USAID'in faaliyetleri bu şirketlerin faaliyetlerine perde çeker bir nitelik kazandırmaktadır. Buna ek olarak, Irak'taki yeniden inşa sürecini değerlendiren araştırmacıların, bu süreçte rol oynayan şirketleri gözden kaçırmalarına neden olan iki önemli nokta daha olduğu söylenebilir. Kanımca bunlardan ilki, işgalin başladığı 2003 Nisan'ından itibaren Irak'ta güvenliğin sağlanamamasının akut bir sorun haline gelmesi ve çoğu araştırmacının bu konuya eğilmeyi tercih etmesidir. Oysa ülkenin yeniden inşasıyla Irak'ta artan şiddet olayları arasında bir paralellik olduğu gerçeği yadsınamaz. İkinci olarak, Irak'ın yeniden inşası sürecine katılan şirketlere yeterince eğilinmemiş olması ABD firmalarının Irak'ın yeniden inşasında başı çekmelerinin normal karşılanması. Başka bir ifadeyle belirtmek gerekirse, uluslararası topluluğun rızası olmadan tek taraflı olarak Irak'ı işgal eden ABD'nin ülkenin yeniden yapılanması aşamasında da kendi şirketlerine öncelik tanınması olağan bir durumdu.

Çok az sayıda akademisyen ve araştırmacı yeniden inşa sürecini derinlemesine bir analize tabi tuttu ve ortaya koydukları sonuç, gerek ABD'nin gerekse küçük ortaklarının Irak halkına daha iyi bir gelecek sunmaktan çok, bu süreci "Irak'ı dünya özelleştirme programına dâhil etmek" için kaçırılmaması gereken bir fırsat olarak değerlendirdikleri şeklindeydi.

Öte yandan Washington'un Irak'ı "dünya özelleştirme programına" tabi tutarken aslan payını kendisine saklamasından rahatsız olanlar da yok değildi. 11 Mart 2004 tarihinde BBC News, izleyicilerine, "Birleşik Devletler firmaları, daha fazla Irak sözleşmesi kazanıyorlar" haberiyle yakınıyordu. ABD Savunma Bakanlığı'nın yedi şirketle petrolden elektriğe varıncaya kadar altı farklı sektörün yeniden inşası için 130 milyon dolarlık sözleşme imzaladığının belirtildiği haberde, İngiliz firmalarının henüz ihale kazanamadığı ancak ABD firmalarının kazandığı ihalelerin uygulama aşamasında İngiliz firmalarına iş düşebileceği vurgulanmaktaydı.¹⁷⁰ Haberde değinilmeyen nokta ise, Mart 2003'te daha savaş başlamadan USAID'in Birleşik Devletlerdeki altı şirkete savaş sonrası Irak'ın su, yol, köprü, okul ve hastanelerinin yeniden inşası için 900 milyon dolarlık bir sözleşme için tekliflerini sunmalarını isteyen gizli bir bildirimde bulunmasıydı.

Bu şirketler Bechtel Group Inc., Halliburton Co., Fluor Co., Kellogg, Brown & Root, Louis Berger Group Inc., Parsons Corp. ve Washington Group International Inc'ti.

¹⁷⁰ "US Firms Win More Iraq Contract", <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/3500324.stm> [12.02.2008].

İhale sürecine çok az şirket davet edildiği ve gizli tutulduğu için, kamuoyuna duyurulduğunda yoğun eleştirilere hedef olan USAID, Irak'ın yeniden inşasıyla ilgili olarak açılan bu ilk ihalenin, “güvenlik gerekçesiyle” gizli tutulduğunu ve yine bu nedenle salt ABD şirketlerinin davet edildiğini bildirdi.¹⁷¹ Ancak bu açıklama neden sadece bu altı şirketin ihaleye davet edildiğini, bu şirketlerin hangi ölçütlere göre seçildiğine netlik kazandırmakta yetersiz kalıyor. Oysa bu sadece başlangıçtı. İlerleyen zaman içerisinde Irak'ın yeniden inşasına farklı alanlarda katılan şirketlerin sayısı 125'i geçti. Irak'ta yüz milyon Dolar'ın üzerinde sözleşme kazanan şirketlerin listesi ve sözleşme tutarını gösteren tablo aşağıda verilmiştir.¹⁷²

2002 - 2004 Arasında Yapılan Sözleşmeler	Miktar
Kellogg, Brown & Root (Halliburton)	\$11.431.000.000
Parsons Corp.	\$5.286.136.252
Fluor Corp.	\$3.754.964.295
Washington Group International	\$3.133.078.193
Shaw Group/Shaw E & I	\$3.050.749.910
Bechtel Group Inc.	\$2.829.833.859
Perini Corporation	\$2.525.000.000
Contract International Inc.	\$2.325.000.000
Tetra Tech Inc.	\$1.541.947.671
USA Environmental Inc.	\$1.541.947.671
CH2M Hill	\$1.528.500.000
American International Contractors, Inc.	\$1.500.000.000
Odebrecht-Austin	\$1.500.000.000
Zapata Engineering	\$1.478.838.958
Environmental Chemical Corporation	\$1.475.000.000
Explosive Ordnance Technologies Inc.	\$1.475.000.000
Stanley Baker Hill L.L.C.	\$1.200.000.000
International American Products Inc.	\$628.421.252
Research Triangle Institute	\$466.070.508
Titan Corporation	\$402.000.000
Louis Berger Group	\$327.671.364
BearingPoint Inc.	\$304.262.668
Creative Associates International Inc.	\$273.539.368
Readiness Management Support LC (Johnson Controls Inc.)	\$214.757.447
Chemonics International Inc.	\$167.759.000
Harris Corporation	\$165.000.000
Science Applications International Corp.	\$159.304.219

¹⁷¹ Richard Baker, “Iraq: Assuie Companies Snare \$ 1.9 Billion in Contracts”, <http://www.corpwatch.org/article.php?id=12879>, 10 Aralık 2005 [16.02.2008].

¹⁷² Bakınız <http://projects.publicintegrity.org/wow/resources.aspx?act=total> [14.03.2007] ve <http://projects.publicintegrity.org/WOWII/database.aspx?act=toponehundredcontractors> [14.07.2008].

2004 - 2006 Arası Yapılan Sözleşmeler	Miktar
KBR Inc (Halliburton'un taşeron firması)	\$16.059.282.020
DynCorp International (Veritas Capital)	\$1.838.156.100
Washington Group International Inc	\$1.044.686.850
IAP Worldwide Services Inc (Cerberus Capital Management LP)	\$901.973.910
Environmental Chemical Corp	\$899.701.070
L-3 Communications Holdings Inc	\$853.535.680
Fluor Corp	\$736.853.200
Perini Corp	\$720.859.110
Orascom Construction Industries (OCI)	\$617.089.510
Parsons Corp	\$579.265.450
First Kuwaiti General Trading And Contracting Company Wll	\$495.404.500
Blackwater USA	\$485.149.590
Tetra Tech Inc	\$362.107.010
AMEC PLC	\$317.171.280
Laguna Pueblo (Laguna Construction Company Inc)	\$312.677.530
AECOM Technology Corp	\$293.731.050
Toltest Inc	\$266.595.130
Lockheed Martin Corp	\$244.376.120
Weston Solutions Inc	\$230.982.240
Red Star Enterprises Ltd	\$193.374.320
Triple Canopy Inc	\$179.308.590
The Shaw Group Inc	\$172.620.540
General Dynamics Corp	\$172.543.070
Innovative Technical Solutions Inc	\$170.377.130
USA Environmental Inc	\$170.050.840
Ellis Environmental Group LC	\$155.806.930
Petrol Ofisi A S	\$147.515.700
EOD Technology Inc	\$133.417.380
I and S Acquisition Corporation	\$118.490.070
Refinery Associates of Texas Inc	\$109.533.680
Mac International FZE	\$102.442.020
CH2M HILL Companies Ltd	\$102.158.710
Zafer Taahhut Insaat Ve Ticaret A S	\$100.443.870

5.4 Yeniden İnşanın Finansmanı

Bu noktada cevaplandırılması gereken bir soru belirmekte: Irak'ın yeniden yapılandırılması için finansman kaynakları nelerdi? Irak'ın yeniden yapılandırılmasına yönelik faaliyetlerin finansmanının nasıl sağlandığı konusu tam olarak netlik kazanmamışsa da, elde bu konuya ışık tutabilecek bazı veriler

bulunmaktadır. Örneğin Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB) Mayıs 2003'te yayımladığı "Irak'ın Yeniden Yapılandırılması" başlığını taşıyan raporda, Irak'ın yeniden inşasının atmış ila iyi yüz milyar dolar arasında değişen bir maliyetinin olacağı, bunun da salt Irak'ın petrol gelirleriyle karşılanmasının mümkün olmadığı, çünkü en iyi tahminle bile Irak'ın 2007 yılı sonuna kadar petrol gelirlerinin on beş milyar dolar olacağının beklendiği ifade edilmektedir.¹⁷³ Rapor, Mayıs 2003 itibariyle, Irak'ın yeniden inşası için taahhüt edilen finansman miktarını ve finansman kaynağını şu şekilde vermektedir:¹⁷⁴

Finansman Kaynağı	Kullanım Alanı	Miktar US Milyon \$
ABD İlave Savaş Tahsisatı	Büyük ölçüde USAID tarafından yönetilen özel Irak yeniden yapılandırma projeleri	3,600
Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı	Su, gıda, sağlık ve barınak yardımı	67.5
Avrupa Komisyonu	BM aracılığıyla Irak'a katkı	109.8
22 Donor Ülke	İnsani yardım	756
TOPLAM		4,533.3

Halihazırda elde bulunan bir diğer veri de, 23 – 24 Ekim 2003'te İspanya'nın başkenti Madrid'te yapılan Bağış Konferansı'ydı. Söz konusu konferansta, Irak'ın yeniden yapılandırılmasında kullanılmak üzere 33 milyar dolar bağış ve kredi taahhüt edildi. Ancak bu miktarın yaklaşık üçte ikisi – 18.4 milyar dolar ABD tarafından söz verildi.¹⁷⁵ Buna rağmen Başkan Bush, diğer ülkelerden gördüğü destekten yine de memnundu, çünkü vaad edilen bağış ve kredi miktarı yine de Washington'daki pek çok çevrenin beklentisinin hayli üzerindeydi. Konferans'ta taahhüt edilen finansman miktarının ülke ve kuruluşlara göre dağılımı ise şöyle:

- Birleşik Devletler: 18,4 milyar dolar
- Japonya: 1,5 milyar dolar
- Dünya Bankası: 5 yıl için 3 milyardan 5 milyara kadar kredi.

¹⁷³ "Irak'ın Yeniden Yapılandırılması", <http://www.tobb.org.tr/raporlar/iraktobb.pdf>, Mayıs 2003, 9 [14.07.2008].

¹⁷⁴ "Irak'ın Yeniden Yapılandırılması", <http://www.tobb.org.tr/raporlar/iraktobb.pdf>, Mayıs 2003, 9 [14.07.2008].

¹⁷⁵ Esther Pan, "Iraq: Madrid Donor Conference", <http://www.cfr.org/publication/7682/#1>, 30 Ekim 2003 [14.07.2008].

- IMF: 3 yıl için 2,5 milyar dolardan 4,25 milyar dolara kadar kredi.
- AB: 812 milyon dolar
- Kuveyt: 500 milyon dolar
- İspanya: 300 milyon dolar
- Güney Kore: 200 milyon dolar
- Birleşik Arap Emirlikleri: 215 milyon dolar
- Çin: 24,2 milyon dolar
- Slovakya: 290 bin dolar¹⁷⁶

Madrid Konferansı'ndan çıkan sonuçtan da anlaşılabilceği üzere, Irak'ın yeniden inşasının finansmanı büyük ölçüde ABD'nin sırtına yüklendi. Bu durumda, akla yanıtlanması gereken bir soru geliyor: Birleşik Devletler'de bile insanlar eğitim ve sağlık gibi temel kamu hizmetleri almada aksaklıklar yaşarken, Washington yönetimi neden böylesine yüksek maliyetli bir işe girişti? Kanımca bu sorunun cevabı küresel kapitalizmin açık pazarlara ve daha karlı alanlara duyduğu ihtiyaçta yatmakta. Diğer bir deyişle, koca bir ülkenin “dünya özelleştirme programına” entegre edilmesinin sağlayacağı kar, Birleşik Devletler'deki kamu hizmetlerinin yeniden yapılandırılmasından çok daha fazla olacaktı. Dolayısıyla Washington yönetimi, kaz gelecek yerden tavuk esirgemek istemiyordu. Nitekim Bağdatı'nın düşmesinin hemen ardından, savaş öncesinde USAID ve diğer ilgili Birleşik Devletler birimleriyle imzaladıkları sözleşmeler uyarınca, pek çok şirket, Irak'a akın etmeye başladı. Bunların başında da Irak'ın altyapısını yeniden inşa etmek için kolları sıvayan Bechtel gelmekteydi.

5.5 Bechtel'in Irak Çıkarması

Merkezi San Francisco'da bulunan Bechtel, 1925'te kuruldu. Baraj inşaatlarından havaalanlarına, rafinerilerden nükleer santrallere kadar pek çok alanda faaliyet gösteren Bechtel'in halen elliden fazla ülkede kırk binden fazla çalışanı bulunmakta.

¹⁷⁶ Esther Pan, “Iraq: Madrid Donor Conference”, <http://www.cfr.org/publication/7682/#1>, 30 Ekim 2003 [14.07.2008]. Bununla birlikte, Ekim 2007 itibarıyla Irak'ın yeniden inşasına katılma taahhüdünde bulunan ülkeler Avusturya, Avusturalya, Belçika, Bulgaristan, Kanada, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Kıbrıs Rum Kesimi, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Almanya, Yunanistan, Macaristan, Hindistan, İran, İrlanda ve İtalya'yı da kapsayacak şekilde genişlemiş bulunmaktadır. Daha fazla bilgi için bakınız: <http://www.gao.gov/new.items/d08365r.pdf>

ABD yönetimleriyle daima iyi ilişkiler içerisinde olmaya gayret gösteren Bechtel, diğer ülke yönetimleriyle – özellikle Suudi Arabistan’la – geliştirdiği ilişkilerinin meyvelerini de – Suudi Arabistan’daki Kraliyet Merkezi ve Kulesi ile Hong Kong Uluslararası Havaalanı inşaatı gibi projelerle – fazlasıyla kazandı.¹⁷⁷ Şirketin son büyük hamlesiyse Irak’ın altyapısının yeniden inşasıydı.

17 Nisan 2003’te imzalanan anlaşmayla Bechtel, Irak’ın altyapısını inşa etmek için USAID’le 679.833.259\$’lık bir sözleşmeye imza atarak, ülkenin savaş sonrası yeniden inşası için sözleşme yapan ilk şirketler grubu içerisinde aslan payını kaptı. Sözleşme uyarınca Bechtel, ABD’nin Irak’a yardımını desteklemek için liman, havaalanı, elektrik tesisleri, demir yolları, kara yolları, içme suyu, hıfzıssıhha, okul ve sağlık tesisleri ile seçilen kamu binalarının ve sulama sistemlerinin tasarım, rehabilitasyon ve yeniden inşasını üstlenmeyi taahhüt ediyordu.¹⁷⁸ Sözleşmeye göre altyapı çalışmalarının dört temel bileşeni olacaktı: Seçilen tesislerin inşası, inşa edilecek tesislerin işletilmesi ve devamlılığı için kurumsal kapasite gelişimi sağlanması, altyapı ile ilgili her türlü donanım ve materyalin temini, ve son olarak bu tesislerin uzun vadede sürdürülebilirliğinin sağlanması için bir yol haritası hazırlanması.¹⁷⁹

Buna ek olarak Bechtel, sözleşmede belirtilen altyapı faaliyetlerinin “en etkin şekilde yürütülmesi” için bir ön değerlendirme yapmayı taahhüt ediyordu. Bu amaçla Bechtel, Um Kasr Limanı’na ek olarak, seçilen iki uluslararası ve üç yurtiçi havaalanının hâlihazırdaki durumu hakkında rapor hazırlanmasına, yardım malzemelerin ve ABD personelinin geliş güzergâhı olması nedeniyle öncelik verecekti.¹⁸⁰ Değerlendirmenin tamamlanmasını takip eden otuz gün içerisinde faaliyetlere başlanması ve havaalanlarının inşasının bir yıl içerisinde tamamlanarak, tüm dünya hava ulaşım ağıyla bütünleşmesinin sağlanması öngörülmekteydi.¹⁸¹ Brookings Enstitüsü’nün verdiği bilgilere göre, savaş öncesinde yaptırımlar nedeniyle günde sadece 2 – 3 ticari uçağın havalandığı ülkeden, Temmuz 2004’te ulus çapında günde 200 – 300 sefer düzenlenmesi öngörülmekteydi. Ekim 2004’te gelinebilen nokta da ise günde ancak 45 uçak ülke dışına sefer düzenlemekteydi.¹⁸²

¹⁷⁷ Bechtel hakkında daha fazla bilgi için bakınız: <http://en.wikipedia.org/wiki/Bechtel> [14.07.2008].

¹⁷⁸ “Bechtel”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/Bechtel.pdf>, 16 Mayıs 2003, 5 [13.07.2007].

¹⁷⁹ “Bechtel”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/Bechtel.pdf>, 16 Mayıs 2003, 5 [13.07.2007].

¹⁸⁰ “Bechtel”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/Bechtel.pdf>, 16 Mayıs 2003, 6 [13.07.2007].

¹⁸¹ “Bechtel”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/Bechtel.pdf>, 16 Mayıs 2003, 11 [13.07.2007].

¹⁸² “Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction & Security in Post Saddam”, <http://www.brookings.edu/fp/saban/iraq/index20050630.pdf>, 30 Haziran 2005, 29 [11.07.2007].

Öte yandan Bechtel'in ülkedeki elektrik tesisleri için planı daha kapsamlıydı. Buna göre, öncelikle ülkedeki elektrik tesislerinin durumunun analiz edilmesi gerekiyordu. Elektrik kapasitesinin arttırılabilmesine yönelik çalışmalar ancak bu değerlendirmenin ardından yapılabilirdi. Başlangıçta çok mantıklı görünmesine rağmen, Bechtel'in tüm Irak'taki elektrik tesislerinde ön değerlendirme yapma planı işgalin başladığı 2003 yazının Irak halkı için bir kabusla dönüşmesine neden oldu. Bechtel'in işi ağırdan alması sonucu, günde sadece birkaç saat elektrik verilebiliyordu ve bu sağlık hizmetlerinden kanalizasyona kadar hayatın her alanını etkiliyordu. Üniversite mezunu Iraklı bir kadın "Riverbend" takma adıyla savaşın başladığı tarihten itibaren Bağdat'taki gündelik yaşama dair tuttuğu günlüğünü internette yayımlamaktadır. Bechtel'in tesisleri onararak ülke geneline elektrik sağlamada aciz kalması Irak halkının yaşadığı sıkıntıyı Riverbend internet günlüğünde şöyle ifade etmekteydi: "16 Aralık 2003: Elektrik daha birkaç saat önce geldi. 72 saattir elektriğimiz yoktu ama diğer bölgeler daha da kötü. Bugün elektrik sisteminin gelecek yılın ortalarına kadar savaştan önceki seviyelerine dönemeyeceğini öğrendik."¹⁸³

Brookings Enstitüsü'nün verdiği verilere bakılacak olursa, Riverbend'in günlüğünde bahsettiği süre fazlasıyla iyimser. Savaş öncesinde ülke genelinde 4400 MW olan elektrik üretimi, 2005 yılının Mart ayında, yani işgalin ikinci yılında hala 3608 MW'tı. Hedef ise 1 Haziran 2004 tarihi itibarıyla 6000 MW seviyesine ulaşabilmektir. Bu veriler aynı süre zarfı içerisinde başkent Bağdat için daha da vahimdir: 2500 MW'a karşılık, 994 MW. Hedef ise, 2003 Ekim'inde tekrar 2500 MW'a ulaşmaktır.¹⁸⁴

Aradan iki yıl daha geçtiğinde, Aralık 2007'deki tablo da, 2005'e göre pek de farklı değil: Yurt genelinde sağlanan elektrik oranı aradan geçen iki yıla rağmen ancak 4240 MW seviyesine yükselirken, Bağdat'a ne kadar elektrik verildiği konusunda bir bilgi dahi bulunmuyor.¹⁸⁵ Brookings Enstitüsü'nün verdiği bu verilere rağmen, USAID'in Mart 2004'te yayımladığı ve "Irak'taki başarılı çalışmalar" hakkında bilgi

¹⁸³ Juhasz, *age*, 245.

¹⁸⁴ "Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction & Security in Post Saddam", <http://www.brookings.edu/fp/saban/iraq/index20050318.pdf>, 18 Mart 2005, 24 [11 07.2007].

¹⁸⁵ "Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction & Security in Post Saddam", <http://www.brookings.edu/saban/~media/Files/Centers/Saban/Iraq%20Index/index20071221.pdf>, 21 Aralık 2007, 37 [8.01.2008].

Brookings Institute'un savaş öncesinde 4400 MW olarak verdiği elektrik üretimi, 30 Haziran 2005 tarihli Brookings Institute raporunda 3958 MW olarak değiştirilmiş ve bundan sonraki tüm raporlarda da bu rakam verilmiştir. Ancak bu değişikliğin neden ileri geldiği, savaş öncesi dönemde elektrik üretimiyle ilgili daha sağlıklı verilere ulaşıldığı için mi bu rakamın telaffuz edildiğine dair bir bilgi yer almamaktadır.

vermeyi amaçlayan “Irak’ta Bir Yıl” (*A Year In Iraq*) adlı raporda, hayli ilginç ifadeler yer almakta. Irak’ın elektrik ihtiyacını tedarik etme ve geliştirmenin karşılaşılan en büyük sorunlardan birisi olduğu belirtilen raporda, Saddam Hüseyin rejimi döneminde elektrik tesislerinin yıllarca doğru düzgün bakımının yapılmadığı ve Bağdat dışında tüm ülkeye günde sadece birkaç saat elektrik verilebildiği belirtilerek şöyle devam edilmekte: “Bununla birlikte, onarımlar elektrik üretimini Ekim 2003 itibariyle savaş öncesi 4000 MW olan seviyenin üstüne çıkmasını sağladı ve yıllardan beri ilk defa ülkenin pek çok bölgesine elektrik verilebildi. Tüm onarımlar tamamlandığında, USAID, Geçici Koalisyon Yönetimi ve Bechtel elektrik üretiminin 2004 yazında 6000 MW seviyesine ulaşmasını bekliyor.”¹⁸⁶ Benzer ifadeler yine USAID’in yayımladığı “Irak’a Vaadimiz” (*Our Commitment to Iraq*) adlı raporda da yer almaktadır. 2005 Kasım’ında yayımlanan rapora göre, Nisan 2003’te, yani Birleşik Devletler Kuvvetleri ülkeyi işgal ettiklerinde, ülkenin kullanılabilir elektrik üretim kapasitesi 2500 MW’tı. Oysa, “USAID, Irak’ın elektrik üretim kapasitesini 4500 MW’a yükseltmeyi başardı. Ancak Irak’ın tahmin edilen elektrik ihtiyacı 8500 MW. On yıllardır düzenli bakım yapılmaksızın işletilen elektrik tesisleri, arızaların çoğalmasına ve önemli yenileme faaliyetlerine duyulan ihtiyacı arttırmıştır.”¹⁸⁷ USAID’in verilerine göre, Irak’taki elektrik sıkıntısı 2005 Kasım’ında çoktan aşılmıştı. Oysa Brookings Enstitüsü’nün Aralık 2007 – ki bu satırların yazıldığı tarihe kadar Enstitü tarafından yayımlanan son rapordur – raporunda Irak’taki elektrik üretimi hala savaş öncesi seviyenin altında bulunmaktadır. Raporlarda dikkat çeken bir diğer nokta da, elektrik tesislerinin Saddam Hüseyin rejimi altında bakımının yapılmadığı, bunun da önemli bir yenileme faaliyetine girişilmesini zorunlu kıldığına vurgulanması. Oysa savaş öncesi Irak’ta yaptırımların ölümcül etkilerine ve Birleşik Devletler Hava Kuvvetlerinin belirli aralıklarla – örneğin 1998’de Monica Lewinsky skandalının Kongre’de ele alınacağı günden bir gün önce dönemin Başkanı Bill Clinton’un emriyle – ülkeyi bombalamasına rağmen, önemli altyapı tesislerinin kısa sürede çalışır hale getirildiği yerli ve yabancı pek çok tanığın ifadesiyle doğrulanmış bulunmakta. Dolayısıyla Irak’ın altyapısını en olumsuz koşullarda bile yenileyebilecek yeterli bilgi ve donanımına sahip kadrolar bulunmaktaydı ama Bechtel, bu insanları yeniden inşa

¹⁸⁶ “A Year In Iraq”, <http://www.usaid.gov/iraq/pdf/AYearInIraq.pdf>, Mayıs 2004, 6 [13 Ağustos 2007].

¹⁸⁷ “Our Commitment to Iraq”,

[http://www.reliefweb.int/rw/RWFiles2005.nsf/FilesByRWDocUNIDFileName/KHII-6K8346-usaid-irq-30nov.pdf/\\$File/usaid-irq-30nov.pdf](http://www.reliefweb.int/rw/RWFiles2005.nsf/FilesByRWDocUNIDFileName/KHII-6K8346-usaid-irq-30nov.pdf/$File/usaid-irq-30nov.pdf), 30 Kasım 2005, 18 [4 Ağustos 2007].

faaliyetlerinde kullanmayı düşünmedi. Sonuçta, emekli Elektrik Mühendisi Gazwan Muktar'ın, Gazeteci Christian Parenti'ye yaptığı açıklamalarda belirttiği üzere, “Bu sistemlerin bir yerlerde planı yok. Yirmi yıldan uzun bir süredir bu sulama kanallarını ve elektrik santrallerini işletmiş insanların yanınızda olması gerekir. Püf noktalarını onlar bilirler. Neyin nerede olduğunu da bilirler. Ama yabancı şirketler Iraklılara aldırıyor ve bu yüzden de hiçbir sonuç elde edemiyorlar.”¹⁸⁸ Ama sadece dışlanan Iraklı mühendis ve teknisyenler değildi. Saddam Hüseyin rejimi altında Irak'ın altyapısının büyük bir bölümü Rus, Alman ve Fransız firmaları tarafından inşa edilmişti ve dolayısıyla bu firmalar gerek yedek parça gerekse gerekli planların sağlanması açısından önemli bir katkı sağlayabilirlerdi. Ancak Bush yönetimi, Irak'ın işgaline yeşil ışık yakmayan bu ülkelerin işgalden kazanç elde etmelerini yasakladığı için, sorun tam bir çıkmaza girmiş bulunmaktaydı ve 2007 yılı sonunda Irak'ın elektrik üretimi savaş öncesinin altında kaldığına bakılırsa, hala da aşılmış değil.¹⁸⁹

Bechtel'in sözleşmesinde yer alan altyapı faaliyetleri yukarıda da değinildiği üzere, havaalanları ve elektrik tesisleriyle sınırlı değildi. Bunlara ek olarak Irak halkının gündelik yaşamını olağan bir şekilde sürdürebilmesini sağlayacak bir başka konu, içme ve arıtma suyu şebekelerinin onarım ve yenileme faaliyetleri de Bechtel'in “ehil ellerine” emanet ediliyordu. Irak'taki içme suyu şebekelerinin tamamının kötü durumda olduğu belirtilen sözleşmede, Bechtel'in bir ay içerisinde on şehirde altyapı çalışmalarına başlaması, altı ay içerisinde on beş şehirde su arıtma, pompalama ve dağıtma sistemlerini onarması ve bir yıl içerisinde de tüm şehirlerin su sistemlerini yenilemesi öngörülmektedir. Buna ek olarak yine on şehirde atık su kolektörlerinin onarılması yine bu bir yıllık süre zarfında yapılması öngörülen faaliyetler arasındaydı.¹⁹⁰ Yine sözleşmeye göre, programın ilk iki ayında Bechtel Güney Irak'ta kullanılabilir su sağlama faaliyetlerine öncelik verecekti. Bu bölgede halkın su ihtiyacını borular aracılığıyla ya da kamyonlarla nakletme ve şişelenmiş sular kullanarak karşıladığının belirtildiği sözleşmede, elektrik tesislerindeki arıza ve sabotajlara ilaveten, su sistemlerinin de zarar görmüş olmasının beklendiği ifade edilmektedir.¹⁹¹ Bütün bu olumsuz koşullara rağmen, Bechtel “mevcut olan her aracı kullanarak” içme suyunun tedarik edilmesini sağlayacağı belirtilmekteydi. USAID'in

¹⁸⁸ Juhasz, *age*, 248.

¹⁸⁹ Juhasz, *age*, 249.

¹⁹⁰ “Bechtel”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/Bechtel.pdf>, 16 Mayıs 2003, 13 [13.07.2007].

¹⁹¹ “Bechtel”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/Bechtel.pdf>, 16 Mayıs 2003, 13 [13.07.2007].

OFDA (*Office of U.S. Foreign Disaster Assistance*) ile birlikte, yaşadıkları bölgeyi terk etmek zorunda kalan insanlar için ayrı bir su tedarik projesi uygulamaya koyacağı, Bechtel'in de bu projeye birlikte koordinasyon içerisinde olacağı, böylelikle faaliyetlerin yürütüleceği yerler ile geri kalan bölgeler arasındaki farkın tespit edilebileceği ve bu farkı kapatmak için gerekli önlemlerin alınabileceği vurgulanmaktaydı.

Ancak elektrik tesislerinin yenilenmesi ve onarılması çalışmalarında olduğu gibi, su şebekelerinin yenilenmesi çalışmalarında da Bechtel işi yavaştan aldı ve Irak halkının gündelik yaşamı, elektrik kesintilerinin yanında her geçen gün daha da ağırlaşan bir susuzluk sorunuyla daha da çekilmez oldu. Rivernbend, elektrik kesintilerinde olduğu gibi, su kesintilerinin de Irak'taki hayatı nasıl felç ettiğini son derece keskin ve canlı ifadelerle yansıtıyor internet günlüğünde:

“8 Eylül 2003: Su gitti ve geldi bugün. Bütün şişeleri ve kapları doldurduk. Su basıncı gerçekten düşüktü ve bahçemizdeki musluk, sayılı su damlatan musluktan birisiydi. Bütün komşular kova, kap, sevgi ve minnet mesajları gönderdiler. Belki de bir iş buldum...”¹⁹²

“6 Eylül 2003: Neyse ki dün bütün su şişelerini doldurdum. Ellerinizi soğuk, berrak, temiz suyla yıkadığınız her defa, hangi tanrıya inanıyorsanız ona şükredin. Taze, kokusuz bir su içtiğiniz her defasında, aynı duayı tekrarlayın. Bardağınızda kalan temiz suyu hiçbir zaman boşa dökmeyin. Bir kediye verin ya da bahçeye dökün, vs.”¹⁹³

Brookings Enstitüsü'nün Haziran 2004'te yayımladığı Irak raporuna göre, savaş öncesinde yaklaşık 13 milyon litre olarak tahmin edilen kullanılabilir su oranı, aynı yılın Mayıs ayında 4 milyon litreye gerilerken, bir sonraki ay, yani Haziran'da 13,4 milyon litreye ulaşmaktaydı. Kasım'a gelindiğindeyse, bu oran 21,3 milyon litreye, savaş öncesi tahminlerin hayli üzerine çıkmaktaydı.¹⁹⁴ Brookings Enstitüsü'nün verdiği bu verilerde, sadece şehirlerin mi, kırsal kesimlerin mi yoksa her ikisinin birden mi baz alındığına dair herhangi bir veri bulunmamakta. Öte yandan Irak'ın yeniden inşasında görev alan sivil toplum kuruluşlarının raporları, bu istatistiklerin pek de gerçeği yansıtmadığını ortaya koyuyor. Örneğin bağımsız bir sivil toplum kuruluşu olan Oxfam International'ın Temmuz 2007 gibi geç bir tarihte yayımladığı raporda, Irak halkının halen ciddi bir su sıkıntısı içerisinde yaşadığı açık bir şekilde göz önüne serilmekte. Rapora göre, 2003'ten beri yeterli su sağlanamayan insanların oranı, azalmak bir yana, % 50'den % 70'e yükselmiş bulunmakta. Yine aynı rapora

¹⁹² “Baghdad Burning”,

http://riverbendblog.blogspot.com/2003_09_01_riverbendblog_archive.html, 8 Eylül 2003 [12.01.2008].

¹⁹³ “Baghdad Burning”, http://riverbendblog.blogspot.com/2003_09_01_riverbendblog_archive.html, 6 Eylül 2003 [12.01.2008].

¹⁹⁴ Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction & Security in Post Saddam”, <http://www.brookings.edu/fp/saban/iraq/index20040621.pdf>, 21 Haziran 2004, 22 [11.07.2007].

göre, dağıtılan suyun % 80 gibi ciddi bir oranı yeterince temizlenemediğinden, önemli bir hijyen sorunu baş göstermiş bulunmakta.¹⁹⁵ Oxfam'ın verdiği bu verileri, ICRC (*International Committee of the Red Cross*) da doğrulamakta.¹⁹⁶ Öte yandan GAO'nun (*United States Government Accountability Office*) 8 Şubat 2006'da yayımladığı "İstikrar, Yeniden İnşa ve Finansal Zorluklar" (*Stability, Reconstruction and Financial Challenges*) adlı raporda, ABD'nin Irak halkına temel hizmetleri sağlamak için büyük hedefleri uygulamaya koyduğu, bu çerçevede üretimi yeniden başlatmak adına petrol sahalarının yenilendiği, elektrik üretimi kapasitesini arttırmak için çeşitli onarım faaliyetlerinin yapıldığı, su arıtma tesislerinin gözden geçirildiği vurgulanmakta, ancak sınırlı performans verilerinin ne kadar yol kat edildiğini belirlemeyi zorlaştırdığı ifade edilmekteydi.¹⁹⁷ Irak'taki su durumunun ayrıca değerlendirildiği raporda, Dışişleri Bakanlığı'nın tamamlanan bir dizi proje hakkında rapor hazırladığı, ancak bu raporlardaki verilerin eksik olduğunun tespit edildiği, tek tek projelerin faaliyet alanları ve masrafları hakkında bilgi sağlanamadığı gibi, bu projeler sonucunda kaç kişinin temiz suya kavuştuğunu da tespit etmenin mümkün olmadığı ifade edilmekteydi.¹⁹⁸

Ancak temiz su, konunun sadece bir boyutuydu. Buna ek olarak Bechtel, atık su tesislerinin de yenilenmesini üstlenmişti. Brookings Enstitüsü'nün atık suyla ilgili verdiği verilere göre, savaş öncesinde 6,2 milyon litre olan atık su kapasitesi, 21 Mart 2006 tarihi itibarıyla 5,6 milyon litreye ancak ulaşabilmişti.¹⁹⁹ Gerek temiz su sağlamada, gerekse atık suların insan sağlığını tehdit etmesini engellemede yetersiz kalınması sonucu, Brookings Enstitüsü'nün Irak'la ilgili verdiği istatistiklerde yeni bir veri meydana geldi: Hepatit. Buna göre, 2002'de 100 olarak verilen her türlü hepatit oranı, 2004'e gelindiğinde 200'e yükselmisti.²⁰⁰ Ancak Irak halkı, Brookings Enstitüsü'nün verilerine girmeyen, hepatitten çok daha akut bir durumla karşı karşıya kaldı: Kolera salgını. UNICEF'in 25 Eylül 2007 tarihinde internet sayfasında

¹⁹⁵ "Rising to the Humanitarian Challenge in Iraq",

http://www.oxfam.org/en/files/bp105_humanitarian_challenge_in_iraq_0707.pdf/download, Temmuz 2007, 11 [29.07.2007].

¹⁹⁶ "Civilians Without Protection: The Ever – Worsening Humanitarian Crisis in Iraq",

[http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/iraq-report-110407/\\$File/Iraq-report-icrc.pdf](http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/iraq-report-110407/$File/Iraq-report-icrc.pdf), 4 Kasım 2007 [12.01.2008].

¹⁹⁷ "Rebuilding Iraq: Stabilization, Reconstruction, and Financial Challenges",

http://lugar.senate.gov/iraq/pdf/8_Christoff_SFRC_Testimony.pdf, 8 Şubat 2006, 13 [24.02.2008].

¹⁹⁸ "Rebuilding Iraq: Stabilization, Reconstruction, and Financial

Challenges", http://lugar.senate.gov/iraq/pdf/8_Christoff_SFRC_Testimony.pdf, 8 Şubat 2006, 13 [24.02.2008].

¹⁹⁹ "Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction & Security in Post Saddam- Iraq",

<http://www.brookings.edu/fp/saban/iraq/index20060731.pdf>, 31 Temmuz 2006, 43 [17.07.2007].

²⁰⁰ "Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction & Security in Post Saddam- Iraq", <http://www.brookings.edu/fp/saban/iraq/index20050119.pdf>, 19 Ocak 2005, 26 [10.07.2007].

yayınladığı habere göre, bu tarihe kadar yirmi sekiz bölgede toplam 11 kişi koleradan ölmüş, 2100 kişi de hastalanmış bulunmaktaydı. UNICEF'in haberine göre, Irak halkının sadece % 30'u temiz içme suyuna sahipti ve atık suyun ancak % 17'si arıtıldıktan sonra su kanallarına boşaltılmaktaydı. Ülkedeki su sorununu göz önünde bulunduran haberde, kolera'nın ancak uzun vadede çözülebilecek bir sorun olduğu vurgulanıyordu.²⁰¹

Bechtel'in USAID'le yaptığı sözleşme uyarınca Irak'ta yapmayı taahhüt ettiği bir diğer faaliyet de, her gün artan şiddet olayları, kolera, hepatit ve en basiti ishal gibi vakalarla halkın gündelik yaşamda "uğrak yerlerinden" birisi haline gelen hastanelerin yenilenmesiydi. Sözleşmede Irak'ta toplam 270 hastane, 5 tıp fakültesi, 995 sağlık ocağı ve 33.000 yatak olduğu, 9.400 doktorun 25 milyon Iraklıya sağlık hizmeti sunmaya çalıştığı ve bu verilerin yeterli olmadığı vurgulanmaktaydı. USAID'in uluslararası örgütlerle işbirliği içerisinde ana sağlığı, çocuk hastalıkları, travma ve akut hastalıklar için büyük şehirlerde bir hastaneler zinciri kurarak on iki ay içerisinde tıbbi gerek ve donanımların tedarik edilmesini sağlayarak sağlık altyapısının iyileştirilmesini planladığının belirtildiği sözleşmede, Bechtel'in, her büyük şehirde bir hastaneye ek olarak, seçilen Sağlık Bakanlığı binalarını yenilemeyi ve ülke genelinde yüz hastanede ileri tıbbi ve cerrahi vakaların tedavisine olanak sağlayacak altyapının hazırlanmasını taahhüt ettiği ifade edilmekteydi.²⁰² Brookings Enstitüsü'nün 19 Ocak 2005 tarihli istatistikî verilerine göre, yenileme çalışmaları tamamlanarak faaliyete geçen hastanelerin oranı % 90'dı.²⁰³ Mayıs 2004'te yayımlanan "Irak'ta Bir Yıl" (*A Year In Iraq*) adlı USAID raporunda da, USAID'in Irak'taki sağlık programları için 150 milyon dolar ayırdığı belirtildikten sonra, geçen on yıl içerisinde Irak'taki sağlık sektörüne yapılan harcamalarda yüzde doksan kesintilere gidildiği, bu paranın da Saddam Hüseyin'in saraylarına ve büyük ordusuna tahsis edildiği, oysa "Irak'ın özgürleştirilmesi"nin ardından sağlık harcamalarının % 60 arttığı ve işgali takip eden yaz aylarından beri, Irak'ta 240 hastane ile 1200 sağlık ocağının işler hale getirildiği ifade edilmekteydi.²⁰⁴

Bu veriler, savaş sonrasında kısa bir süre içerisinde Irak'taki hastanelerin onarıldığı, yenilendiği, her türlü ya da en azından en çok önem arz eden ekipmanlarla

²⁰¹ Claire Hajaj, "Holding Back Cholera to Protect Thousands at Risk"

http://www.unicef.org/infobycountry/iraq_40991.html, 25 Eylül 2007 [19.10.2007].

²⁰² "Bechtel", <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/Bechtel.pdf>, 16 Mayıs 2003, 13 – 14 [13.07.2007].

²⁰³ "Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction & Security in Post Saddam- Iraq",

<http://www.brookings.edu/fp/saban/iraq/index20050119.pdf>, 10 Ocak 2005, 26 [26.07.2007].

²⁰⁴ "A Year In Iraq", <http://www.usaid.gov/iraq/pdf/AYearInIraq.pdf>, Mayıs 2004, 13 – 14 [13 Ağustos 2007].

donatıldığı ve dolayısıyla Irak halkının sağlık hizmetleri konusunda ciddi bir sorunla karşılaşmadıkları izlenimini veriyor. Ancak Dünya Sağlık Örgütü başta olmak üzere, pek çok kurum ve sivil toplum örgütünün Irak'taki sağlık hizmetlerini konu alan çalışmaları, gerek Brookings Enstitüsü, gerekse USAID tarafından sağlanan verilerin güvenilirliği konusunda önemli soru işaretleri olduğunu ortaya koyuyor. Örneğin 14 Şubat 2004 tarihli *New York Times*'in, "Kaos ve Savaş Irak Hastanelerini Harabeye Çevirdi" başlıklı haberinde, "Bağdat'daki Çocuk Hastanesini galonlar dolusu atık suyun bastığı ve içme sularının kirli olduğu belirtiliyordu. Aynı haberin doktorlardan aldığı verilere dayandırarak verdiği bilgiye göre, hastaneye başvuran hastaların % 80'i hastaneden ayrıldıklarında enfeksiyon kapmaktaydı. Hastane Yönetici Yardımcısı Ahmed A. Muhammed de, "karşı karşıya olduğumuz felaketi ifade etmek için 'büyük' kelimesi yetersiz kalıyor" sözleriyle durumun vahametini anlatmaya çalışırken, Sağlık Bakanlığı'nda görevli olan Eman Asim de içinde bulundukları durumun savaş öncesinden daha kötü olduğunu belirtiyor ve şöyle devam ediyordu: "Yaptırımların zirvesinde her şey sefilken bile bu kadar kötü değildi. En azından birisi yönetimdeydi."²⁰⁵

Gazeteci Dahr Jamail'in Bağdat ve Felluce'deki toplam on üç hastanedeki incelemeleri sonucu kaleme aldığı 2005 tarihli raporda da durum, *New York Times*'in haberinden pek farklı değil. Bağdat'ın güneyinde yer alan Sadr Kenti'nin gecekondu muhitinde bulunan Chuwader Hastanesi Başhekimi Doktor Kasım el – Nuwesri, yaklaşık iki milyon insanın yaşadığı kentte, başta ambulans olmak üzere temel sağlık hizmetlerinin sağlanması için ellerinde yeterli malzemenin olmadığını ve en acil sorunlarının temiz su sağlayamamak olduğunu belirtiyor ve ekliyor: "Tabii tifo, kolera, böbrek taşı gibi vakalar görüyoruz. Fakat artık çok nadir görülen E tipi hepatit bile bölgemizde yaygın olarak görülmeye başlandı."²⁰⁶ Bağdat'taki El – Kerkh Hastanesi Başhekimi Doktor Sarmad Raheem de, "ABD Ordusu ya da Irak'ta faaliyette bulunan şirketlerden yardım alıp almadıkları" sorusuna, "Hiçbir zaman. Beş ay önce buraya birkaç asker geldi ve neye ihtiyacımız olduğunu sordular, söyledik ve bir iğne bile getirmediler" şeklinde cevap veriyor.²⁰⁷ Irak Sağlık Bakanı

²⁰⁵ Jeffrey Gettleman, "The Struggle for Iraq: Medical Care, Chaos and War Leave Iraq's Hospitals in Ruin", <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9D03E2DD1F3AF937A25751C0A9629C8B63>, 14 Şubat 2004 [15.02.2008].

²⁰⁶ Dahr Jamail, "Iraq Hospitals Ailing Under Occupation", <http://dahrjamailliraq.com/reports/HealthcareUnderOccupationDahrJamaill.pdf>, Haziran 2005, 4 [22. 2.2008].

²⁰⁷ Dahr Jamail, "Iraq Hospitals Ailing Under Occupation", <http://dahrjamailliraq.com/reports/HealthcareUnderOccupationDahrJamaill.pdf>, Haziran 2005, 5 [22.2.2008].

Vekili Doktor Amed El Khuzaire de Sağlık Bakanlığı olarak talep edilen ilaç ve tıbbi malzemelerin sağlanamamasından ABD önderliğindeki Koalisyon Yönetimi'ni sorumlu tutuyor: "Tıbbi malzemeler için 500 milyon dolar istedik, bu miktarın ancak 300 milyon doları taahhüt edildi. Elimizde hala sadece taahhüt var."

Aslına bakılırsa, elektrik ve temiz su sağlan(a)madan hastane ve sağlık ocaklarının halkın sağlık sorunlarına çözüm üretmesi zaten mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla Bechtel'in hastaneleri yenileme çalışmaları yapması ve savaş sonrasında faaliyete geçen hastane oranının % 90'ı bulması, bu hastanelerde sunulan sağlık hizmetlerinin kalitesini yükselttiği anlamına gelmemektedir. Dahası 17 Nisan 2007 tarihinde, yani Dahr Jamail'in raporunun yayımlanmasından iki yıl sonra, Dünya Sağlık Örgütü'nün internet sayfasında yayınlanan bir habere göre, işgalin dördüncü yılı dolarken, tıbbi malzeme ve ilaç yetersizliğinin yanı sıra, güvenlik nedeniyle halkın hastanelere başvurmaya çekinmesi ve bundan da önemlisi, ülkeyi terk eden doktor sayısındaki gözle görülür artış, sağlık hizmetlerinin daha fazla sekteye uğramasına neden olmakta.²⁰⁸ Ülkedeki doktor sayısındaki hızlı düşüş, Brookings Enstitüsü'nün istatistikî verilerinde de yer alıyor. Buna göre, savaştan önce Irak'ta 34.000 doktor bulunmaktaydı. 31 Ağustos 2006 tarihli rapora göre, işgalden beri ülkeyi terk eden doktor sayısı yaklaşık 12.000. Ancak doktor sayısının azalmasına neden olan tek sorun, beyin göçü değil. Buna ek olarak 2000 doktorun öldürüldüğü ve 250 doktorun da kaçırıldığı tahmin edilmekte.²⁰⁹

5.6 Sağlık Sektöründe ABT Associates Dönemi

Irak'taki sağlık hizmetlerinin bu denli kötü olmasından sadece Bechtel'i sorumlu tutmak haksızlık olur. Bechtel'in hastane ve sağlık ocaklarını yenileme çalışmalarına ek olarak, USAID yine Birleşik Devletler kökenli bir başka şirket olan ABT Associates ile Irak sağlık sisteminin iyileştirilmesi için masaya oturdu.

Günümüzde ABD'nin en büyük araştırma şirketlerinden birisi olarak kabul edilen ABT Associates, 1965 yılında kuruldu. Sosyal, ekonomik ve sağlık politikaları alanında danışmanlık hizmeti sunmakta olan şirket, halen faaliyetlerini otuz ülkede,

²⁰⁸ "Violence Threatens Health in Iraq",

<http://www.who.int/mediacentre/news/releases/2007/pr15/en/index.html>, 17 Nisan 2007 [16.07.2007].

²⁰⁹ "Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction & Security in Post Saddam- Iraq",

<http://www.brookings.edu/fp/saban/iraq/index20060831.pdf>, 31 Ağustos 2006, 43 [26.07.2007].

binden fazla personeliyle sürdürmekte.²¹⁰ Bu deneyimleriyle Irak'ın sağlık sektörünü yeniden yapılandırmaya talip olan ABT Associates, USAID'le kırkûç milyon dolarlık bir sözleşme imzalayarak kolları sıvadı.

İlginçtir, ABT böyle yüklü bir sözleşmeye imza atarken, yaptırımların en yıkıcı olduğu dönemde bile Irak'ta varlığını koruyan, dolayısıyla Irak'ın sağlık sorunları hakkında çok daha köklü bir bilgiye sahip olan Dünya Sağlık Örgütü ve UNICEF, sırasıyla 10 ve 8 milyon dolar alabildiler.²¹¹ “USAID Sağlık Sistemi Güçlendirmesi” (*USAID Health System Strengthening*) adını taşıyan projenin amacı “insan sağlığını korumak, gelişimini sağlamak ve Irak'taki sağlık sistemini güçlendirme çabalarını destekleyerek belirli sağlık hizmetlerinin normale dönmesini sağlamak” olarak belirlenmişti.²¹² Bu amaç doğrultusunda ABT, Irak Sağlık Bakanlığı'nı teknik, lojistik, donanım ve yönetsel faaliyetlerle desteklemeyi taahhüt ediyordu. Ancak ABT'nin sözleşme gereği yerine getirmesi gereken yükümlülükler sadece Irak Sağlık Bakanlığı'nı desteklemekle sınırlı değildi. Buna ek olarak, USAID ile sözleşme yapan diğer şirketlerin sağlıkla ilgili faaliyetlerinde koordinasyon ve raporlama konularında yardım etmeyi de kabul ediyordu.²¹³ USAID ile birlikte çalışarak, uluslararası kamu kurumları, sivil toplum örgütleri ve diğer kurumlarca sağlık hizmetlerinin ulaştırılmadığı bölgeleri tespit ederek, amaçlanan sonuca ulaşılmasına yardımcı olmak da ABT'nin sunacağı sağlık hizmetlerinin bir parçasıydı.²¹⁴ Dahası ABT, kamu sağlık hizmetlerini güçlendirmek için, hastalık gözetimi yapılması, bunlara uygun yanıtlar aranması ve Irak Sağlık Bakanlığı'na teknik destek sağlanmasını da taahhüt ediyordu. Ayrıca ABT, USAID'in belirleyeceği alanlarda acil sağlık hizmetlerinin sunulması görevini üzerine alacaktı. Bu göreve, askeri harekâtları yakından takip etmek de dâhildi. Böylelikle çatışmalar sırasında yaralanan Birleşik Devletler Ordusu askerlerine ilk müdahale yapılması da ABT'nin yükümlülükleri arasına giriyordu.²¹⁵

Dünyanın pek çok yerinde birbirinden farklı hastalıklarla ilgili projeler yürüten ABT de Irak'ta önemli zorluklarla karşılaştı.²¹⁶ Daha önce de Ortadoğu'da farklı

²¹⁰ ABT Associates hakkında daha fazla bilgi için bakınız:

<http://www.abtassociates.com/Page.cfm?PageID=100&FamilyID=99> [14.07.2008]

²¹¹ Pratap Chatterjee, High – Tech Healthcare in Iraq, Minus the Healthcare, <http://www.corpwatch.org/article.php?id=14290>, 8 Ocak 2007 [16.01.2008].

²¹² “ABT Associates”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/ABT.pdf>, 30 Nisan 2003, 5 [13.7.2007].

²¹³ “ABT Associates”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/ABT.pdf>, 30 Nisan 2003, 5 [13.7.2007].

²¹⁴ “ABT Associates”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/ABT.pdf>, 30 Nisan 2003, 5 [13.7.2007].

²¹⁵ “ABT Associates”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/ABT.pdf>, 30 Nisan 2003, 7 [13.7.2007].

²¹⁶ ABT Associates'in dünya genelindeki projeleri için bakınız:

<http://www.abtassociates.com/page.cfm?PageID=12603&TPCB=1&TPC=63> [17.02.2008].

projelerde çalışan ve sözleşmenin imzalanmasının ardından ABT'nin proje koordinatörü olarak atandıktan kısa bir süre sonra Geçici Koalisyon Yönetimi Sağlık Danışmanı James Haveman'ın ısrarı sonucu görevine son verilen Mary Paterson'un 2006 yazında Kongre'de yaptığı tanıklığa bakılacak olursa bu zorlukların temelinde Geçici Koalisyon Yönetimi'nin konuya yaklaşımı yatmaktaydı: "Geçici Koalisyon Yönetimi'nin temel vurgusu, Irak'ta kayda değer sağlık altyapısı yokmuş varsayımıyla hareket ederek, yeniden yapılanma faaliyetlerine ağırlık vermektir ve hâlihazırdaki durum her şey değiştirileceğinden önemli değildir."²¹⁷ Paterson'a göre, var olan kliniklerin stetoskop, tansiyon aleti, hijyen malzemeleri, temel ilaçlar, aşı ve jeneratör gibi ivedi ihtiyaçları bulunmaktaydı ve bunların tedarik edilmesiyle etkin bir sağlık hizmeti sağlanmasında önemli bir yol kat edilmiş olacaktı.²¹⁸ Uygulanan sağlık politikalarında önemli hatalar yapıldığını Geçici Koalisyon Yönetimi Sağlık Danışmanı James Haveman'la tartıştıklarını dile getiren Paterson, Haveman'ın verdiği yanıtı da şöyle ifade etmekteydi: "Saddam'ın yoz yönetiminin üstesinden geldik. O halde neden onların geçmişte ne yaptıklarını inceleyelim?" İfadesinde Irak'ta ilk sağlık ocağının 1882 gibi oldukça eski bir tarihte Yahudiler tarafından kurulduğunu da hatırlatan Paterson, bu görüşün salt eski rejimi anımsattığı için, binlerce Iraklı sağlık uzmanının dışlanması neden olduğu görüşünde.²¹⁹ ABT'nin Irak'taki ilk faaliyeti, bir hastanede hemşirelere yeni üniformalar dağıtmak ile Irak'taki sağlık hizmetlerinin sorunlarını daha iyi anlamaya yönelik olarak başlatılan ve daha sonra iptal edilen bir anket çalışmasıydı. Bunu ABT'nin Irak'taki faaliyetlerinin en büyük parçası olan kliniklere tıbbi malzemenin tedarik edilmesi izliyordu.

Ekim 2003'e kadar önemli tıbbi malzemelerin hastane ve sağlık ocaklarına dağıtılması öngörülmekteydi ancak ABT, sözleşmedeki bu taahhüdünü yerine getiremedi. Dahası sekiz ay gecikmeli olarak Irak'a gönderilen ilk partiden çıkarsa, Irak sağlık sektörünün çok ihtiyaç duyduğu acil müdahale ekipmanları yerine, paravan, hasar görmüş jinekoloji inceleme tabloları gibi malzemelerdi.²²⁰ Gerekli

²¹⁷ Senate Democratic Policy Committee Hearing, "An Oversight Hearing on the Bush Administration's Plan to Rebuild Iraq's Hospitals, Clinics and Health Care System: What Went Wrong?", <http://democrats.senate.gov/dpc/hearings/hearing36/transcript.pdf>, 28 Temmuz 2006, 10 [11.03.2008].

²¹⁸ Senate Democratic Policy Committee Hearing, "An Oversight Hearing on the Bush Administration's Plan to Rebuild Iraq's Hospitals, Clinics and Health Care System: What Went Wrong?", <http://democrats.senate.gov/dpc/hearings/hearing36/transcript.pdf>, 28 Temmuz 2006, 11 [11.03.2008].

²¹⁹ Senate Democratic Policy Committee Hearing, "An Oversight Hearing on the Bush Administration's Plan to Rebuild Iraq's Hospitals, Clinics and Health Care System: What Went Wrong?", <http://democrats.senate.gov/dpc/hearings/hearing36/transcript.pdf>, 28 Temmuz 2006, 13 [11.03.2008].

²²⁰ Pratap Chatterjee, "High – Tech Healthcare in Iraq, Minus the Healthcare",

tıbbi malzemelerin tedarik edilmesinde yaşanan başarısızlığı ABT'nin bir başka büyük projesi izledi. Sözleşme uyarınca ABT, Basra ve Bağdat'ta bilgisayar destekli acil hastalık müdahale sistemi kurmayı öngörmekteydi. Ancak hastanelerdeki elektrik sistemlerinin vahim durumuna ek olarak, hiçbir hastanede telefon hattı bulunmaması ve Bechtel'in hastanelerin altyapısını iyileştirme faaliyetlerinde aciz kalması nedeniyle, bu proje daha başlangıçta uygulama şansını yitirdi. Sonuçta ABT 2004 Nisan'ında Irak'tan çekildi. Bu süre zarfında ABT'ye 20.7 milyon dolar ödeme yapan USAID de sözleşmeyi iptal etti.²²¹

Yukarıda da değinildiği üzere, Bechtel, USAID'le yaptığı sözleşme uyarınca, okulların yenilenme faaliyetini de üzerine alıyordu. Irak'ta 11.000 okulun olduğu belirtilen sözleşmede, bu okulların % 80'inin etkili bir eğitime olanak verecek temel olanaklardan yoksun olduğu, USAID'in eğitimi modern eğitim araçları ve teknikleriyle destekleyen, okuryazar oranını arttırmayı amaçlayan bir programa katılacağı, Bechtel'in de bu doğrultuda yerel yetkililer, USAID, Birleşik Devletler Savunma Bakanlığı ve Irak Milli Eğitim Bakanlığı ile ihtiyaç ve öncelikleri belirlemede koordinasyon içinde bulunacağı ifade ediliyordu.²²² Bu doğrultuda, Bechtel'in atacağı ilk adım altı ay içerisinde üç bin okulun onarım ve yenileme faaliyetlerini bitirmek olacak, bir yıl sonunda da bu rakam, seçilen Milli Eğitim Bakanlığı binalarının yanı sıra altı bine ulaşacaktı.²²³ Okulların durumu gerçekten de çok kötüydü. Irak Milli Eğitim Bakanlığı'nın UNICEF'in yardımıyla yaptığı ve Irak'taki anaokullarından üniversitelere kadar bütün eğitim kurumlarının durumunu araştıran Irak'ta Eğitim İstatistikleri (*Educational Statistics In Iraq*) adlı rapora göre, ülke genelinde bulunan toplam 11368 ilkokuldan, sadece 1271'i hasarsızdı.²²⁴ Geri

<http://www.corpwatch.org/article.php?id=14290>, 8 Ocak 2007 [10.02.2008].

²²¹ Pratap Chatterjee, "High – Tech Healthcare in Iraq, Minus the Healthcare",

<http://www.corpwatch.org/article.php?id=14290>, 8 Ocak 2007 [10.02.2008]. Trajikomik olansa, Irak halkı sağlık hizmetleri almakta bu denli ağır güçlüklerle karşı karşıyayken, Birleşik Devletler Senatörü John D. Dingell, Irak'taki sağlık hizmetlerinin neden kendi ülkesinde sağlanmadığını soruyordu: "Yönetimin Irak halkına sağlık hizmetleri sunmada hızlı adımlar atmasını memnuniyetle karşılıyorum ancak aynı çabanın neden hiçbir güvencesi olmayan Amerikalılar için harcanmadığı konusundaki hayal kırıklığım devam ediyor." Bir başka Birleşik Devletler Senatörü Sherrod Brown da, Bush Yönetimi'nden Irak'ta olduğu gibi, Amerika'daki sağlık sorunlarını çözüme kavuşturmasını beklediğini ifade etmekten alamıyordu kendisini: "Sorun George W. Bush'un Irak halkına sağlık hizmeti sunma zorunluluğunu kabul etmesi değil. Sorun, Irak'a sunmak istediği aynı sağlık hizmetlerini 44 milyon Amerikalı'ya sunmayı kabul etmemesi. Benim eyaletim Ohio da dâhil olmak üzere, eyaletlerin üçte ikisi temel sağlık hizmetlerinde kesintiye gidiyor. Başkan Bush, Irak'ta olduğu gibi, ülkesinde de bu krizi çözme gayretini göstermelidir. "Bush Administration Ignores 44 Million Uninsured in U.S as it Awards Contract for Universal Health Care in Iraq",

<http://energycommerce.house.gov/press/108nr17.shtml>, 30 Nisan 2003 [11.02.2008].

²²² "Bechtel", <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/Bechtel.pdf>, 16 Mayıs 2003, 14 [13.07.2007].

²²³ "Bechtel", <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/Bechtel.pdf>, 16 Mayıs 2003, 14 [13.07.2007].

²²⁴ Republic of Iraq Ministry of Education, "Educational Statistics in Iraq: 2003 – 2004",

<http://www.unicef.org/files/school-survey-vol1-eng.pdf>, Eylül 2004, 67 [17.02.2008].

kalanlar hasar derecelerine göre sınıflandırılmış bulunmaktaydı ve ağır hasarlı olan okulların oranı, 2098 olarak tespit edilmişti. Onarılarak tekrar kullanıma açılması mümkün olmayan okulların sayısı da 529 olarak verilmekteydi.²²⁵ Ortaokulların durumu da ilkokullardan farklı değildi. Toplam 2753 ortaokulun bulunduğu ülkede, hasarsız sadece 255 okul bulunmaktaydı ve 369 okulun ağır hasarlı olduğu, 36 okulun ise bir daha öğrenime açılmasının mümkün olmadığı belirtilmekteydi.²²⁶ Ancak raporun asıl dikkat çeken noktası ise, Irak'taki okulların durumunu göz önüne sermesinden çok, yayımlanma tarihi. Bechtel'in projelerini tamamlamış olması gereken bir tarihte, Ekim 2994'te yayımlanan raporta göre, Irak'ta suyu akan ortaokul sayısı % 44 ve kanalizasyon bağlantısı olanların sayısı da sadece 1815'ti.²²⁷ Dolayısıyla diğer altyapı faaliyetlerinde olduğu gibi, okulların tadilat ve yenileme faaliyetini de ağırdan alan Bechtel, yaklaşık 4,5 milyon öğrencinin öğrenim haklarını da ellerinden almış bulunmaktaydı. Dahası tadilatların yapıldığı okulların ne durumda olduğu konusunda kimsenin fazla bilgisi yoktu.

Irak Milli Eğitim Bakanlığı Planlama Merkezi'nde görevli Dr. Nabil Khuadir Abbas, Bechtel yetkilileriyle haftalık toplantılar yaptıklarını, bu toplantılarda pek çok defa programın yeterince saydam olmadığını, hiçbir faaliyetin denetlenmediğini, Irak Milli Eğitim Bakanlığı'nda kimsenin ne bu faaliyetleri yürütmesi için Birleşik Devletler Hükümeti'nin Bechtel'e ne kadar ödenek ayırdığını, ne de tek tek hangi okulda hangi faaliyetin yürütüldüğünü bildiğini belirttiğini ifade etmekte.²²⁸ Yapılan tadilatlarla ilgili ilginç bir anekdotsa Anbareyn Okulu'nun Müdürü Abdül Razzad Ali tarafından naklediliyor. Bechtel yetkililerinin okula gelerek tadilatın tamamlandığını belirten bir deklarasyonu imzalamasını istediklerini belirten Razzad, faaliyetler yapılmadan böyle bir kâğıdı imzalamasının söz konusu olmadığını belirttikten on iki gün sonra okulun duvarları ve kapıları boyanmış, elektrik kabloları döşenmiş. Ancak Irak'taki pek çok okulun en önemli sorunlarından birisi olan atık su sisteminin yenilenmesine dokunulmamış bile. Razzad'a göre bu, bir sonraki kışta tuvaletlerin kanalizasyon suyuyla dolarak taşacağı anlamına geliyordu. Bir çocuğun bir kat aşağı düşerek yaralanmasına neden olan kırık tırabzanın tamir edilmesi de

²²⁵ Republic of Iraq Ministry of Education, "Educational Statistics in Iraq: 2003 – 2004", <http://www.unicef.org/files/school-survey-vol1-eng.pdf>, Eylül 2004, 67 [17.02.2008].

²²⁶ Republic of Iraq Ministry of Education, "Educational Statistics in Iraq: 2003 – 2004", <http://www.unicef.org/files/school-survey-vol1-eng.pdf>, Eylül 2004, 108 [17.02.2008].

²²⁷ "Iraq Education in Transition: Needs and Challenges", <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001386/138665e.pdf>, 2004, 41 [17.02.2008].

²²⁸ Karim El – Gawhary, "Bechtel Fails Reconstruction Iraq's Schools", <http://www.corpwatch.org/article.php?id=9248>, 2 Aralık 2003 [9.02.2008].

Bechtel'in yenileme faaliyetlerinin bir parçası olarak değerlendirilmemişti. Razzad'a göre, Bechtel'in yaptığı yenileme faaliyetlerinin en çarpıcı yanı ise, eski rejimi simgelediğinden olsa gerek, okul zilinin yerine yenisinin takılmasıydı. Basıldığında ancak bir hırıltı çıkartan bu zille 1500 öğrencinin nasıl toparlanabileceğini soran Razzad, "İşte yeni Irak'ın yeni zili" şeklinde serzenişte bulunmaktan alamıyordu kendisini.²²⁹

Gelgelelim Irak'taki eğitim sisteminin karşılaştığı tek sorun okul binalarının tadilatı değil. Buna ek olarak 1991'den beri uygulanan ekonomik yaptırımlar nedeniyle fakirleşen Irak halkının çocuklarını okula göndermek yerine, çalışmaya sevk etmesi de Irak eğitim sisteminin karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan birisi. Brookings Enstitüsü'nün verilerine göre, 2002 yılında ilkokula devam eden çocukların sayısı 3,5 milyon iken bu oran 2005 yılında 3,7 milyona çıkmış bulunmaktaydı.²³⁰ Ancak Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*) 2004 tarihli "Geçiş Döneminde Irak Eğitimi" (*Iraq Education In Transition*) adlı raporuna göre, 12 – 17 yaş arasındaki çocukların ancak % 40'ı okula devam edebiliyor. Kız çocuklarının okula devam etme oranı da erkeklere göre daha düşük. Rapora göre, eğitime devam eden öğrencilerin oranının bu kadar düşük olmasında, sosyo – ekonomik nedenlere ek olarak güvenliğin sağlanamaması ve okulların durumunun eğitime elverişli olmaması da önemli bir rol oynamakta.²³¹

5.7 Creative Associates'ten Irak Eğitim Sistemi Atağı

Sağlık altyapısının inşasında olduğu gibi, eğitim sisteminin yeniden yapılanmasında da Bechtel'in başarısızlığına ortak olan bir başka ABD şirketi bulunmaktaydı: USAID ile iki sözleşme toplamında yüz ondört milyon dolarlık bir sözleşmeye imza atan *Creative Associates*. 1977'de kurulan Creative Associates, başlangıçta katılım, farklılık ve eşitlik projeleriyle en az hizmet alan topluluklara hizmet sunma şiarıyla yola çıktı. Halen atmış sekiz ülkede faaliyetlerini sürdüren şirket, 1989'da

²²⁹ Karim El – Gawhary, "Bechtel Fails Reconstruction Iraq's Schools", <http://www.corpwatch.org/article.php?id=9248>, 2 Aralık 2003 [9.02.2008].

²³⁰ "Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction & Security in Post Saddam- Iraq", <http://www.brookings.edu/fp/saban/iraq/index20061130.pdf>, 30 Kasım 2006, 43 [26.07.2008].

²³¹ Republic of Iraq Ministry of Education, "Educational Statistics in Iraq: 2003 – 2004", <http://www.unicef.org/files/school-survey-vol1-eng.pdf>, Eylül 2004, 133 [17.02.2008].

Nikaragua’da Sandinista hükümetine karşı mücadele veren Kontr Gerillalar’a destek verdi. Bunu, 1991’de Haiti’nin seçimle başa geçen Başkanı Jean Betrand Aristide’ye karşı darbe girişimine karışması izledi. Creative, 2001 Eylül’ünde Haiti’nin sivil eğitim programının yanı sıra, Afganistan’daki Taliban rejiminin yıkılmasının ardından, Afgan eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması faaliyetlerini üzerine aldı. Bunu Irak eğitim sisteminin yeniden düzenlenmesi izledi.²³²

Creative’in Irak’ta hayata geçirdiği “Irak Okullarının Yeniden Açılması ve Eğitimin İstikrara Kavuşturulması” (*Revitalization of Iraqi Schools and Stabilization of Education*) adını taşıyan projenin amacı, “okula kayıt olan öğrenci sayısını hızla artırmak ve öğrencilerin okula gitmesini sürdürülebilir kılmak suretiyle, demokrasi, eşitlik, istikrar, ekonomik büyüme ve Irak ailelerinin refahına katkıda bulunmak” olarak tanımlanmaktaydı.²³³ Şubat 2007’de “tamamlanan” söz konusu projeye göre, kısa vadede okulu bırakan ya da hiç okula gitmeyen çocukların okula kaydolmaları sağlanacak; uzun vadede de ilk ve ortaokullarda merkezi olmayan (*dencentralized*), sürdürülebilir eğitim hizmeti sunulacaktı. Proje, askeri harekâtın tamamlanmasına müteakip uygulamaya konacak ve ancak uygulamaya uygun olan yerlere odaklanılacaktı.²³⁴ Bir yılda tamamlanması öngörülen projede Creative Associates, okul malzemelerinin temini, ekonomik planlama ve hızlandırılmış öğrenime vurgu yapan bir eğitim reformu, öğretmen terfisi ve okul liderliği eğitimi konularında Irak Milli Eğitim Bakanlığı’na destek olmayı taahhüt ediyordu.²³⁵

Okulların tadilatı biter bitmez devreye girecek olan Creative’in üstlendiği sorumluluk, bunlarla da sınırlı kalmıyordu. Bunlara ek olarak, ders kitapları, ihtiyaç değerlendirmesi, malzemelerin dağıtımı ve öğrenim setleri konularında diğer kurumlarla koordinasyon içerisinde bulunmak ve daha da önemlisi, Irak Milli Eğitim Bakanlığı’nı eğitim planlaması, finansman sağlanması ve öğretmen yetiştirilmesi konularında desteklemek de Creative’in yükümlülükleri arasındaydı. Oldukça iddialı bir program hazırlayan Creative, altı ay içerisinde 12.500 ilk ve ortaokulda 2,1 milyon çocuğa eğitim seti dağıtmayı planlıyordu. Bu sayı, program sonunda, 25.000 ilk ve ortaokulda 4,2 milyon öğrenciyi kapsayacak şekilde genişletilecekti.²³⁶ Irak eğitim sisteminin yenileme çalışmalarına katılan Jim Nelson’a göre, gerçekten de bu

²³² Creative Associates hakkında daha fazla bilgi için bakınız:

http://www.sourcewatch.org/index.php?title=Creative_Associates_International%2C_Inc. [14.07.2008].

²³³ “Creative Associates”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/Creative.pdf>, 4 Kasım 2003, 10 [13.7.2007].

²³⁴ “Creative Associates”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/Creative.pdf>, 4 Kasım 2003, 10 [13.7.2007].

²³⁵ “Creative Associates”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/Creative.pdf>, 4 Kasım 2003, 12 [13.7.2007].

²³⁶ “Creative Associates”, <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/Creative.pdf>, 4 Kasım 2003, 14 [13.7.2007].

setlere ihtiyaç vardı: “Bunlar [eğitim setleri] okula başlarken ihtiyaç duyacağınız kalem gibi temel malzemeleri içeriyordu. Bu setlerden birisini, bunları dağıtmayı planladıklarını söyledikleri bir toplantıda gördüm. Ayrıca sene başında öğretmenlere de temel ihtiyaçlarını kapsayacak bir öğretmen seti dağıtacaklardı. Bunlar gerçekten yoktu. Bir şey kullanıyorlarsa eğer, ne kullandıklarını bilmiyorum. Sınıfların çoğu hasarlı ve genelde kullanılamaz haldeki tahta ve üç ya da dört çocuğun oturmak zorunda olduğu masalarla dolu.”²³⁷ Öğretmen yetiştirme programında da Creative, beklemediği bir güçlkle karşı karşıya kaldı çünkü taksi şoförlüğünün daha fazla kazanç getirdiği bir ortamda, kimse bu kurslara katılmak istemiyordu.²³⁸ Ancak Nelson’a göre, Irak eğitim sisteminin temel sorunu, müfredat programında yaşanan sıkıntıydı. Creative’in sözleşmesinde, Irak Milli Eğitim Bakanlığı’na eğitim planlaması, müfredat ve istatistikî verilerde yardım etme taahhüdü olmasına rağmen, anlaşılan bu konuda beklenen sonuç alınamamış olsa gerek ki, Iraklı yetkililer Nelson’un da belirttiği gibi, müfredat programı ve ders kitapları için, Ortadoğu ülkeleri de dâhil olmak üzere, yabancı ülkelere incelemelerde bulunmaya gitmektedirler.²³⁹ Gelgelelim yukarıda da değinildiği üzere, Irak eğitim sisteminin asıl açmazı, gerek güvenlik nedeniyle gerekse sosyo – ekonomik nedenlerle ailelerin çocuklarını okula göndermek istememeleri ve bu iki konu çözülmeden Creative’in faaliyetlerinde etkin bir sonuca ulaşması zaten mümkün değil.

USAID de bu “gerçeği” fark etmiş olmalı ki, Irak eğitim sisteminin hala pek çok eksikliği varken, Irak’lı pek çok öğrenci ders kitaplarından yoksunken, 2006 Ağustos ayı sonunda eğitim destek programının “başarıyla tamamlandığını” ilan etti. Basında fazla yer almayan habere göre USAID, Irak’taki faaliyetlerinde bundan sonra eğitime kaynak ayırmayacaktı.²⁴⁰

²³⁷ Haven North, “Jim Nelson Executive Summary”, <http://www.usip.org/library/oh/sops/iraq/gov/nelson.pdf>, 7 Eylül 2004, 10 [12.2.2008].

²³⁸ Haven North, “Jim Nelson Executive Summary”, <http://www.usip.org/library/oh/sops/iraq/gov/nelson.pdf>, 7 Eylül 2004, 11 [12.2.2008].

²³⁹ Haven North, “Jim Nelson Executive Summary”, <http://www.usip.org/library/oh/sops/iraq/gov/nelson.pdf>, 7 Eylül 2004, 10 [12.2.2008].

²⁴⁰ “U.S Cuts Aid to Iraqi Education System”, <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=5738229>, 30 Ağustos 2006 [15.1.2008].

5.8 Halliburton Sahnede

Irak'ta faaliyet gösteren Birleşik Devletler kökenli şirketler arasında en çok tanınanı Halliburton. Şirketin bu kadar ünlü olmasının arkasında yatan neden ise, dünya genelinde yürüttüğü faaliyetlerden çok, Washington yönetiminde üst kademeyi işgal eden siyasetçilerle – ki bunların başında Başkan Yardımcısı Dick Cheney gelmekte - ilişkilerinin ayyuka çıkması. Salt bu nedenle olsa gerek, Irak'ta faaliyet gösteren şirketler arasında varlığı en çok tartışılan şirket, Halliburton oldu, ki şirketin faaliyetlerini yakın markaja alan *Halliburton Watch* adında bir web sitesinin kurulması bile bu ilginin bir tezahürü olarak değerlendirilebilir.

1919'da enerji sektöründe hizmet vermeye başlayarak faaliyete geçen Halliburton'un Ortadoğu ile bağları 2003'te başlayan Irak'ın yeniden yapılandırılması çalışmalarından çok daha öncesine dayanıyor.²⁴¹ Sözleşmelerini Birleşik Devletler Savunma Bakanlığı'ndan alan Halliburton, Irak petrol sahalarının korunmasından, petrol tesislerinin yenilenmesine (*Restore Iraqi Oil*), Lojistik Çoğalma Programına (*Logistics Augmentation Program*, LOGCAP) kadar, farklı alanlarda 7,1 milyar doları bulan sözleşmelere imza attı. Bu rakam ABD şirketlerinin Irak pastasından aldıkları en büyük dilimdi. Halliburton'un en yakın takipçisi Bechtel tüm Irak'ın altyapısının inşasında bile bu rakamın yaklaşık üç kat gerisinde kalmaktaydı. Ancak Halliburton yüklü sözleşmeler almasından çok, Irak'ta faaliyetlerine başlamasından kısa bir süre sonra birbiri ardına patlak veren yolsuzluk suçlamaları ve şirket hakkında açılan soruşturmalarla gündeme geldi.

Aslında Halliburton'un Irak'ın yeniden inşasında oynayacağı rolün temelleri 1992'de atılmıştı. Halliburton, Sivil Lojistik Büyüme Programı için ilk ihaleyi 1992 Ağustos'unda kazanmıştı. Sözleşme, ABD Hükümetine, Halliburton'a dünyanın neresinde olursa olsun Halliburton'u askeri operasyonlara lojistik destek vermeye gönderme konusunda açık uçlu yetki ve bütçe vermeyi öngörüyordu.²⁴² Bu, Birleşik Devletler Ordusu'nun bugüne kadar bir tek şirkete dayanarak yaptığı en büyük lojistik destek anlaşmasıydı.²⁴³ 1997'de Halliburton bu ayrıcalıklı konumunu emekli ordu mensuplarını bünyesinde toplayan Dyncorp'a kaptırdıysa da, 2 milyar dolara

²⁴¹ Halliburton hakkında daha fazla bilgi için bakınız: <http://en.wikipedia.org/wiki/Halliburton> [14.07.2008] ve <http://www.halliburtonwatch.org/> [14.7.2008].

²⁴² "Halliburton, We Still Have A Problem: An Alternative Annual Report on Halliburton" http://www.halliburtonwatch.org/about_hal/houston.2005.pdf, Mayıs 2005, 3 [4.9.2007].

²⁴³ "Halliburton, We Still Have A Problem: An Alternative Annual Report on Halliburton", http://www.halliburtonwatch.org/about_hal/houston.2005.pdf, Mayıs 2005, 3 [4.9.2007].

Yugoslavya'daki üslerin her türlü lojistik ihtiyacını karşılama hakkını elde ederek açığını telafi etti.²⁴⁴ Dahası 2001'de LOGCAP anlaşması dolan Dyncorp'un yerini on yıllık bir sözleşmeyle yine Halliburton aldı ki, Eylül 2004 itibariyle Halliburton bu sözleşme uyarınca Birleşik Devletler Savunma Bakanlığı'ndan 8.6 milyar dolar almaktaydı.²⁴⁵ Dolayısıyla gerek Afganistan gerekse Irak Savaşı sırasında ABD Ordusu'nun lojistik ihtiyacı Halliburton tarafından karşılanmaktaydı. Nitekim Irak'ın işgalinin tartışılmakta olduğu bir dönemde, 2002 Eylül'ünde 1800 Halliburton çalışanı, Kuveyt çölünde binlerce askeri barındıracak çadır kent kurma faaliyetlerine başlamışlardı bile. Bu bağlamda düşünüldüğünde Halliburton'un Washington'dan kazandığı en büyük sözleşmenin LOGCAP olduğu söylenebilir.

Dahası Bağdat'ın Birleşik Devletler Ordusu'nca ele geçirilmesinden kısa bir süre sonra, LOGCAP sözleşmesinin içeriği, Halliburton'un petrol sahalarını koruma, gerekli onarım ve yenileme faaliyetlerini de kapsayacak şekilde yeniden düzenlendi.²⁴⁶ Antonia Juhasz'ın da belirttiği gibi, bu sayede işgal sırasında durmuş olan petrol üretimi, hızla arttı ve Mart 2004'te işgal öncesi seviyeye ulaşarak 2.5 milyon varil buldu.²⁴⁷ Ancak Halliburton'un işgal sonrası Irak'taki faaliyetleri bunlarla sınırlı kalmadı. Bunu Halliburton'a, Irak'taki ABD kuvvetlerine benzin tedarik etme yetkisinin verilmesi izledi. Irak her ne kadar dünyanın en büyük ikinci petrol rezervine sahipse de, işgali takip eden günlerde petrol üretimi durma noktasına gelmişti ve ayrıca Irak'ın petrolü rafine etme kapasitesi de Birleşik Devletler Ordusu'nun ihtiyacını karşılamayacak durumdaydı. Bu durumda Halliburton, bu lojistik desteği Kuveyt'ten karşılayacaktı.²⁴⁸ Dahası Ocak 2004'te yine ABD kökenli bir şirket olan Parson – Worley Kuzey Irak'taki petrol sahalarının onarım ve yenileme faaliyetleri için 800 milyon dolarlık bir sözleşmeye imza atarken, Halliburton da Güney Irak'taki petrol sahaları için iki yıl sürecek ve üç farklı birer yıl uzatma seçeneğinin bulunduğu 2.1 milyar dolarlık bir sözleşme daha aldı.²⁴⁹ Tüm bunlar göz önüne alındığında Irak'ın işgalinin, Halliburton için gerçekten çok karlı

²⁴⁴ "Halliburton, We Still Have A Problem: An Alternative Annual Report on Halliburton" http://www.halliburtonwatch.org/about_hal/houston.2005.pdf, Mayıs 2005, 5 [4.9.2007].

²⁴⁵ "Halliburton's Questioned and Unsupported Costs in Iraq Exceed \$ 1.4 Billion", <http://democrats.senate.gov/dpc/hearings/hearing22/jointreport.pdf>, 27 Haziran 2005, 1 [22.9.2007].

²⁴⁶ "Halliburton, We Still Have A Problem: An Alternative Annual Report on Halliburton" http://www.halliburtonwatch.org/about_hal/houston.2005.pdf, Mayıs 2005, 8 [4.9.2007].

²⁴⁷ Juhasz, *age*, 270.

²⁴⁸ "Halliburton, We Still Have A Problem: An Alternative Annual Report on Halliburton" http://www.halliburtonwatch.org/about_hal/houston.2005.pdf, Mayıs 2005, 8 [4.9.2007].

²⁴⁹ "Halliburton, We Still Have A Problem: An Alternative Annual Report on Halliburton" http://www.halliburtonwatch.org/about_hal/houston.2005.pdf, Mayıs 2005, 5 [4.9.2007].

olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, 2004 yılında, şirketin kazancının yaklaşık % 90'ı Irak'tan gelmekteydi.

Ancak kısa bir süre içinde Halliburton'un Kuveyt ve Irak'taki faaliyetlerinde maliyetleri yüksek tutarak Birleşik Devletler Ordusu'nu zarara uğrattığı ve Halliburton çalışanlarının rüşvet aldıkları yolunda iddialar ortaya atılmaya başlandı. Örneğin Şubat 2003'te Kuveyt'teki Birleşik Devletler askeri havaalanına altı aylık bir dönem için yakıt kamyonu kiralanmasının 685.000 dolara mal olacağı tahmin ediliyordu. Konuyla ilgilenen Kuveyt'teki Halliburton yetkilisi Jeff Alex Mason, La Nouvelle ve adı açıklanmayan bir Kuveyt şirketinden sırasıyla 1.7 ve 1.9 milyon dolar tekliflerini aldı. Ancak alınan bu teklifler, La Nouvelle için 5.5, diğer şirket için de 6.2 milyon dolar olarak gösterildi. Konu, eski bir emekli ordu mensubu olan ve Halliburton'da lojistik uzmanı olarak görev yapan Marie deYoung'ın şikâyetle bulunmasıyla ortaya çıktı.²⁵⁰ Kongre'de verdiği ifadede deYoung, Halliburton'un ticari ilişkilerinde başka çarpıcı verilere de ulaştığını belirtmekteydi. Buna göre Halliburton, bir kasa sodayı 45 dolara almakta ve kuru temizleme hizmetleri için La Nouvelle'e ayda 1 milyon ila 1.2 milyon dolar arasında sabit bir fiyat ödemekteydi.²⁵¹ Sonunda, Halliburton iki çalışanının rüşvet aldığını kabul ederek, 6.3 milyon doları Birleşik Devletler Savunma Bakanlığı'na iade etmeyi kabul etti.²⁵² Ancak Halliburton hakkındaki yolsuzluk iddiaları sadece bunlarla sınırlı değildi.

Eski bir Halliburton çalışanı olan David Wilson, tanıklığında ufak onarımlar gerektiren kamyonların tamir edilmek yerine, 85.000 dolara yenilerinin alındığı bilgisini veriyordu.²⁵³ Bağdat'taki Birleşik Devletler Büyükelçiliği hazırladığı raporda, Halliburton'un performansının düşüklüğünden ve maliyetleri yüksek tutmasından yakınıyor ve Halliburton'un Irak'taki taşeron firması olan Kellogg, Brown & Root ile sözleşmenin feshedilebileceği uyarısında bulunuyordu.²⁵⁴

Mart 2003'ten Ağustos 2003'e kadar Halliburton'da mal alım uzmanı olarak görev yapan Henry Bunting de 6 Haziran 2004'deki tanıklığında, şirketin yaptığı her

²⁵⁰ "Halliburton, We Still Have A Problem: An Alternative Annual Report on Halliburton"

http://www.halliburtonwatch.org/about_hal/houston.2005.pdf, Mayıs 2005, 7 [4.9.2007].

²⁵¹ "Statement of Marie deYoung", <http://oversight.house.gov/Documents/20040623112930-21444.pdf>, 6 Haziran 2004, 2 [16.12.2007].

²⁵² "Halliburton, We Still Have A Problem: An Alternative Annual Report on Halliburton"

http://www.halliburtonwatch.org/about_hal/houston.2005.pdf, Mayıs 2005, 2 [4.9.2007].

²⁵³ "Statement of David Wilson Former KBR Convoy Commander in Iraq",

<http://www.democrats.reform.house.gov/Documents/20040623112742-66875.pdf>, 13 Haziran 2004, 2 [16.12.2007].

²⁵⁴ Eric Eckholm, "Halliburton Unit's Work in Iraq Is Called Poor",

http://www.nytimes.com/2005/04/12/international/middleeast/12halliburton.html?_r=1&oref=slogin, 12 Nisan 2005 [4.9.2007].

harcama için geri ödeme aldığına, dolayısıyla masrafları kısma gibi bir kaygısının olmadığına işaret ediyordu.²⁵⁵ Mal alım müdürlerinin sürekli olarak satın alma departmanındaki yetkililere fiyat konusunda kaygılanmamaları telkininde bulunduklarını da belirten Bunting, harcamaların 2500 doların altında gösterilmesine özellikle önem verildiğini, bu sayede Halliburton'un ihaleye gitmek zorunda kalmadığını sözlerine eklemekteydi.²⁵⁶

Buna ek olarak Kuveyt'e vardığında, Satın Alma Süpervizörünün kendisine on beş yirmi Kuveyt şirketinin yer aldığı bir liste sunduğunu ve her türlü satın alma işleminin bu şirketler aracılığıyla yapılmasını istediğini belirten Bunting, yaptığı araştırma sonucunda bu şirketlerin bazısının güvenilir olmadığını, bazısının da oldukça yüksek teklifler sunduğunu keşfettiğini, ancak buna rağmen alıcıların başka şirketler aramadıklarını, aramaya da teşvik edilmediklerini kaydetmekteydi.²⁵⁷ İfadesinin sonraki bölümlerinde şahit olduğu yüksek harcamalara da değinen Bunting, Halliburton'un kiraladığı araçların faturalarına baktığını, bunlar için aylık 3000 ila 3500 dolar ödendiğini, hatta 7500 doları bulan faturalar bile olduğu belirttiikten sonra, bir başka örneği de üzerine Kellogg, Brown & Root'un ambleminin bulunduğu havlulardan vermekteydi. Bu havluların maliyetinin normal havlulara göre üç kat daha pahalıya mal olduğunu ifade eden Bunting, rekabeti teşvik ederek % 5 ila 15 arasında bir oranda maliyet indirimi sağlanabileceğini sözlerine eklemekteydi. Kendisinin mobilya alımını başka bir firmadan gerçekleştirdiğini ve bu sayede 6000 dolarlık bir maliyet indirimi sağladığını belirten Bunting, ancak süpervizörlerin bundan diğer mal alıcıları haberdar ettiğini sanmadığını da ifade etmekteydi.²⁵⁸ Tanıklığının sonunda günde 12 ila 16 saat arasında çalışmaya daha fazla dayanamadığını belirten Bunting, istifa ederek ABD'ye döndüğünü belirtiyordu.²⁵⁹

Bir dönem Halliburton ve taşeron firmalarında çalışanların sözlerine kulak verilecek olursa, üst düzey bir yönetici olarak Bunting'in şanslı olduğu bile düşünülebilir. Günde 16 dolardan az kazanan işçilerin daha iyi bir gelir elde etmek için hafta

²⁵⁵ "Statement of Henry S. Bunting to U.S. House of Representatives Committee on Government Reform", <http://oversight.house.gov/Documents/20040623113130-09594.pdf>, 6 Haziran 2004, 1 [16.12.2007].

²⁵⁶ "Statement of Henry S. Bunting to U.S. House of Representatives Committee on Government Reform", <http://oversight.house.gov/Documents/20040623113130-09594.pdf>, 6 Haziran 2004, 1 [16.12.2007].

²⁵⁷ "Statement of Henry S. Bunting to U.S. House of Representatives Committee on Government Reform", <http://oversight.house.gov/Documents/20040623113130-09594.pdf>, 6 Haziran 2004, 1 [16.12.2007].

²⁵⁸ "Statement of Henry S. Bunting to U.S. House of Representatives Committee on Government Reform", <http://oversight.house.gov/Documents/20040623113130-09594.pdf>, 6 Haziran 2004, 2 [16.12.2007].

²⁵⁹ "Statement of Henry S. Bunting to U.S. House of Representatives Committee on Government Reform", <http://oversight.house.gov/Documents/20040623113130-09594.pdf>, 6 Haziran 2004, 2 [16.12.2007].

sonları da dâhil, 12 saatten fazla çalışmaktan başka bir imkânları bulunmamaktaydı.²⁶⁰ ABD vatandaşı olmayanlar için koşullar çok daha ağırdı. Örneğin Halliburton'un taşeron firması olan ve Irak'taki altı ABD üssüne gıda hizmetleri sunan Suudi Arabistan şirketi Gulf Catering Company bünyesinde çalışan dört Hintli'nin pasaport ile paralarının bir bölümüne el konularak, Irak'tan ayrılabilmeleri için altı ay çalışmaları gerektiği bildirilmişti. Şirket, dört işçinin pasaportunun alındığı bilgisini doğrularken, bu uygulamanın sadece "güvenlik gerekçesiyle" yapıldığını, işçilerin ülkeyi terk etmelerinin önünde ise herhangi bir engel bulunmadığını, istedikleri zaman Irak'tan gidebileceklerini belirtiyordu. The New York Times'ın haberiyle ortaya çıkan skandal sonucu, dört işçinin ülkelerine dönmelerinin ardından, Hindistan hükümeti halen pek çok Hintlinin çok düşük ücretlerle ağır çalışma koşulları altında çalıştığı Irak'a çalışmak için gitmeyi yasakladı.²⁶¹

Örnekleri çoğaltmak mümkün. Bir dönem Halliburton tarafından işe alınan ve Irak'ta göreve başladıktan bir süre sonra bir konvoyu pusu kurulması sonucu şans eseri hayatta kalan Preston Wheeler, işe alındığında kamyonların kurşungeçirmez cam ve zırhlarla kaplı olduğu, konvoy halinde hareket edileceği ve her üç kamyonndan birinde silahlı nöbetçilerin olacağı konusunda güvence aldığını belirtiyordu.²⁶² Ancak Wheeler kadar şanslı olmayanlar da vardı. Irak'ta görev yapan bir diğer kamyon şoförü Tony Johnson, Wheeler gibi pusuya düşürülüp öldürüldüğünde, kızı April Johnson, babasının " % 100 güvenli çalışma koşullarında, yeniden inşa amacına" hizmet edecek görevlerde çalıştırılmak kaydıyla Halliburton'da işe başladığı gerekçesiyle Halliburton ve taşeron firması Kellogg, Brown & Root'u mahkemeye verdi.²⁶³ Pratap Chatterjee'ye göre, Irak'ta görev alan kamyon şoförlerinin büyük bir bölümü yılda 80.000 dolar kazanma vaadiyle işe alınıyorlardı. Bu vaatle işe başlayan ve Irak'ta pusuya düşürülerek ağır yaralanan Ray Stannard'ın ameliyat ve sağlık masraflarını Halliburton'un karşılaması ise bir aydan daha uzun bir süre gerektirdi.²⁶⁴

²⁶⁰ "Halliburton, We Still Have A Problem: An Alternative Annual Report on Halliburton"

http://www.halliburtonwatch.org/about_hal/houston.2005.pdf, Mayıs 2005, 10 [4.9.2007].

²⁶¹ David Rodhe, Indian Contract Workers in Iraq Complain of Exploitation"

<http://www.halliburtonwatch.org/news/indians.html>, 7 Mayıs 2004 [8.9.2008].

²⁶² "Goodbye Houston: Conflict, Climate Change & Catastrophe: An Alternative Annual Report on Halliburton"

http://www.halliburtonwatch.org/reports/houston_2007.pdf, Mayıs 2007, 4 [4.9.2007].

²⁶³ "Grieving Daughter Sues Halliburton",

http://money.cnn.com/2005/03/31/news/international/iraq_halliburton/, 31 Mart 2005 [4.9.2007].

²⁶⁴ Medea Benjamin, Pratap Chatterjee, "Protestors and Shareholders Hammer Halliburton",

<http://www.warprofiteers.com/downloads/CommonDreams.pdf>, 19 Mayıs 2005, 2 [12.9.2007].

Halliburton'un bu yolsuzluk iddiaları ve buna rağmen Savunma Bakanlığı'ndan Irakla ilgili başka sözleşmeler alması ve hazırlanmakta olan diğer sözleşmelere de talip olması sonunda Senatör Byron L. Dorgan ve Henry A. Waxman, Halliburton hakkında bir rapor hazırlanmasını istediler. 27 Haziran 2005'te yayımlanan ve "Halliburton'un Irak'ta Sorgulanan ve Dayanağı Olmayan Harcamaları 1.4 Milyar Doları Geçti" (*Halliburton's Questioned and Unsupported Costs In Iraq Exceed \$1.4 Billion*) başlığını taşıyan raporda, Halliburton'un Irak'ta yürütmekte olduğu iki temel faaliyette – LOGCAP ve RIO – toplam 1.4 milyar doların nereye harcandığının sorgulanması gerektiği belirtildikten sonra, buna rağmen Yönetim'in vergi yükümlüsü insanların haklarını korumak için etkili bir önlem almadığı, aksine pek çok defa Savunma Bakanlığı'nın Halliburton'a ayrıcalıklı bir muamele gösterdiği vurgulanmaktaydı. Bu ayrıcalıklı muamele için de Savunma Bakanlığı yetkililerinin Halliburton'a sözleşme verilmemesi yolundaki tavsiyeleri dikkate almamaları, Halliburton'un federal düzenlemelerdeki gereksinimleri karşılayıp karşılamadığının sorgulanmaması ve denetim raporlarının görmezden gelinmesine yer verilmekteydi. Aynı raporda denetim raporlarında da Savunma Bakanlığı'nın herhangi bir önlem almamasının Halliburton'un vergi yükümlüsü ABD vatandaşlarının haklarını görmezden gelmeye sevk ettiği ifadesine yer veriliyordu.²⁶⁵ 16 Ağustos 2004'te Savunma Sözleşmesi Denetleme Birimi (*Defense Contract Audit Agency*) Halliburton'un LOGCAP sözleşmesinden sorumlu olan Ordu Saha Destek Komutanlığı'na (*Army Field Support Command*) gönderdiği tavsiye niteliğindeki raporda, "sonuç alınmadan, Kellogg, Brown & Root'un uygun teklifi sağlamayacağı bizce açıktır. Dolayısıyla bu maddenin uygulanmasını daha ileri götürmemenizi ve sadece maddede belirtilen % 85'lik ödemeyi yapmanızı özellikle tavsiye ederiz" ifadesine yer verilmekteydi.²⁶⁶ Diğer bir deyişle, Savunma Sözleşmesi Denetleme Birimi, Halliburton'a LOGCAP sözleşmesi uyarınca yapılması gereken % 15'lik ödemenin, söz konusu firmanın "önemli ölçüde desteklenmeyen harcamaları" olduğu gerekçesiyle durdurulmasını öneriyordu.²⁶⁷ Savunma Sözleşmesi Denetim Birimi'nin bu tavsiyelerine rağmen, Birleşik Devletler Savunma Bakanlığı, 2 Şubat 2005'te Halliburton'a LOGCAP sözleşmesi uyarınca % 15'lik dilimin ödemesini de,

²⁶⁵ "Halliburton's Questioned and Unsupported Costs in Iraq Exceed \$ 1.4 Billion", <http://democrats.senate.gov/dpc/hearings/hearing22/jointreport.pdf>, 27 Haziran 2005, 1 [22.9.2007].

²⁶⁶ "Halliburton's Questioned and Unsupported Costs in Iraq Exceed \$ 1.4 Billion", <http://democrats.senate.gov/dpc/hearings/hearing22/jointreport.pdf>, 27 Haziran 2005, 20 [22.9.2007].

²⁶⁷ "Halliburton's Questioned and Unsupported Costs in Iraq Exceed \$ 1.4 Billion", <http://democrats.senate.gov/dpc/hearings/hearing22/jointreport.pdf>, 27 Haziran 2005, 19 [22.9.2007].

“Halliburton’a ek bir finansal yük getirilmesi, birliklere sağlanan hizmetlerin ölçüsünü ciddi oranda etkileyecektir” gerekçesiyle yaptı.²⁶⁸

Temmuz 2006’da Pentagon, bütün LOGCAP 3 projelerini iptal etti ve yeni LOGCAP’ın (LOGCAP 4) dört farklı bileşeninin dört ayrı şirket tarafından yürütüleceğini ve tüm yönetimden İngiliz şirketi Serco’nun sorumlu olacağını duyurdu.²⁶⁹ Serco, LOGCAP faaliyetlerinin yönetimi için, 225 milyon dolar alıyordu.²⁷⁰ İngiliz kökenli bir firmanın, Birleşik Devletler Ordusu’nun tüm lojistik faaliyetlerinin yönetimini üstlenmesi, uluslararası sermayenin “ulusal güvenliği” ne denli aşan bir boyuta sahip olduğunu göstermesi bakımından hayli ilginç bir örnek. LOGCAP 4’ün diğer bileşenlerini kazanan şirketler de pek yabancı isimler değil: Fluor Intercontinental ve DynCopr International.²⁷¹ Bu durumda tüm dikkatler, Halliburton’un taşeron firması Kellogg, Brown & Root’un LOGCAP 4 bileşenlerden herhangi birisini kazanıp kazanmayacağı sorusuna odaklandı. 27 Haziran 2007’de Kellogg, Brown & Root, internet sayfasında LOGCAP 4 sözleşmesinin bileşenlerinden birisini kazandığını muştulayarak bu soruyu cevaplıyor ve sözleşmenin içeriği hakkında ilerleyen tarihlerde daha fazla bilgi verileceğini duyuruyordu.²⁷² Kellogg, Brown & Root Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı Bruce Stanski sözleşmeyi kazanmalarını, “LOGCAP 3 sözleşmesi altında Birleşik Devletler birliklerine sundukları kaliteli hizmetin teyidi olarak algıladıklarını belirtiyor ve yeni dönemde de orduyla çalışmaya hazır olduklarını” ifade ediyordu.²⁷³ Savunma Sözleşmesi Uzmanı Dina Rasor’a göre “LOGCAP 3 sözleşmesinin yürürlükte olduğu dönemde, Kellogg, Brown & Root’un iş durdurma tehdidinde bulunmasına ve masrafları şişirmesine rağmen bu şirketin LOGCAP 4 sözleşmesi kazanması, ordunun, yolun yarısında at değiştirmek istememesiyle açıklanabilir.”²⁷⁴ RAND Corp Araştırma Şirketinde ekonomist olan Frank Camm’a göre ise, “ordu en başından

²⁶⁸ “Halliburton’s Questioned and Unsupported Costs in Iraq Exceed \$ 1.4 Billion”, <http://democrats.senate.gov/dpc/hearings/hearing22/jointreport.pdf>, 27 Haziran 2005, 20 [22.9.2007].

²⁶⁹ “Goodbye Houston: Conflict, Climate Change & Catastrophe: An Alternative Annual Report on Halliburton” http://www.halliburtonwatch.org/reports/houston_2007.pdf, Mayıs 2007, 4 [4.9.2007].

²⁷⁰ Robert Brodsky, “Protest Could Put Brakes on New Iraq Logistics Contract”, http://govexec.com/story_page.cfm?articleid=37511&ref=rlink, 18 Temmuz 2007 [16.8.2007].

²⁷¹ Robert Brodsky, “Protest Could Put Brakes on New Iraq Logistics Contract”, http://govexec.com/story_page.cfm?articleid=37511&ref=rlink, 18 Temmuz 2007 [16.8.2007].

²⁷² “KBR Awarded Logistics Civil Augmentation (LOGCAP IV) Contract from U.S Army”, http://www.kbr.com/news/2007/govnews_070627.aspx, 27 Haziran 2007 [12.3.2008].

Bununla birlikte, bu satırların yazıldığı tarih itibarıyla Kellogg, Brown & Root’un internet sayfasında LOGCAP 4 sözleşmesinin içeriği hakkında başka herhangi bir bilgi yer almamakta.

²⁷³ “KBR Awarded Logistics Civil Augmentation (LOGCAP IV) Contract from U.S Army”, http://www.kbr.com/news/2007/govnews_070627.aspx, 27 Haziran 2007 [12.3.2008].

²⁷⁴ Robert Brodsky, “Iraq Contractors’ Problems No Impediment to Finding New Work”, <http://www.govexec.com/dailyfed/0807/083007rb1.htm>, 30 Ağustos 2007 [16.9.2007].

itibaren masraftan çok sorumluluğu devretme arayışı içerisinde olmuştur. Irak, herkesin tahmininden daha kaotiktir ve Kellogg, Brown & Root olmasa, Irak'ta işler çok daha karmaşık bir hale gelebilirdi.”²⁷⁵ Halliburton ile yapılan sözleşmeyi yakın takibe alan Temsilciler Meclisi Üyesi Henry Waxman ise, LOGCAP 4'ü oldukça temkinli değerlendiriyordu: “Kellogg, Brown & Root'un müsriflik tekelinin kırılmış olması iyi bir adım. Ancak yeni sözleşmenin verildiği şirketlerden bazılarının sicili hakkında ciddi kaygılarım var. Savurganlık, sahtekârlık ve suiistimal o kadar yaygınlaştı ki, bu yönetimin vergi mükelleflerinin haklarını koruma yetisi için iyimser olmak zor.”²⁷⁶

Ancak Irak, sadece bilinen alanlarda faaliyet gösteren şirketlerin faaliyet gösterebildiği bir ülke olarak kalmadı. Aynı zamanda yeni alanların metalaşması için de güzel bir örnek teşkil etti. Bu alanların başında da güvenlik geliyor.

5.9 Güvenlik Şirketleri Irak'ta

Modern toplumların gündelik yaşamının ayrılmaz bir parçası haline gelen güvenlik endüstrisinin, artık dünya özelleştirme programıyla bütünleşmesi için önünde herhangi bir engel kalmayan Irak'a girmemesi beklenemezdi. Gerçekten de güvenlik, Irak'ın yeniden inşasının ayrılmaz bir bileşeni. Ancak bu bileşen, Irak'ın yeniden inşasını kolaylaştırıcı, faaliyetlere hız kazandıran bir nitelik olmaktan çok, Irak'ın altyapısının yeniden inşasını sekteye uğratan bir unsur haline gelmiş bulunmakta. İşgalin hemen ardından başlayan direnişle birlikte, ABD, Irak'ın altyapısının yeniden inşası için harcanması gereken pek çok fonu, güvenlik harcamalarına kaydırды. Bu durum, Irak'ın Koalisyon güçlerince ele geçirilmesinin ardından başta ABD kökenli olmak üzere, Irak'ta peyda olan güvenlik şirketi sayısında kısa bir süre içerisinde önemli bir artış yaşanmasını beraberinde getirdi. Öyle ki, sonunda Irak Özel Güvenlik Şirketler Birliği (*Private Security Company Association of Iraq*) kuruldu. Halen Irak'ta faaliyette bulunan DynCorp Inc, Aegis, International Armored Group, Universal Security, Babylon Gates ve Blackwater gibi güvenlik sektörünün önde gelen firmalarının da aralarında bulunduğu toplam kırk şirketin bir araya gelmesiyle

²⁷⁵ Robert Brodsky, “Iraq Contractors’ Problems No Impediment to Finding New Work”, <http://www.govexec.com/dailyfed/0807/083007rb1.htm>, 30 Ağustos 2007 [16.8.2007].

²⁷⁶ Elise Castelli, “Firms With Poor Performance Records Win Army LOGCAP Work”, <http://www.federaltimes.com/index.php?S=2865548>, 28 Haziran 2007 [16.2.2008].

oluşturulan Irak Özel Güvenlik Şirketler Birliği'nin internet sayfasında, Birliğin kuruluş amacı "Irak'taki operasyonları sırasında güvenlik şirketlerinin karşılıklı çıkarlarını korumak ve sorunlarına çözümler getirmek" olarak ifade ediliyor ve bu amaç doğrultusunda Irak İçişleri Bakanlığı ile diğer pek çok konunun yanı sıra, Irak'taki faaliyetlerinde özel güvenlik şirketlerinin kural, düzenleme ve tüzükleri, yeni özel güvenlik şirketlerinin kaydı, özel güvenlik şirketlerinin kayıtlarının yenilenmesi, silah ruhsatı ve araç lisansı konularında sıkı bir işbirliği yapıldığı belirtiliyor.²⁷⁷

Gelgelelim Birleşik Devletler Savunma Bakanlığı'nın Irak'ta faaliyette bulunan özel güvenlik şirketleriyle yaptığı sözleşmeler henüz yayınlanmadı. Dolayısıyla bu şirketlerin Irak'taki faaliyetlerinin kapsamı ve bu kapsam çerçevesinde ne kadar kazanç sağladıkları konusunda henüz elde yeterli veri bulunmamakta. Yine de yapılan bazı açıklamalardan bu şirketlerin Irak'taki faaliyetleri hakkında bazı ipuçları elde etmek mümkün. Örneğin İngiliz Amerikan Güvenlik Bilgisi Konseyi'nin (*British – American Security Information Council*) 9 – 10 Şubat 2006'da Almanya'nın Bonn şehrinde gerçekleştirdiği "Silahlı Çatışmada Özel Güvenlik Aktörlerinin Rolü" (*The Role of Private Security Actors in Armed Violence*) adlı seminerde David Isenberg, Irak'ta görev yapan özel güvenlik şirketlerini üç farklı grup altında sınıflandırmakta. Buna göre, birinci grupta askeri operasyon şirketleri (*military combatant companies*) yer almakta. Isenberg'e göre, en fazla dikkat çeken firmalar bunlar olmasına rağmen, bu firmaların sayısı oldukça az ve halen Irak'ta görev yapan böyle bir şirket bulunmamakta.²⁷⁸ Isenberg'e göre, ikinci grubu askeri danışmanlık şirketleri (*military consulting firms*) oluşturmakta. Bu firmaların, eğitim ve danışmanlık hizmetleri sunduğunu belirten Isenberg, bu şirketlerden bazılarının faaliyetlerini kişisel koruma hizmetlerini de içine alacak şekilde genişlettiğini ifade ediyor. Isenberg'in sınıflandırmasına göre, bu gruba da Blackwater, MPRI, DynCorp ve SAIC gibi firmalar girmekte.²⁷⁹ Isenberg, üçüncü grupta yer alanları da askeri destek sağlayan şirketler (*military support firms*) olarak sıralıyor. Bu firmalar, silah bakımından teknik desteğe, istihbarat toplama ve analizine kadar farklı alanlarda hizmet sunmaktalar. Isenberg, Irak'ta faaliyet gösteren firmalar içinden, Blackwater,

²⁷⁷ "Private Security Company Association of Iraq", <http://www.psc.ai.org/> [25.2.2008].

²⁷⁸ David Isenberg, "The Good, the Bad and the Unknown: PMC's in Iraq", <http://www.basicint.org/pubs/2006PMC.pdf>, Şubat 2006, 7 [20.5.2008].

²⁷⁹ David Isenberg, "The Good, the Bad and the Unknown: PMC's in Iraq", <http://www.basicint.org/pubs/2006PMC.pdf>, Şubat 2006, 7 [20.5.2008].

Custer Battles, Erinys, Diligence, Global Risk Strategies ve ISI'nın bu grupta yer alan firmalar olduğunu belirtiyor.²⁸⁰ Dolayısıyla Irak'ta faaliyet gösteren özel güvenlik şirketleri, pek çok farklı alanlardaki “güvensizliklere” odaklanacak şekilde örgütlenmiş bulunmaktadır.

Yine İngiliz Amerikan Güvenlik Bilgisi Konseyi'nin yayımladığı “Bir Hükümetin Örtme Arayışı: Irak'taki Özel Askeri Şirketler” (*A government in search of cover: PMC's in Iraq*) adlı makalede de David Isenberg, “Özellikle büyük operasyonların sona ermesinin ardından Irak'ta bu güvenlik şirketlerine neden bu kadar ihtiyaç duyulduğu” şeklindeki soruya dört farklı etkenin göz önünde bulundurularak cevap verilmesi gerektiğini ifade ediyor. Isenberg'e göre, bu etkenlerden ilki, makro jeopolitik nedenlerdir. Soğuk Savaşın sona ermesinin dengeleri hızla değiştirdiğini belirten Isenberg, yeni konjonktürde dünyanın farklı bölgelerinde ortaya çıkan çatışmalara ABD'nin, müdahale etmekte pek de istekli olmadığını, bu durumda ortaya çıkan boşluğu, özel güvenlik şirketlerinin doldurduğunu ifade etmekte.²⁸¹ Bu etki, hükümet programlarının özelleştirmeyi teşvik etmesiyle daha da arttı. Isenberg'in öne sürdüğü ikinci etken, mikro askeri örgütlenmede (*micro – military organizational factors*) yaşanan dönüşüm, Birinci Körfez Savaşı'ndan beri ABD Ordusu'nun yapılanmasında önemli değişiklikler olduğuna odaklanmakta ve bunları, ordudaki personel sayısının azaltılması, ileri teknoloji silahların temini ve bu silahların bakımı için özel şirketlere daha fazla gereksinim duyulması, Birleşik Devletler Savunma Bakanlığı'nın modernizasyon programlarının özelleştirilmesi yönündeki ısrarlı tutumu ve son olarak askeri operasyonların temposundaki artış başlıkları altında toplamakta.²⁸²

Dahası, Isenberg, Birleşik Devletler Savunma Bakanlığı'nın yayımladığı bir rapordan alıntılarla şu ifadelerle, Birleşik Devletler Ordusu'nun, özel güvenlik firmalarıyla çalışmasının aslında oldukça eski ve yaygın bir uygulama olduğunu da ortaya koymakta:

“Özel güvenlik şirketlerinin Birleşik Devletler Ordusu'nu desteklemesi yeni bir şey değildir. II. Dünya Savaşı'na kadar özel sektörün desteği sık görülen bir uygulamaydı. Şirketlerin birincil rolü basitti: Nakliye, tıbbi hizmetler gibi lojistik destek ve tedarikti. Vietnam Savaşı'yla birlikte, özel güvenlik şirketlerinin rolü de değişmeye başladı. Askeri teçhizatın teknik yapısının karmaşıklığı ve donanımı, özel güvenlik şirketlerinden

²⁸⁰ David Isenberg, “The Good, the Bad and the Unknown: PMC's in Iraq”, <http://www.basicint.org/pubs/2006PMC.pdf>, Şubat 2006, 8 [20.5.2008].

²⁸¹ David Isenberg, “The Good, the Bad and the Unknown: PMC's in Iraq”, <http://www.basicint.org/pubs/2006PMC.pdf>, Şubat 2006, 3 [20.5.2008].

²⁸² David Isenberg, “A Government in Search of Cover: PMC's in Iraq”, <http://www.basicint.org/pubs/Papers/pmcs0603.pdf>, Mart 2006, 3- 4 [20.5.2008].

teknik destek alınmasını gerekli kıldı ve bu teknisyenler, askeri personelle birlikte yan yana çalıştılar.”²⁸³

Isenberg’in Irak’ta özel güvenlik şirketlerine bu denli önemli bir rol atfedilmesine neden olarak gösterdiği üçüncü etkense, ekonomik sebepler. Isenberg, özel güvenlik firmalarının faaliyetlerinin düzenli orduya göre, çok daha ucuza mal olduğunun genel kabul gören bir görüş olduğunu ifade etmekte ve bunu destekleyecek çok az veri bulunduğunu belirtmektedir.²⁸⁴

Isenberg’in bu açıklamaları, Irak’ta Birleşik Devletler Ordusu’na ek olarak, sayıları atmış bulan özel güvenlik şirketlerine neden bu denli ihtiyaç duyulduğuna tatminkâr bir açıklama getirmekte yetersiz kalmakla birlikte, bir noktayı gözler önüne sermesi açısından önem taşıyor: Isenberg, bu açıklamalarında konunun askeri yönüne atıfta bulunmaktadır ancak, halen Irak’ta cirit atmakta olan güvenlik şirketleri, Mark Neocleous’un *Security, Commodity, Fetishism* makalesinde belirttiği gibi, sermaye ile devletin uyumlu birlikteliğinden oluşan ve daha önce bu denli aleni bir örneği olmayan yeni bir uygulamayı hayata geçirmektedirler.²⁸⁵ Çünkü Irak’ta faaliyette bulunan bu şirketlerden önemli bir bölümü, ABD Hükümeti tarafından değil, bizzat Irak’ın altyapısının yeniden inşasında faaliyet gösteren firmalar tarafından kiralanmış bulunmaktadır. Halen Irak’ta görevli bulunan ABD Büyükelçisi David M. Satterfield, 2 Ekim 2007’de Kongre’de yaptığı tanıklıkta, Irak’ın özel güvenlik firmaları için ne denli karlı bir ülke durumuna geldiğini gayet net bir şekilde göz önüne sermekte:

“Irak elbette tehlikeli bir ülke. Ancak askeri meslektaşlarımızın yanı sıra, diplomat ve sivil personellerimizin de faaliyette bulunabilmeleri ve tüm Irak’ta tam hareket serbestisine sahip olabilmeleri konusunda sanırım hepimiz hemfikiriz. Iraklı meslektaşlarımız ve genel olarak Irak halkıyla etkileşim içinde olmalıyız. Özel güvenlik şirketleri olmaksızın, Irak hükümeti yetkilileri, kurumları ve oradaki amacımızda önemli bir konumda bulunan diğer Iraklı sivillerle görüşmeler yapabilmemiz mümkün olmazdı. Dışişleri Bakanlığı, Irak’ta birçok güvenlik uzmanı kullanmaktadır. Dahası, Dışişleri Bakanlığı bu şirketlerin tek müşterisi de değildir. Birleşik Devletler Ordusu, Iraklı hükümet yetkilileri, Irak vatandaşları, bağımsız kurumlar, sivil toplum örgütleri ve gazetecilerin tamamı Blackwater’ın içlerinden sadece bir tanesinin olduğu özel güvenlik şirketlerini kullanmaktalar.”²⁸⁶

Satterfield’in da belirttiği gibi, Blackwater bu şirketlerden birisi olmasına rağmen, kamuoyunca en fazla takibe alınan özel güvenlik şirketi oldu. Ağustos 2003’te Geçici Koalisyon Yönetimi tarafından kiralanmasıyla Irak’ta faaliyete başlayan

²⁸³ David Isenberg, “A Government in Search of Cover: PMC’s in Iraq”, <http://www.basicint.org/pubs/Papers/pmcs0603.pdf>, Mart 2006, 3 [20.5.2008].

²⁸⁴ David Isenberg, “A Government in Search of Cover: PMC’s in Iraq”, <http://www.basicint.org/pubs/Papers/pmcs0603.pdf>, Mart 2006, 4 [20.5.2008].

²⁸⁵ Mark Neocleous, *Security, Commodity, Fetishism*, **Routledge Critique**, (Vol: 35, Aralık 2007), 344.

²⁸⁶ “Testimony of Ambassador David M. Satterfield Before the Committee on Oversight”, http://iraq.usembassy.gov/20071002_satterfield_blackwater.html, 2 Ekim 2007 [13.3.2008].

Blackwater daha sonra ABD Dışışleri Bakanlığı ve Halliburton'la da sözleşmeler imzaladı.²⁸⁷ ABD Dışışleri Bakanlığı'yla yaptığı “Dünya Geneline Kişisel Güvenlik Hizmetleri” (*Worldwide Personal Protective Services - WPSS*) sözleşmesiyle Blackwater, 14 Haziran 2004 ile 6 Haziran 2006 arasında 488 milyon dolar gibi ciddi bir rakam elde etti.²⁸⁸ 2005’de sözleşmesi yenilendi. Şirketin Halliburton tarafından kiralanmasından bir süren sonra ise, ABD Kongresi, Irak’ta özel güvenlik korumaları kullandığı gerekçesiyle Halliburton hakkında bir soruşturma daha başlattı. Birleşik Devletler Ordusu’ndan yapılan açıklamalarda da Halliburton’un Irak sözleşmesinin özel güvenlik şirketleriyle bir alt sözleşme imzalamasına olanak vermediği belirtilmekteydi.²⁸⁹ Halliburton’dan, sözleşmenin özel güvenlik şirketleriyle çalışmalarına bir engel teşkil etmediği şeklinde açıklamalar yapılmasına rağmen, Haziran 2004’te şirketin önde gelen yetkililerinden James Ray’in diğer şirket çalışanlarına gönderdiği bir elektronik posta, fazla ısrarcı olunması halinde, bunun var olan sözleşmenin içeriğini etkileyebileceğini ortaya koyuyor ve başka bir formül öneriyordu:

“Sözleşmemiz, hükümetin bize koruma gücü sağlayacağını belirtiyor. Silahlı eskortlar kullandığını bildiğimiz bir şirketi kiralarak, hükümetle yaptığımız sözleşmede maddi bir değişiklik olmasından sakınmalıyız. Bu şirket, Kellogg, Brown & Root’un bir aracıdır ve bir şey olursa, Kellogg, Brown & Root onlarla muhatap olacaktır.”²⁹⁰

Dolayısıyla Halliburton, Kellogg, Brown & Root’u öne sürerek, Blackwater’la olan bağlarını perdeleme arayışı içerisine giriyordu.

Blackwater, Irak’ta faaliyetlerine başladıktan kısa bir süre sonra, 31 Mart 2004’te Felluce’de bir konvoyla eşlik eden dört Blackwater güvenlik görevlisinin öldürülmesiyle, Birleşik Devletler Ordusu, “teröristlerin kalesi olduğu” gerekçesiyle, 4 Nisan’dan 1 Mayıs 2004’e kadar Felluce’ye sevretilmiş uranyumun da kullanıldığı büyük bir operasyon başlattı. Konuyla ilgili olarak Temsilciler Meclisi’nde soruşturma başlatıldı ve pek çok tanığın ifadesine başvuruldu. İlginçtir, soruşturma Blackwater’ın bu olayın patlak vermesinde bir sorumluluğu olup olmadığından çok,

²⁸⁷ “Memorandum”, <http://oversight.house.gov/documents/20071001121609.pdf>, 1 Ekim 2007, 4 [13.3.2008].

²⁸⁸ “Memorandum”, <http://oversight.house.gov/documents/20071001121609.pdf>, 1 Ekim 2007, 4 [13.3.2008].

Blackwater, Dışışleri Bakanlığı ile yaptığı bu sözleşmede en karlı çıkan güvenlik şirketi gibi görünüyor. DynCorp, yine Dışışleri Bakanlığı ile 59.315\$, Triple Canopy ise 38.862\$’lık sözleşmeler imzaladılar. Bakınız: Statement of Ambassador Richard J. Griffin Assistant Secretary of State Bureau of Diplomatic Security Department of State Before the House Committee on Oversight and Government Reform, “Private Security Contracting in Iraq and Afghanistan”,

<http://oversight.house.gov/documents/20071002145249.pdf>, 2 Ekim 2007, 6 [13.3.2008].

²⁸⁹ “Goodbye Houston: Conflict, Climate Change & Catastrophe: An Alternative Annual Report on Halliburton” http://www.halliburtonwatch.org/reports/houston_2007.pdf, Mayıs 2007, 6 [4.9.2007].

²⁹⁰ “Goodbye Houston: Conflict, Climate Change & Catastrophe: An Alternative Annual Report on Halliburton” http://www.halliburtonwatch.org/reports/houston_2007.pdf, Mayıs 2007, 7 [4.9.2007].

bu şirket bünyesinde çalışırken öldürülen dört görevlinin, görev yerlerine yeterli donanıyla gidip gitmedikleri sorusu üzerinde odaklandı.²⁹¹

Bununla birlikte, Afganistan ve Irak'taki faaliyetlerinde Blackwater yetkililerinin karıştığı olayların artması üzerine Temsilciler Meclisi, 1 Ekim 2007'de yayımladığı memorandumda, 2005'ten beri Blackwater yetkililerinin en az 195 “kışkırtma” olayına karıştıkları, Dışişleri Bakanlığı'yla yapılan sözleşmenin Blackwater'a ancak savunma amaçlı güç kullanımına olanak tanıdığı, oysa olaylarla ilgili Blackwater'dan yapılan açıklamaların yüzde sekseninde ilk ateşin kendi kuvvetlerince açıldığının ifade edildiğine değiniliyordu. Blackwater'ın raporlarında, şirket görevlilerinin ilk ateşi açan taraf olduğu olayların büyük bir bölümünde, görevlilerin hareket eden bir araçtan ateş ettiği ve açılan ateşin yaralanma ya da can kaybına neden olup olmadığının görülemediği, buna rağmen 16 Iraklı'nın hayatını kaybettiği ve ağırlıklı olarak Iraklılara ait 162 aracın hasar gördüğünün tespit edildiğinin vurgulandığına değiniliyor ve ABD Dışişleri Bakanlığı için çalışan diğer iki özel güvenlik şirketinin – DynCorp International ve Triple Canopy – toplamda Blackwater kadar çatışmaya girmediklerinin altı çiziliyordu.²⁹² Memorandumda ABD Dışişleri Bakanlığı'nın, Blackwater'ın artan olayları karşısında nasıl bir yol izlediği ise ilginç bir örnekle açıklanmaktaydı: Irak Hükümeti Başkan Yardımcısı Adil Abdül Mehdi'nin bir korumasının, içkili bir Blackwater çalışanı tarafından vurularak öldürülmesinin ardından ABD Dışişleri Bakanlığı'nın, bu çalışanını otuz altı saat içinde Irak'tan çıkarması için Blackwater'a izin verdiği belirtilmekteydi. Dahası Bakanlık, “olayın daha da kötüye gitmesini engellemek için” Blackwater'a bir de tavsiyede bulunmaktaydı: Öldürülen korumanın ailesine yüklü miktarda bir ödeme ve özür. Bakanlığın tavsiye ettiği rakam ise, 250.000\$'dı. Ancak, Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Güvenlik Hizmet Bölümü, (*Diplomatic Security Service*) Iraklıların bunu örnek alarak “kendilerini öldürtebilecekleri” gerekçesiyle, bu rakamın 15.000\$'a indirilmesini tavsiye etti. Sonuçta ABD Dışişleri Bakanlığı ve Blackwater, öldürülen korumanın ailesine ödenmek üzere, 15.000\$ üzerinde sulh yolu anlaştılar.²⁹³ Memorandumda, bu örneğin diplomatik bir krizi engellemek için bir istisna olmadığı, Dışişleri Bakanlığı'nın Blackwater çalışanlarının her masum

²⁹¹ Soruşturmayla ilgili daha fazla bilgi için bakınız: “Private Military Contractors in Iraq: An Examination of Blackwater's Actions in Fallujah”, <http://oversight.house.gov/documents/20070927104643.pdf>, Eylül 2007 [15.3.2008].

²⁹² “Memorandum”, <http://oversight.house.gov/documents/20071001121609.pdf>, 1 Ekim 2007, 2 [13.3.2008].

²⁹³ “Memorandum”, <http://oversight.house.gov/documents/20071001121609.pdf>, 1 Ekim 2007, 2 [13.3.2008].

Iraklıyı vurdukları bilgisini aldığıında, rutin olarak 5000\$ ödeme talebinde bulunarak, “konunun kapanmasının sağlanmasını istediği de ayrıca belirtilmekte.”²⁹⁴

Memorandumda Blackwater’ın artan vukuatlarına ek olarak, Blackwater’ın Irak’taki faaliyetlerinin, ABD amaçlarına hizmet mi ettiği yoksa bu amaçları baltayalan bir karaktere mi sahip olduğu ve bu faaliyetlerin Birleşik Devletler vergi mükelleflerine ne kadara mal olduğu sorularını aydınlatmak için, şirket sahibi Erik Prince, Birleşik Devletler Irak Koordinatörü Büyükelçi David M. Satterfield, Büyükelçi Richard Griffin ve birkaç üst düzey yöneticinin 2 Ekim 2007’de tanıklığına başvurulacağı belirtiliyordu.²⁹⁵ 2 Ekim 2007’deki ifadesinde Büyükelçi Richard Griffin de, Büyükelçi David M. Satterfield gibi Blackwater’ın Irak’taki faaliyetlerinden çok, genel olarak özel güvenlik şirketleri hakkında bilgiler veriyordu:

“2004 başlarında, Temmuz 2004’te açılan Bağdat’taki büyükelçiliğe özel güvenlik hizmetleri sağlamak için, WPSS sözleşmesine yeni görev emirleri eklendi. Görevin genişletilmesiyle, DynCorp’un tüm gereksinimleri karşılaması beklenemezdi ve Blackwater ile bir sözleşme yapılarak, ikinci bir koruma hizmeti tedarik edildi. Daha önce de bir başka şirket, Triple Canopy ile Basra’daki Bölgesel Büyükelçilik Ofisi’ni koruması için bir sözleşme yapılmıştı. Aynı zamanda Bakanlık [Dışişleri Bakanlığı] tüm dünyada artan güvenlik ihtiyacını karşılamak için rekabete dayanan bir sözleşme yayımladı.

“Haziran 2005’te DynCorp, Blackwater ve Triple Canopy, bugün WPSS 2 olarak bilinen sözleşmeyi kazandılar. WPSS 2, Irak gibi savaşın hüküm sürdüğü bir bölgeye bağlı olarak, programda sürekli değişiklik arz eden personel niteliği, eğitim, donanım ve yönetim gereksinimlerini yenilemeyi amaçlıyordu.”²⁹⁶

Aynı tanıklıkta Blackwater’ın sahibi Erik Prince ise, meydana gelen olaylardan çok, Blackwater’ın ABD’nin Irak’taki makamlarıyla ne denli ahenkli bir çalışma sergilediklerini kanıtlama gayreti içerisindeydi:

“Blackwater, Irak’ta Büyükelçiliğin Bölgesel Güvenlik Ofisi’ne rapor vermektedir. Blackwater’ın tüm hareket ve operasyonları, Bölgesel Güvenlik Ofisi tarafından yönetilmektedir. Şirketin iç prosedür ve denetimleriyle birlikte, Bölgesel Güvenlik Ofisi, Blackwater’ın ilgili sözleşme koşullarına ve uygun kanun ve tüzüklere uyduğunu garanti eder. Blackwater’ın amacı, sadece sözleşmenin standartlarını yerine getirmek değil, aynı zamanda bu tür standartları sürekli aşarak, performansını devamlı arttırmaktır. Bugün ulusumuzun toplam gücünün bir bölümü olarak, Irak’ta yaklaşık 1000 uzmanımız hizmet vermektedir. Blackwater, ofansif ya da askeri görevlere karışmamakta sadece savunma güvenliği işlevini yerine getirmektedir.”²⁹⁷

Şüphesiz, Blackwater Irak’ta “yeni güvensizlikler” üreten tek şirket değil. 17

Kasım 2006’da The New York Times, Shane B. Schmidt ve Charles L. Sheppard adlı

²⁹⁴ “Memorandum”, <http://oversight.house.gov/documents/20071001121609.pdf>, 1 Ekim 2007, 2 [13.3.2008].

²⁹⁵ “Memorandum”, <http://oversight.house.gov/documents/20071001121609.pdf>, 1 Ekim 2007, 1 [13.3.2008].

²⁹⁶ Statement of Ambassador Richard J. Griffin Assistant Secretary of State Bureau of Diplomatic Security Department of State Before the House Committee on Oversight and Government Reform, “Private Security Contracting in Iraq and Afghanistan”, <http://oversight.house.gov/documents/20071002145249.pdf>, 2 Ekim 2007, 3 [13.3.2008].

²⁹⁷ Statement of Ambassador Richard J. Griffin Assistant Secretary of State Bureau of Diplomatic Security Department of State Before the House Committee on Oversight and Government Reform, “Private Security Contracting in Iraq and Afghanistan”, <http://oversight.house.gov/documents/20071002145249.pdf>, 2 Ekim 2007, 4 [13.3.2008].

iki eski Triple Canopy çalışanının şahitliğine dayanarak, bu şirket çalışanlarından bazılarının 8 Temmuz 2006'da kasten ve gereksiz yere araçlara ve insanlara ateş ettikleri haberini veriyordu.²⁹⁸ Konu, mahkemeye intikal ederken, şirketin Washington'daki merkez ofisinden yapılan yazılı açıklamada, "Triple Canopy, Irak gibi yüksek tehdit arz eden bölgeler de dâhil olmak üzere tüm çalışanlarından, çalışmalarında en üst seviyede uzmanlık ve etik standartları korumalarını ister" denilmekte ve dava süreci devam ettiği için, daha fazla yorum yapılmasının uygun olmayacağı belirtilmekteydi.²⁹⁹ Bu örnekleri çoğaltmak mümkün. Ebu Garip Cezaevi'nde meydana gelen insanlık dışı işkence olaylarının ortaya çık(artıl)masının ardından General George R. Fay tarafından hazırlanan raporda (Fay Raporu), CACI International adlı güvenlik şirketinin "eğitim eksikliği" olan personel tedarik etmesinin bu olaylarda önemli bir rol oynadığına değinilmekte ve yetersiz sözleşme yönetimine işaret edilmekteydi.³⁰⁰

Salt bu ifade bile, ABD Hükümeti'nin, Irak'taki özel güvenlik şirketlerinin faaliyetlerini denetlemede ne denli yetersiz kaldığını gayet net bir şekilde ortaya koymaktadır. Gelgelelim, David Isenberg'e göre, özel güvenlik şirketleri Irak'ta üzerinde fazla durulmayan çok önemli bir görev daha ifşa etmekte:

"Bu şirketlerin personeli profesyonelce davranmaktadır ve yerel kültürle düzenli Birleşik Devletler Ordusu'na göre daha fazla uyum içerisindedir. Genelde kültürel olarak orduya göre daha hassastırlar. Çalışabilmeleri için yerel halkla kaynaşmaları ve yerel kültürü öğrenmeleri gerektiğini unutmamalıyız. Böyle bir bütünleşme, profesyonelce ve rahatlama dönemlerinde yapılır... Ayrıca pek çok şirket, çalışmalarında yerel istihbarata göre hareket etmektedir. Bu tür istihbarat alabilmek, yerel kültürü anlamayı gerektirir. Irak'taki özel güvenlik şirketleri bir boşlukta çalışmıyorlar."³⁰¹

Özel güvenlik şirketlerinin Birleşik Devletler Ordusu gibi, Irak'ta istihbarat toplayabildikleri belli kaynaklar olabilir. Ancak yaşanan dramatik olaylar göz önüne alındığında, Irak halkının özel güvenlik şirketleriyle ABD Ordusu'nu birbirlerinden ayırt edebildiğini iddia etmek pek de mantıklı olmasa gerek. Dolayısıyla Irak toplumunun, gerek ABD Ordusu, gerekse özel şirketlerle ne kadar bütünleşme arayışı içerisinde olacağı fazlasıyla tartışmaya açık bir konu. Isenberg'in değinmediği ancak çok daha belirgin olan bir şey varsa, özel güvenlik şirketlerinin

²⁹⁸ C. J. Chivers, "The Reach of War; Contractors Boss in Iraq Shot at Civilians", <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9B0CE4D9143EF934A25752C1A9609C8B63&sec=&spon=&pagewanted=1>, 17 Kasım 2006 [19.3.2008].

²⁹⁹ C. J. Chivers, "The Reach of War; Contractors Boss in Iraq Shot at Civilians", <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9B0CE4D9143EF934A25752C1A9609C8B63&sec=&spon=&pagewanted=1>, 17 Kasım 2006 [19.3.2008].

³⁰⁰ George R. Fay, "Investigation of Intelligence Activities at Abu Graib", <http://news.findlaw.com/hdocs/docs/dod/fay82504rpt.pdf>, Ağustos 2004, 86 [11.5.2008].

³⁰¹ David Isenberg, "A Government in Search of Cover: PMC's in Iraq", <http://www.basicint.org/pubs/Papers/pmcs0603.pdf>, Mart 2006, 4 – 5 [20.5.2008].

Irak'ta muazzam karlar elde ettikleri ve bunu da “güvenliği sağlama adına yeni güvensizlikler” yaratarak gerçekleştirdikleridir. Bu süreçte, özel güvenlik şirketleri, Neocleaus'un sermaye ile devletin uyumu kuramını doğrularcasına ABD tarafından her türlü desteği gördü ve görmeye de devam ediyor. Öyle ki, yeni güvensizlikler yaratılması için, ABD şirketlerinin üstün körü çalışmalarıyla zaten çıkmaza girmiş olan Irak'ın elektrik, su, kanalizasyon, eğitim, sağlık gibi altyapı faaliyetleri için harcanması gereken en az 2.5 milyar dolar, güvenlik harcamalarına ayrıldı.³⁰² Bu gerçek de göz önüne alındığında, Irak'taki özel güvenlik şirketlerinin “çifte güvensizlik” ürettikleri tespitinde bulunmak, abartı olmayacaktır.

Yukarıda anlatılan tablo bir bütün olarak düşünüldüğünde, Irak'ta faaliyet gösteren şirketler, eğitimden ekonomiye, sağlıktan inşaata, güvenlikten lojistiğe kadara gündelik hayatın her alanında Irak toplumunu ciddi bir dönüşüme tabi tutmaktadırlar. Ve bu tablo, ancak Irak'ın 1991'den beri içine itildiği yalıtılmışlık durumu da göz önüne alınırsa doğru bir şekilde analiz edilebilir. On iki yıl boyunca gerek ekonomik yaptırımların yıkıcı etkileriyle gerekse belirli aralıklarla bombalanması sonucu, tahrip olan altyapısıyla Irak, dünya özelleştirme programına dahil olmaya hazır hale getirilmişti. 2003'teki işgalin ardından başlayan yeniden inşa faaliyetleri, bu gerçeği açık bir şekilde göz önüne sermekte. Nitekim Sonuç Bölümü'nde de görüleceği üzere, bu faaliyetlerin sadece Irak'ın altyapısının yeniden inşasıyla sınırlı kalmayacağı, şimdiden netlik kazanmış bulunuyor.

³⁰² Steve Schifferes, “The Costs of the Iraq War: One Year On”, <http://www.commondreams.org/headlines04/0408-08.htm>, 8 Nisan 2004 [14.4.2008].

6. SONUÇ

Birleşik Devletler Irak’a neden savaş açtı? Neden bu ülkeyi işgal etti? Ve neden bu ülkeyi “yeniden inşa” ediyor? Çalışmamızın çıkış noktası bu sorulara tutarlı, geçerli ve bütüncül bir cevap bulabilmek. Bunun da ötesinde amaçlanan, söz konusu cevapları içinde sorunsuz bir şekilde barındırabilecek kuramsal bir çerçevenin –ki bu David Harvey’in yeni emperyalizm kuramı- var olup olmadığını sınamak.

Bu amaçla çalışmamızın ikinci bölümünde savaşı ve işgali açıklamaya yönelik farklı argümanları ele aldık. Hatırlanacaktır ki bu analizlerin çoğu “emperyal/hegemonik güç peşinde koşan ABD” üzerinden konuya yaklaşıyor. Bu da genelde petrol bağlantılı argümanlar üzerinden yapılıyor: hegemonik gücün korunması için uzun vadede petrole hakimiyetin önemi; bununla bağlantılı olarak Ortadoğu’da hakimiyetin gerekliliği; ve İsrail ile Suudi Arabistan dışında üçüncü bir Ortadoğu kalesi kurulması gereği gibi argümanlar bu açıklamalarda bir potada eriyor. Tabii bu argümanların devamı büyük güçler mücadelesine de yansıtılarak Birleşik Devletlerin orta ve uzun vadede stratejik olarak Çin, AB ve Rusya’nın önlerini kesmek istemesi ve “herkesin haddini bilmesi” mesajını vermesi türünden reel politik analizler üretiliyor. Bu analizlerin hemen hemen hiçbiri bu gelişmelerin küresel kapitalizmle olan ilişkisini kurmuyor.

Çalışmanın üçüncü bölümünde salt 2003 sonrası savaşa ve işgale odaklanan çalışmaların büyük resmi göremedikleri noktasından hareketle Irak’a yönelik sürecin 2003’ün çok öncesinde 1991’de başladığını ve bütün 1990’lar boyunca sürdüğünü göstermeye çalıştık. 1990’lar küresel kapitalizmin neoliberal birikim rejimi ile dünyada zirve yaptığı ve bu bağlamda dünya üzerinde hegemonik bir proje ürettiği; ekonomilerinin, bürokrasilerinin, sivil toplumun, kısacası toplumların bütün yapılarının yeniden şekillendiği bir dönüştürücü dönem. Bu dönemde 1970’lerden bu yana kapitalist merkezlerde biriken sermaye fazlası, Soğuk Savaşın sonlanmasıyla Rusya ve Çin gibi geniş coğrafyalara –bu ülkelerin yönetici elitlerinin rızası ile-

akarken Ortadoğu gibi stratejik bir bölgede merkezi bir konuma sahip Irak, İran, Suriye gibi ülkeler bu projeye direndiler. Özellikle Irak bu direncin ateşli bir savunucusu olduğu için 90'lı yıllar boyunca Birleşik Devletlerin yönettiği sistematik bir şiddet ve yıpratma kampanyasına maruz kaldı.

Bu süreci görmezden gelerek savaşı, işgali açıklayabilir miyiz? Hayır. Zaten 2003 sonrasında olan biten de –yeniden inşa- savaşın öncesinin ve sonrasında birbirleriyle bağlantılı olduğunu gösteriyor. Ülke baştan sona sağlık, eğitim, inşaat, petrol, güvenlik, ekonomi alanlarında yeniden yapılandırılıyor, toplumsal yapı alt üst ediliyor; yeni iktisadi alanlar yaratılıyor. Bu da bizi Harvey'in kuramına getiriyor. Harvey'in kuramsal çerçevesi Irak'ta 2003'den bugüne olanı tarihsel bir perspektife açıklayabiliyor ve Irak meselesini küresel kapitalizm bağlamında anlamlandırabiliyor.

Harvey'nin kuramının Irak bağlamında dikkat çeken en önemli özelliği “mülksüzleştirerek birikim” kuramı. Akut bir hale gelen aşırı biriken sermayenin bir bölümü Irak'ın yeniden inşa faaliyetlerine aktarıldı ve aktarılmaya devam ediliyor. Ancak bu sürecin yeniden inşa faaliyetleriyle sınırlı kalmayacağı netlik kazanmış bulunmakta. Birleşik Devletler, “özgür Irak'a” kendi ekonomik modelini dayatma konusunda gerekli düzenlemeleri yaptı. Llewellyn Rockwell'in de belirttiği gibi Washington, Irak'ta politik kontrolü tekeline aldı, seçimleri iptal etti, kukla bir hükümet kurdu, istediği tüm yasaları çıkardı ve radikal bir liberalizasyon sürecinin kapılarını açtı.³⁰³ Örneğin Bremer'in 39 numaralı emriyle yabancı sermaye, Irak'taki işletmelerin % 100'ünü satın alma hakkını elde etti.

Aradan geçen zaman zarfında Irak'a duyulan ilgi daha da arttı. Kısa bir süre önce Birleşik Devletler Ticaret Bakan Yardımcısı John J. Sullivan, dokuz şirket temsilcisinin kendisine eşlik ettiği bir gezide Kuzey Irak'a bir ziyaret gerçekleştirdi. Bölgesel Kürdistan Yönetimi Başbakan Yardımcısı Ömer Fettah Hüseyin ve özel sektör temsilcileriyle yaptığı görüşmelerde Sullivan, Irak'ta Birleşik Devletler şirketlerine daha fazla yer açılmasının Irak'ın ekonomik gelişimi, iş olanaklarının artması ve küresel ekonomiyle bütünleşmesinde hayati bir öneme sahip olduğunu

³⁰³ Llewellyn Rockwell, “Will the US Privatize Iraq? Should it?”, <http://www.lewrockwell.com/rockwell/privatize-iraq.html>, 25 Eylül 2003 [28.7.2008].

belirtiyordu.³⁰⁴ Sullivan’a eşlik eden dokuz şirket temsilcisi ise, tarımdan finansa, inşaattan lojistiğe kadar farklı alanlarda yatırım olanaklarını değerlendirmekteydi.³⁰⁵ Öte yandan kar eden bazı devlet iştirakleri için Irak Sanayi Bakanlığı’na uluslararası şirketler ortak girişim teklifleri sundular³⁰⁶. Halen Sanayi Bakanlığı tarafından incelenmekte olan teklifler, söz konusu fabrikaların kapasitelerinin arttırılması ve rehabilitasyonuna karşılık, bu fabrikalarda üretilen malların teklifi veren şirketlerce alınmasını öngörüyor.³⁰⁷

19 – 20 Nisan tarihlerinde Dubai’de 150 yabancı şirket temsilcileriyle 45 devlet iştiraki genel müdürüyle birlikte bir araya gelen Irak Sanayi Bakanı, diğer olası yabancı yatırımları tartışmalarının ardından Kerkük ve Al Kaim’deki iki çimento fabrikasının yabancı sermaye ortaklığına açılma sözleşmesini imzaladı.³⁰⁸ 8 Mayıs 2008’de ise Irak Sanayi Bakanlığı, diğer devlet iştiraklerinin de bu tür ortaklıklara açılacağını duyurdu.

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, Irak her geçen gün “dünya özelleştirme programı”nın bir parçası haline gelmekte. Dolayısıyla Irak, Harvey’nin mülksüzleştirerek birikim kuramı için fazlasıyla malzeme sunuyor. Nitekim devlet iştiraklerinin yabancı sermaye ortaklığına açılmasının ardından, bu defa da gözler, Irak’ın en büyük zenginliği olan petrole çevrilmiş durumda. 20 Haziran’da *the Guardian*’da Jonathan Steele, Mart ayında Başkan Yardımcısı Dick Cheney’nin Irak’ı ziyaretinden hemen sonra Irak Petrol Bakanlığı’nın Exxon, Shell, BP, Chevron, Mobil ve Total’le görüşmeleri hızlandırdığı ilk sözleşmenin de Haziran ayı içerisinde imzalanmasının beklendiği haberini veriyordu.³⁰⁹ Söz konusu firmaların işgalden hemen sonra Petrol Bakanlığı’na uzman ve eğitimci tedarik ederek, ileride doğabilecek bir petrol anlaşması için zemin hazırladıklarını da belirten Steele

³⁰⁴ “Commerce Deputy Secretary Brings American Companies to Northern Iraq”, <http://trade.gov/iraq/> [28.7.2008]

³⁰⁵ “Commerce Deputy Secretary Brings American Companies to Northern Iraq”, <http://trade.gov/iraq/> [28.7.2008]

³⁰⁶ Bunların bazılarının adı ve halihazırdaki durumları hakkında <http://www.cpa-iraq.org/business/industries/index.html> adresinde bazı bilgiler yer almaktadır [26.2.2008].

³⁰⁷ “Commerce Deputy Secretary Brings American Companies to Northern Iraq”, <http://trade.gov/iraq/> [28.7.2008].

³⁰⁸ “Commerce Deputy Secretary Brings American Companies to Northern Iraq”, <http://trade.gov/iraq/> [28.7.2008].

³⁰⁹ Jonathan Steele, “Oil Giants to Sign Contracts with Iraq”, <http://www.guardian.co.uk/world/2008/jun/20/iraq.oil>, 20 Haziran 2008 [20.7.2008].

Rusya'nın enerji devi Lukoil ile Çin ve Hindistan firmalarının pastadan pay alamadıklarını ifade ediyordu.³¹⁰

4 Temmuz 2008'de *the Guardian*'da yayımlanan yazısında Naomi Klein'in gündeminde de petrol vardı. BP, Exxon, Shell, Chevron ve Total'in Irak Petrol Bakanlığı'yla anlaşma imzalama arifesinde olduğunu belirten Klein, böylelikle Irak'ın en büyük altı petrol kuyusunun yabancı yatırımcılara açılmış olacağını ifade ediyordu.³¹¹ Klein'a göre söz konusu sözleşmeler, yabancı şirketlere % 75; Irak'a ise ancak % 25'lik bir pay bırakabilir.³¹² Bunun Arap devletleri içinde görülmemiş bir oran olduğunun altını çizen Klein, yıllardan beri devam eden yaptırımların Irak'ın petrol sektörünü yeni teknolojiden mahrum bıraktığını, bunun da Irak'ı teknik destek ve uzmanlık için dışarıya bağımlı kıldığını belirtiyor. Halihazırda Irak'ın daha fazla petrol üretmek zorunda olduğunu, ancak bunun için yeni teknolojilere gereksinim duyduğunu bunun da petrol şirketlerine kapıları açmayı beraberinde getirdiğini belirten Klein, yazısının sonunda Cenevre Sözleşmesine göre, işgal edilen ülkelerin yer altı kaynaklarının ele geçirilmesinin yasal olmadığını, bu durumda Irak'ın her türlü altyapı inşasının – petrol de dahil olmak üzere – bizzat işgalci devletler tarafından karşılanması gerektiğini hatırlatıyor.³¹³

28 Haziran 2008'de yayımlanan makalesinde James Hider da Irak Petrol Bakanlığı ile enerji devleri arasındaki petrol valsine değiniyor ve sözleşmelerin Irak'a daha fazla yatırım çekme konusunda çok da etkili olmayacağını ifade ediyor. Çünkü Hider'a göre Irak hala yatırımcıların uzak durmasına neden olacak kadar güvensiz bir yer. Dolayısıyla Hider'a göre bu şirketler bu aşamada komşu ülkelerden danışmanlık ve donanım hizmetleri sağlamayla yetinecekler.³¹⁴ Ancak Klein'in belirttiği gibi eğer bu şirketler Irak petrolünden % 75 gibi ciddi bir pay alacaklarsa, Hider'ın bu değerlendirmesi saf bir argüman olarak kalmıyor mu?

Irak Petrol Bakanlığı ile enerji devleri arasında sözleşme imzalanacağını duyurulmasından beri, Irak Savaşı'nın bütünüyle petrol için yapıldığını savunanlar, argümanlarında haklı oldukları sonucuna vardılar. Örneğin Temsilciler Meclisi Üyesi

³¹⁰ Jonathan Steele, "Oil Giants to Sign Contracts with Iraq", <http://www.guardian.co.uk/world/2008/jun/20/iraq.oil>, 20 Haziran 2008 [20.7.2008].

³¹¹ Naomi Klein, "Big Oil's Iraq Deals Are the Greatest Stick – Upin History", <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2008/jul/04/oil.oilandgascompanies>, 4 Temmuz 2008 [20.7.2008].

³¹² Naomi Klein, "Big Oil's Iraq Deals Are the Greatest Stick – Upin History", <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2008/jul/04/oil.oilandgascompanies>, 4 Temmuz 2008 [20.7.2008].

³¹³ Naomi Klein, "Big Oil's Iraq Deals Are the Greatest Stick – Upin History", <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2008/jul/04/oil.oilandgascompanies>, 4 Temmuz 2008 [20.7.2008].

³¹⁴ James Hider, "Exxon, Mobil, Shell, Total and BP Returned to Iraq", <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/iraq/article4228258.ece>, 28 Haziran 2008 [20.7.2008].

Dennis Kucinich, “petrol şirketleri hükümetimizi denetim altında tuttuğu sürece, biz Amerikalılar hayatlarımızla, talihimizle ve gururumuzla ödemeye, daha çok ödemeye devam edeceğiz” beyanatında bulunuyor ve Birleşik Devletler Hükümeti’ni, Irak’ı petrolünü özelleştirmeye zorlamakla suçluyordu.³¹⁵ Ancak Kucinich’in gözden kaçırdığı önemli bir nokta var: Henüz enerji devleri sahnede yokken, Irak’ın “dünya özelleştirme programının” bir parçası haline gelmesi için köklü adımlar – örneğin yabancı sermaye ile ilgili değişikliklerin kabulü - atılmıştı. Dolayısıyla Irak petrolünün yabancı şirketlere açılması, olsa olsa bu sürecin bir parçası olarak değerlendirilebilir, sürecin asıl hedefi ve ta kendisi olarak değil.

Harvey’nin, mülksüzleştirerek birikimin kapitalizmin 70’lerden bu yana aşırı birikim sorununa yönelik farklı çözümler ürettiğini söylemesi ve Irak’taki süreci de bunun bir parçası olarak görmesi çok önemli. Ancak Harvey de süreci 2003’le başlatıyor. Dolayısıyla Harvey de süreçlendirmede hatalı. Bu çalışmada iddia edildiği üzere, Irak operasyonu, 19 Mart 2003’te Birleşik Devletler Ordusu’nun Saddam Hüseyin’i devirmek için harekete geçmesiyle başlamadı. Bu operasyon, 1991’den beri devam etmekteydi ve 2003’teki işgal ancak bu sürecin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Harvey’nin, bu süreci 2003’ten başlatarak, emperyalizmi militarist bir perspektiften değerlendirme yanılığısına düştüğü söylenebilir. 1991 – 2003 arasında da Irak’ın pek çok defa bombalanarak altyapı tesislerinin kullanılamaz hale getirildiği düşünülürse, bu militarist perspektif 2003’te ortaya çıkan bir durum da değildi. Ancak Harvey, pek çok akademisyen gibi – örneğin Harry Magdoff – konuyu mutlak askeri işgale dayalı ampirik (gözle görülür) bir emperyalizm temelinde değerlendirmektedir. Öte yandan Harvey’ye göre, mekansal mantık da Irak’ın işgalinde rol oynayan önemli bir nedendi. Nitekim bu durumu Harvey, *Yeni Emperyalizm*’de net bir şekilde ifade etmektedir: “Vietnam Savaşı’nı ya da Irak’ın işgalini sadece sermaye birikiminin yakın zorunluluklarına ilişkin kavramlarla anlatmak zordur. Nitekim bu tür girişimlerin sermaye birikimini arttırmaktan çok, engellediği ileri sürülebilir.”³¹⁶ Dolayısıyla Harvey’ye göre, “gerçek durumların [Irak örneği] somut analizindeki zorluk, bu diyalektik ilişkinin [mekansal mantık ile sermaye mantığı] iki tarafını aynı anda işler halde tutabilmek ve sadece siyasi ya da sadece ekonomik akıl yürütme yoluna saplanmadan kalabilmektir.”³¹⁷

³¹⁵ Nick Juliano, Kucinich: ‘We Went to War for the Oil Companies’, http://rawstory.com/news/2008/Kucinich_We_went_to_war_for_0626.html, 26 Haziran 2008 [20.7.2008].

³¹⁶ Harvey, *age*, 26.

³¹⁷ Harvey, *age*, 27.

Diğer yanda Wood, Harvey'nin kuramında emperyalizmin sermaye kontrolü ve devlet politikaları ayrımı olduğunu ileri sürer ve buna karşı çıkar. Wood'a göre, ekonomik olanla siyasi olanın ayrımı yapaydır. Kapitalist sömürü düzeninin, siyasi destek gerektirdiği tespitinde bulunmakla birlikte Wood, siyasi mantığın kapitalizmin sosyal ilişkileriyle zaten dönüştürüldüğünü iddia eder.³¹⁸ Küresel sermaye, Wood'a göre, ekonomiler küresel pazarın çekim alanına girdikçe, ekonomik araçlarla birikir.³¹⁹ Öyle ki, bu tür sömürü, direk teritoryal denetim gerektirmez.³²⁰ Wood'un argümanı kuramsal olarak doğru görünmekle birlikte, kanımca pratikte hatalıdır. Nitekim Wood'un "ilk kapitalist imparatorluk" olarak adlandırdığı ve teritoryal bir egemenliğe ihtiyaç duymadığını iddia ettiği Amerika Birleşik Devletleri'nin 2003 yılında Irak'ı işgali kapitalist ve politik olanın ayrımının varlığına ve belli zaman dilimlerinde net bir şekilde yollarının kesişebileceğine delalet etmekteydi. Bu bağlamda düşünüldüğünde Harvey'nin kuramı, Irak örneğinde daha açıklayıcıdır. Nitekim Harvey de Wood'un politik ve ekonomik olanın ayrımını yapay bulmasını fazla abartılı bir değerlendirme olarak görmektedir.

Irak'ın işgaliyle birlikte yeniden alevlenen emperyalizm tartışmalarına Harvey'nin yeni ve küçümsenmeyecek bir boyut kattığı su götürmez bir gerçek. Kanımca Harvey'nin kuramının en özgün noktası da emperyalizmi sadece ekonomik ya da sadece politik bir izdüşüm olarak takip etmekten çok, hem ayrı ayrı hem de birbirleriyle olan ilişkileri bağlamında ele almasıdır. Dolayısıyla önümüzdeki dönemde yeni çalışmaların yayımlanmasıyla daha iyi şekillenecek olan yeni emperyalizm tartışmalarında Harvey'nin çalışmasının şimdiden en önemli başvuru kaynaklarından birisi olacağı söyleyebilir.

Bununla birlikte, Harvey'nin kuramının dikkat çeken önemli bir eksiği bulunmaktadır: Irak'ın işgali örneğinde görüldüğü üzere, Harvey de emperyalizmi militarizmle özdeşleştirmektedir. Emperyalizm, salt militarizmle kol kola giden bir kavram değildir ve Irak'ta ABD postalları boy göstermeden önce de bu ülke emperyalizmin boyunduruğu altındaydı. Oysa Harvey, kuramında süreci 1970'lerden başlatarak derinlemesine irdeliyor ancak yeni emperyalizmi Irak'ın 2003'teki işgaliyle ortaya koyarak kolaya kaçıyor. Dolayısıyla bundan sonra yayımlanacak olan yeni emperyalizm çalışmalarının her şeyden önce emperyalizmi, böylesi dar bir

³¹⁸ Wood, *age*, 15.

³¹⁹ Wood, *age*, 17.

³²⁰ Wood, *age*, 17.

perspektiften çıkartarak, daha sağlam temellere dayalı, daha geniş bir bakış açısıyla irdemesinin gerekliliği ortadadır.

KAYNAKÇA

- “A Year In Iraq”. <http://www.usaid.gov/iraq/pdf/AYearInIraq.pdf> [8.1.2008].
- “ABT Associates.” <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/ABT.pdf> [13.7.2007].
- Achcar, Gilbert. **Kaynayan Ortadoğu: Marksist Aynada Ortadoğu**, Çev. Rida Şimşekel, İstanbul: İthaki Yayınları, 2004.
- Arı, Tayyar. **Irak, İran, ABD ve Petrol**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2007.
- Arrighi, Giovanni. **Uzun Yirminci Yüzyıl: Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri**, Çev. Recep Boztemur, Ankara: İmge Kitabevi, 2000.
- Ashman, Sam, Callinicos, Alex, “Capital Accumulation and the State System: Asserting David Harvey’s The New Imperialism” , Historical Materialism, Vol: 14:4, Leiden: 2006.
- Ataş, Can, A. **Küresel Hegemonya ve İşgal Demokrasisi**, İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2008.
- Atikkan, Zeynep. **Amerikan Cinneti: 11 Eylül Amerika’yı Nasıl Değiştirdi?**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- “Audit of USAID. Iraq’s Economic Reform Program, Audit Report No: E- 266 – 04 – 004 – P September, 20, 2004.” <http://www.usaid.gov/oig/public/fy04rpts/e-266-04-004-p.pdf> [13.8.2007].
- Ayhan, Veysel. **İmparatorluk Yolu: Petrol Savaşlarının Odağında Ortadoğu**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2004.
- Riverbend. “Baghdad Burning.” http://riverbendblog.blogspot.com/2003_09_01_riverbendblog_archive.html [16.2.2008].
- Baker, James A. Hamilton, Lee H. **The Iraq Study Group: The Way Forward - A New Approach**, New York: Vintage Books, 2006.
- Baker, Richard. “Iraq: Assuie Companies Snare \$ 1.9 Billion in Contracts.” <http://www.corpwatch.org/article.php?id=12879> [16.2.2008].
- “Bechtel.” <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/Bechtel.pdf> [13.7.2008].

- Bello, Walden. **Dilemmas of Domination: The Unmaking of the American Empire**, New York: Metropolitan Books, 2005.
- Benjamin, Medea, Chatterjee, Pratap. "Protestors and Shareholders Hammer Halliburton." <http://www.warprofiteers.com/downloads/CommonDreams.pdf> [12.9.2007].
- Braude, Joseph. **The New Iraq: Rebuilding the Country For Its People, the Middle East**, and the World, New York: Basic Books, 2004.
- "Bremer Emirleri", <http://www.iraqcoalition.org/regulations/index.html#Regulations> [5.2.2008].
- Brenner, Robert, "What is, and What is not, Imperialism", Historical Materialism, Vol: 14:4, Leiden: 2006.
- Brenner, Robert. **Ekonomide Hızlı Büyüme ve Balon: Dünya Ekonomisinde ABD'nin Yeri**, Çev. Bilge Akalın, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Brodsky, Robert. "Iraq Contractors' Problems No Impediment to Finding New Work." <http://www.govexec.com/dailyfed/0807/083007rb1.htm> [16.9.2007].
- Brodsky, Robert. "Protest Could Put Brakes on New Iraq Logistics Contract." http://govexec.com/story_page.cfm?articleid=37511&ref=rellink [16.8.2007].
- Burbach, Roger, Tarbell, Jim. **Imperial Overstretch: George W. Bush & the Hubris of Empire**, London, New York: Zed Books, 2004.
- "Bush Administration Ignores 44 Million Uninsured in U.S as it Awards Contract for Universal Health Care in Iraq." <http://energycommerce.house.gov/press/108nr17.shtml> [11.2.2008].
- Castelli, Elise. "Firms with Poor Performance Records Win Army LOGCAP Work". <http://www.federaltimes.com/index.php?S=2865548> [16.2.2008].
- Chatterjee, Pratap. "High – Tech Healthcare in Iraq, Minus the Healthcare." <http://www.corpwatch.org/article.php?id=14290> [16.1.2008].
- Chivers, C. J. "The Reach of War; Contractors Boss in Iraq Shot at Civilians." <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9B0CE4D9143EF934A25752C1A9609C8B63&sec=&spon=&pagewanted=1> [19.3.2008].
- Chomsky, Noam. **11 Eylül ve Sonrası: Dünya Nereye Gidiyor?**, Çev. Taylan Doğan, Nuri Ersoy, Mehmet Kara, Ali Kerem, İstanbul: Aram Yayıncılık, 2004.
- Chomsky, Noam. **Tehlikeli Güç: Ortadoğu ve Amerikan Dış Politikası**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: İthaki Yayınları, 2007.
- "Civilians Without Protection: The Ever – Worsening Humanitarian Crisis in Iraq." [http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/iraq-report-110407/\\$File/Iraq-report-icrc.pdf](http://www.icrc.org/Web/eng/siteeng0.nsf/htmlall/iraq-report-110407/$File/Iraq-report-icrc.pdf) [12.1.2008].

- Clawson, Patrick. "Iraqi Reconstruction and Regional Security", **Iraq: Reconstruction and Future Role**, Ed. Deborah Watson, Abu Dhabi: The Emirates Center for Strategic Studies and Research, 2004, s. 13 – 39.
- "Coalition Provisional Authority Order Number 1: De-Ba'athification of Iraqi Society."
http://www.iraqcoalition.org/regulations/20030516_CPAORD_1_DeBaathification_of_Iraqi_Society_.pdf [5.2.2008].
- "Coalition Provisional Authority Order No 2",
http://www.iraqcoalition.org/regulations/20030823_CPAORD_2_Dissolution_of_Entities_with_Annex_A.pdf, 23 Mayıs 2003, 4 [5.2.2008].
- "Coalition Provisional Authority Order No 12",
<http://www.iraqcoalition.org/regulations/CPAORD12.pdf>, 7 Haziran 2003, 1 [5.2.2008].
- "Coalition Provisional Authority Order No 17",
http://www.iraqcoalition.org/regulations/20040627_CPAORD_17_Status_of_Coalition_Rev_with_Annex_A.pdf, 27 Haziran 2004, 4 [5.2.2008].
- "Coalition Provisional Authority Order Number 39."
http://www.iraqcoalition.org/regulations/20031220_CPAORD_39_Foreign_Investment.pdf [5.2.2008].
- Cockburn, Patrick, **The Occupation, War and Resistance in Iraq**, London, New York: Verso, 2007.
- "Contract Iraq Economy."
<http://www.publicintegrity.org/docs/wow/BearingPoint.pdf> [13.7.2007].
- "Creative Associates." <http://www.publicintegrity.org/docs/wow/Creative.pdf> [13.7.2007].
- Croker, Bathsheba N., "Checking the Rising Tide: Anti – Americanism in Iraq and the Future of the US – Iraq Relationship", **Iraq: Reconstruction and Future Role**, Ed. Deborah Watson, Abu Dhabi: The Emirates Center for Strategic Studies and Research, 2004, s. 41 – 66.
- "Crude Designs: The Rip off of Iraq's Oil Wealth."
http://www.carbonweb.org/documents/crude_designs_large.pdf [17.7.2008].
- Davison, Andrew, **Conquering Hearts and Minds: The American War Ideology in the Persian / Arabian Gulf, 1990 – 2003**, İstanbul: İstanbul Bilgi University Press, 2005.
- "Doing Bussiness in Iraq." <http://www.buyusa.gov/iraq/en/doingbusiness.html> [19.4.2008].
- Eckholm, Eric. "Halliburton Unit's Work in Iraq Is Called Poor",
http://www.nytimes.com/2005/04/12/international/middleeast/12halliburton.html?_r=1&oref=slogin [4.9.2007].

- El – Gawhary, Karim. “Bechtel Fails Reconstruction Iraq’s Schools”,
<http://www.corpwatch.org/article.php?id=9248> [9.2.2008].
- Falk, Richard A., **Dünya Düzeni Nereye? Amerikan Emperyal Jeopolitikası**, Çev. Neşenur Domaniç, Nusret Arhan, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.
- Fallows, James, **Blind into Baghdad: America’s War in Iraq**, New York: Vintage Books, 2006.
- Fay, George R. “Investigation of Intelligence Activities at Abu Graib.”
<http://news.findlaw.com/hdocs/docs/dod/fay82504rpt.pdf> [11.5.2008].
- Fukuyama, Francis, **Neo-Conların Sonu: Yol Ayrımındaki Amerika**, Çev. Hasan Kaya, İstanbul: Profil Yayıncılık, 2006.
- Galbraith, Peter W., **The End of Iraq: How American Incompetence Created A War Without End**, London: Pocket Books, 2007.
- Gettleman, Jeffrey. “The Struggle foe Iraq: Medical Care, Chaos and War Leave Iraq’s Hospitals in Ruin.”
<http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?res=9D03E2DD1F3AF937A25751C0A9629C8B63> [15.2.2008].
- “Goodbye Houston: Conflict, Climate Change & Catastrophe: An Alternative Annual Report on Halliburton.”
http://www.halliburtonwatch.org/reports/houston_2007.pdf [4.9.2007].
- Grieving Daughter Sues Halliburton.
http://money.cnn.com/2005/03/31/news/international/iraq_halliburton [4.9.2007].
- Guyatt, Nicholas, **Another American Century: The United States and the World Since 9/11**, London & New York: Zed Books, 2003.
- Hajaj, Claire. “Holding Back Cholera to Protect Thousands at Risk”,
http://www.unicef.org/infobycountry/iraq_40991.html [19.10.2007].
- Halliburton, “We Still Have A Problem: An Alternative Annual Report on Halliburton.” http://www.halliburtonwatch.org/about_hal/houston.2005.pdf [4.9.2007].
- “Halliburton’s Questioned and Unsupported Costs in Iraq Exceed \$ 1.4 Billion.”
<http://democrats.senate.gov/dpc/hearings/hearing22/jointreport.pdf> [22.9.2007].
- Harry Magdoff. **Sömürgesiz Emperyalizm**, Çev. Çiğdem Çıdamlı, İstanbul: Devin Yayınları, 2005.
- Harvey, David. “Comment on Commentaries”, Historical Materialism, Vol: 14:4 Leiden: 2006.
- Harvey, David. **Yeni Emperyalizm**, Çev. Hür Güldü, İstanbul: Everest Yayınları, 2004.

- Hassan, Ghalli. "Iraq's New Constitution."
<http://www.globalresearch.ca/index.php?context=viewArticle&code=HAS20050817&articleId=837> [14.7.2008].
- "Healthcare In Iraq."
http://www.gulflink.osd.mil/declassdocs/dia/19950925/950925_0421pgf_91.html
[15.2.2008].
- Hider, James. "Exxon, Mobil, Shell, Total and BP Returned to Iraq",
<http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/iraq/article4228258.ece>
[20.7.2008].
- "International Donor Pledges for Iraq Reconstruction",
<http://www.gao.gov/new.items/d08365r.pdf> [13.4.2008].
- "Irak Sözleşmeleri". <http://www.publicintegrity.org/wow/bio.aspx?act=pro&fil=IQ>
[13.7.2008].
- "Irak'ın Yeniden Yapılandırılması." <http://www.tobb.org.tr/raporlar/iraktobb.pdf>
[14.7.2008].
- "Iraq Sanctions: Humanitarian Implications and Options for the Future",
<http://www.globalpolicy.org/security/sanction/iraq1/2002/paper.htm#2>, 6
Ağustos 2002 [23.02.2008].
- "Iraq Education in Transition: Needs and Challenges."
<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001386/138665e.pdf> [17.2.2008].
- "Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction & Security in Post Saddam- Iraq".
<http://www.brookings.edu/fp/saban/iraq/index20050119.pdf> [10.7.2007].
- "Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction & Security in Post Saddam- Iraq".
<http://www.brookings.edu/fp/saban/iraq/index20060731.pdf> [17.7.2007].
- "Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction & Security in Post Saddam- Iraq".
<http://www.brookings.edu/fp/saban/iraq/index20060831.pdf> [26.7.2007].
- "Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction & Security in Post Saddam- Iraq".
<http://www.brookings.edu/fp/saban/iraq/index20061130.pdf> [26.7.2007].
- "Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction & Security in Post Saddam".
<http://www.brookings.edu/fp/saban/iraq/index20040621.pdf> [11.7.2007].
- "Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction & Security in Post Saddam".
<http://www.brookings.edu/fp/saban/iraq/index20050318.pdf> [11.7.2007].
- "Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction & Security in Post Saddam".
<http://www.brookings.edu/fp/saban/iraq/index20050630.pdf> [11.7.2007].
- "Iraq Index: Tracking Variables of Reconstruction & Security in Post Saddam",

- <http://www.brookings.edu/saban/~media/Files/Centers/Saban/Iraq%20Index/index20071221.pdf>, 21 Aralık 2007, 37 [8.01.2008].
- “Iraq Water Treatment Vulnerabilities.”
http://www.gulflink.osd.mil/declassdocs/dia/19950901/950901_511rept_91.html [14.2.2008].
- “Iraqi Liberation Act of 1998”.
<http://news.findlaw.com/hdocs/docs/iraq/libact103198.pdf> [17.4.2008].
- “Iraqi Private Banks Authorized to Conduct International Payments, Remittances and Letters of Credit.”
http://www.iraqcoalition.org/economy/iraq_private_banks.html [16.2.2008].
- Isenberg, David. “A Government in Search of Cover: PMC’s in Iraq.”
<http://www.basicint.org/pubs/Papers/pmcs0603.pdf> [20.5.2008].
- Isenberg, David. “The Good, the Bad and the Unknown: PMC’s in Iraq.”
<http://www.basicint.org/pubs/2006PMC.pdf>.
- Jamail, Dahr. “Iraq Hospitals Ailing Under Occupation.”
<http://dahrjamailiraq.com/reports/HealthcareUnderOccupationDahrJamail.pdf> [22.2.2008].
- Juhasz, Antonia. **Bush’un Ajandası: Dünyanın Ekonomik İstilas**, Çev. Selim Yeniçeri, İstanbul: Koridor Yayıncılık, 2006.
- Juliano, Nick. “Kucinich: We Went to War for the Oil Companies”.
http://rawstory.com/news/2008/Kucinich_We_went_to_war_for_0626.html [20.7.2008].
- Kaplan, Fred. “Who Disbanded the Iraqi Army?”,
<http://www.slate.com/id/2173554/pagenum/all/> [11.7.2008].
- “KBR Awarded Logistics Civil Augmentation (LOGCAP IV) Contract from U.S Army”. http://www.kbr.com/news/2007/govnews_070627.aspx [12.3.2008].
- Kinzer, Stephen. **Darbe: Hawaii’den Irak’a Amerika’nın Rejim Değişiklikleri Yüzyılı**, Çev. Zeynep Beler, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Klein, Naomi. “Big Oil’s Iraq Deals Are the Greatest Stick – Up in History”.
<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2008/jul/04/oil.oilandgascompanies> [20.7.2008].
- Klein, Naomi. “Bomb Before You Buy”.
<http://www.guardian.co.uk/politics/2003/apr/14/iraq.iraq> [20.7.2008].
- Klein, Naomi. **The Shock Doctrine**, London: Penguin Books, 2008.
- Lieber, Robert J. **The American Era: Power and Strategy for the 21st Century**, New York: Cambridge University Press, 2007.

- “Memorandum”. <http://oversight.house.gov/documents/20071001121609.pdf>
[13.3.2008].
- Millar, Kathryn. “A Humanitarian Analysis of the War in Iraq”.
http://www.peacecenter.sciences-po.fr/journal/issue2pdf/millar_kathryn.pdf
[19.7.2008].
- Newhouse, John. **Imperial America: The Bush Assault On The World Order**,
New York: Vintage Books, 2004.
- North, Haven. “Jim Nelson Executive Summary”.
<http://www.usip.org/library/oh/sops/iraq/gov/nelson.pdf> [12.2.2008].
- Onay, Yaşar. **Neden Irak? Küresel Egemenlik Savaşı ve Irak**, Ankara: Babil
Yayıncılık, 2003.
- “Our Commitment to Iraq”.
[http://www.reliefweb.int/rw/RWFiles2005.nsf/FilesByRWDocUNIDFileName/KHII-6K8346-usaid-irq-30nov.pdf/\\$File/usaid-irq-30nov.pdf](http://www.reliefweb.int/rw/RWFiles2005.nsf/FilesByRWDocUNIDFileName/KHII-6K8346-usaid-irq-30nov.pdf/$File/usaid-irq-30nov.pdf) [4.8.2007].
- Öztürk, Özgür. “Emperyalizm Kuramları ve Sermayenin Uluslararasılaşması”,
Kapitalizmi Anlamak, Der. Demet Yılmaz, Ferhat Akyüz, Fuat Ercan, Koray
Yılmaz, Ümit Akçay, Tolga Tören, Ankara: Dipnot Yayınları, 2006, s. 213 – 271.
- “Private Security Company Association of Iraq”. <http://www.psc.ai.org> [25.2.2008].
- “Private Military Contractors in Iraq: An Examination of Blackwater’s Actions in
Fallujah”, <http://oversight.house.gov/documents/20070927104643.pdf>, Eylül
2007 [15.3.2008].
- Pan, Esther. “Iraq: Madrid Donor Conference”
<http://www.cfr.org/publication/7682/#1> [14.7.2008].
- “Rebuilding Iraq: Stabilization, Reconstruction, and Financial Challenges”.
http://lugar.senate.gov/iraq/pdf/8_Christoff_SFRC_Testimony.pdf [24.2.2008].
- Republic of Iraq Ministry of Education. “Educational Statistics in Iraq: 2003 –
2004”, <http://www.unicef.org/files/school-survey-vol1-eng.pdf> [17.2.2008].
- “Rising to the Humanitarian Challenge in Iraq”.
http://www.oxfam.org/en/files/bp105_humanitarian_challenge_in_iraq_0707.pdf/download [29.7.2007].
- Rockwell, Llewellyn. “Will the US Privatize Iraq? Should it?”,
<http://www.lewrockwell.com/rockwell/privatize-iraq.html> [28.7.2008].
- Rodhe, David. “Indian Contract Workers in Iraq Complain of Exploitation”,
<http://www.halliburtonwatch.org/news/indians.html> [8.9.2008].

Rogers, Paul. **Iraq and the War on Terror: Twelve Months of Insurgency 2004 – 2005**, London, New York: I.B. Tauris, 2006.

RUPE (Ekonomi Politik Araştırma Birimi, Hindistan). **Irak İşgalinin Perde Arkası**, Çev. Buket Dabancalı, Alaz Pesen, İstanbul: Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti., 2007.

Rutledge, Ian. **Addicted to Oil: America's Relentless Drive for Energy Security**, New York: I.B. Tauris, 2006.

Schifferes, Steve. "The Costs of the Iraq War: One Year On", <http://www.commondreams.org/headlines04/0408-08.htm>, 8 Nisan 2004 [14.4.2008].

"Senate Democratic Policy Committee Hearing. An Oversight Hearing on the Bush Administration's Plan to Rebuild Iraq's Hospitals, Clinics and Health Care System: What Went Wrong?" <http://democrats.senate.gov/dpc/hearings/hearing36/transcript.pdf> [11.3.2008].

Sengupya, Kim. "Life In Baghdad 10 Years After the Gulf War." <http://www.casi.org.uk/discuss/2000/msg01204.html> [14.7.2008].

"Statement of Ambassador Richard J. Private Security Contracting in Iraq and Afghanistan", <http://oversight.house.gov/documents/20071002145249.pdf> [13.3.2008].

"Statement of David Wilson Former KBR Convoy Commander in Iraq." [\http://www.democrats.reform.house.gov/Documents/20040623112742-66875.pdf [16.12.2007].

"Statement of Henry S. Bunting to U.S. House of Representatives Committee on Government Reform." <http://oversight.house.gov/Documents/20040623113130-09594.pdf> 16.12.2007].

"Statement of Marie deYoung." <http://oversight.house.gov/Documents/20040623112930-21444.pdf> [16.12.2007].

Steele, Jonathan. "Oil Giants to Sign Contracts with Iraq." <http://www.guardian.co.uk/world/2008/jun/20/iraq.oil> [20.7.2008].

Stiglitz, Joseph E. **Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı**, Çev. Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural, İstanbul: Plan B İletişim, Tasarım, Tanıtım, Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. San. Ltd. Şti., 2002.

"Testimony of Ambassador David M. Satterfield Before the Committee on Oversight." http://iraq.usembassy.gov/20071002_satterfield_blackwater.html [13.3.2008].

Todd, Emmanuel. **İmparatorluktan Sonra: Amerikan Sisteminin Çöküşü**, Çev. Gülser Çetin, Ankara: Dost Kitabevi, 2004.

Tunç, Hakan. **Amerika'nın Irak Savaşı**, İstanbul: Harmoni Yayınevi, 2003.

“U.S Cuts Aid to Iraqi Education System.”
<http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=5738229> [15.1.2008].

“US Firms Win More Iraq Contract.”
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/3500324.stm> [16.2.2008].

Ülman, Burak. Savaş ve Petrol Bağlamında Dünya Düzenini Anlamak, İstanbul: Foreign Policy, Mart – Nisan, Mayıs, Haziran 2003.

“Violence Threatens Health in Iraq.”
<http://www.who.int/mediacentre/news/releases/2007/pr15/en/index.html>
[16.7.2007].

Wallerstein, Immanuel. **Amerikan Gücünün Gerileyişi: Kaotik Bir Dünyada ABD**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul: MetisYayınları, 2004.

Williams, Chris. “Special Topics on Social Conditions in Iraq.”
<http://www.casi.org.uk/info/undocs/spec-top.html#11> [18.7.2008].

Wood, Ellen Meiksins, “Logics of Power: A Conversation with David Harvey”,
Historical Materialism, Vol: 14:4, Leiden, 2006.

Wood, Ellen Meiksins. **Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış**, Çev. A. Cevdet Aşkın, Epos Yayınları, Ankara: 2003.

Wood, Ellen Meiksins. **Sermaye İmparatorluğu**, Çev. Sami Oğuz, Ankara: Epos Yayınları, 2006.

ÖZGEÇMİŞ

İbrahim Toraman

1976 yılında İstanbul’da doğdu. 2001 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü’nden mezun oldu. Çeşitli sivil toplum kuruluşlarında çalıştıktan sonra, 2005 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde Yüksek Lisans eğitimine başladı.